

Atomkrigsforestillinger og krigsfrykt i avisen

Fra Tsjekkoslovakia til Cuba-krisen
En studie av norske aviser under den kalde krigen i perioden 1948 til 1962

Atle Røed-Fauske

Veileder

Professor Harald Rinde

*Masteroppgaven er gjennomført som ledd i utdanningen ved
Universitetet i Agder og er godkjent som del av denne utdanningen.
Denne godkjenningen innebærer ikke at universitetet inntår for de
metoder som er anvendt og de konklusjoner som er trukket.*

Universitetet i Agder, [år]

Fakultet for [fakultetsnavn]

Institutt for [instituttnavn]

Forord

Når det i skrivende stund er nøyaktig 25 år siden Muren ble åpnet og folk strømmet fra Øst-Berlin og over til vest, er dette på ingen måte tilsiktet, men likevel en fornøylig detalj på slutten av en lang prosess. Den dagen for 25 år siden, og de hendelsene som fulgte i tiden etter, opplevdes som nærmest surrealistiske, da verdensbildet vi kjente nærmest ble snudd på hodet. Å sitte her i dag og ha hatt muligheten til å grave meg ned i en liten del av den kalde krigen og det verdensbildet jeg vokste opp med, føles som et privilegium.

Underveis i prosessen er det en rekke mennesker som har bistått og hjulpet meg på vei. Jeg må først og fremst få takke professor May-Brith Ohman Nielsen, som opprinnelig fikk meg inn på dette sporet.

Vel så stor betydning har professor Harald Rinde hatt, etter at han overtok som min veileder og fikk meg tilbake på riktig spor. Hans råd og veiledning har vært til uvurderlig nytte både for å få arbeidet til å gå i riktig retning, og for å holde arbeidet i gang.

Min kone Ulrikke skal ha mye av æren for at dette prosjektet i det hele tatt ble aktuelt. Uten hennes tiltro hadde jeg aldri vurdert å gi meg inn på et studium på dette nivået.

Mine barn, Maria, Villiam, Haakon og Jakob, skal også ha takk, ikke for hjelp og bidrag, men for at de har gitt meg andre ting å konsentrere meg om, og forhindre at jeg har gått helt inn i min egen lille verden. Det skal ikke nektes for at foreldrepermisjon har gitt fleksibilitet til å gjennomføre et slikt prosjekt ved siden av jobb, men syke barn har samtidig komplisert det hele. Mine foreldre skal ha stor ære for å ha tatt imot syke barn i tide og utide, slik at jeg har kunnet jobbe med mitt.

Uansett hjelp og støtte, det foreliggende resultatet er mitt ansvar alene. Det har blitt bedre enn det ellers ville blitt takket være andres hjelp, men feil og mangler står ene og alene for min regning.

Kristiansand 09.11.2014

Atle Røed-Fauske

Innhold

Forord.....	2
Figurer	5
Tabeller.....	5
1 Innledning.....	6
1.1 Tema.....	6
1.2 Problemstilling, avgrensninger og teser.....	6
1.3 Forskningsstatus.....	10
1.3.1 Bakgrunn.....	10
1.3.2 Pressehistorie	13
1.3.3 Alliansepolitikk	15
1.3.4 Totalforsvaret	16
1.3.5 Sverige og USA.....	17
1.4 Avisenes innflytelse og makt, realitet eller fantasi?.....	19
1.5 Kilder og metode	21
1.5.1 Avisene	21
1.5.2 Innholdsanalyse – kvantitative og kvalitative studier	22
2 Internasjonal situasjon – en oversikt.....	26
3 1948.....	30
3.1 Innledning.....	30
3.2 Bakteppe.....	31
3.3 Hovedtrekk	32
3.4 Tematisk gjennomgang	34
3.4.1 Atomvåpen	34
3.4.2 Atomkrig.....	37
3.4.3 Krigsfare/krigsfrykt	39
3.4.4 Forsvar	43
3.4.5 Allianser.....	46
3.4.6 Fiendebilde	47
3.5 Konklusjon	48
4 1950.....	51
4.1 Innledning.....	51
4.2 Bakteppe.....	51
4.3 Hovedtrekk	52

4.4	Tematisk gjennomgang	53
4.4.1	Atomvåpen	53
4.4.2	Atomkrig.....	56
4.4.3	Krigsfare/krigsfrykt	57
4.4.4	Forsvar	59
4.4.5	Allianser	61
4.4.6	Fiendebilde	62
4.5	Konklusjon	65
5	1956.....	68
5.1	Innledning.....	68
5.2	Bakteppe.....	69
5.3	Hovedtrekk	69
5.4	Tematisk gjennomgang	71
5.4.1	Atomvåpen/atomkrig	71
5.4.2	Krigsfare/krigsfrykt	73
5.4.3	Forsvar	76
5.4.4	Allianser	78
5.4.5	Fiendebilde	80
5.5	Konklusjon	81
6	1962.....	82
6.1	Innledning.....	82
6.2	Tidsbilde	82
6.3	Hovedtrekk	83
6.4	Tematisk gjennomgang	84
6.4.1	Atomvåpen	84
6.4.2	Atomkrig.....	88
6.4.3	Krigsfare/krigsfrykt	91
6.4.4	Forsvar	94
6.4.5	Allianser	95
6.4.6	Fiendebilde	96
6.5	Konklusjon	97
7	Konklusjon/diskusjon	99
7.1	Innledning.....	99
7.2	Konklusjon	99

7.3	Atomkrigsforestillinger.....	100
7.4	Krigsfrykt.....	105
	Litteratur.....	113
	Aviser.....	115

Figurer

Figur 1.1	Kategorisering.....	24
Figur 1.2	Eksempel på kategorisering.....	24
Figur 3.1	Fordeling av artikler etter tema	33
Figur 3.2	Fordeling av artikler etter type	33
Figur 4.1	Fordeling av artikler etter tema	52
Figur 4.2	Fordeling av artikler etter type	53
Figur 5.1	Fordeling av artikler etter tema	70
Figur 5.2	Fordeling av artikler etter type	71
Figur 6.1	Fordeling av artikler etter tema	83
Figur 6.2	Fordeling av artikler etter type	84

Tabeller

Tabell 3-1	Atomvåpen	34
Tabell 3-2	Atomkrig	37
Tabell 3-3	Krigsfare/krigsfrykt	39
Tabell 3-4	Forsvar	43
Tabell 3-5	Allianser	46
Tabell 3-6	Fiendebilde	47
Tabell 4-1	Atomvåpen	54
Tabell 4-2	Atomkrig	56
Tabell 4-3	Krigsfare/krigsfrykt	57
Tabell 4-4	Forsvar	60
Tabell 4-5	Allianser	62
Tabell 4-6	Fiendebilde	63
Tabell 5-1	Atomvåpen/atomkrig	71
Tabell 5-2	Krigsfare/krigsfrykt	73
Tabell 5-3	Forsvar	76
Tabell 5-4	Allianser	78
Tabell 5-5	Fiendebilde	80
Tabell 6-1	Atomvåpen	85
Tabell 6-2	Atomkrig	88
Tabell 6-3	Krigsfare/krigsfrykt	92
Tabell 6-4	Forsvar	94
Tabell 6-5	Allianser	95
Tabell 6-6	Fiendebilde	96

1 Innledning

1.1 Tema

Tema for denne studien er avisenes fremstilling av atomkrigsforestillinger og krigsfrykt i Norge i perioden 1948 til 1962, i den første fasen av den kalde krigen. Bakteppet er en situasjon der verden var i ferd med å deles opp i to politisk adskilte maktblokker basert på stormaktene USA og Sovjetunionen, der disse søkte kontroll og innflytelse over viktige områder for å beskytte sin egen sikkerhet og sin egen økonomiske utvikling. Den internasjonale spenningen dette medførte, preget Europa og verden i stadig større grad etter slutten av andre verdenskrig og var på mange måter også styrende for de politiske valgene som ble gjort i Norge i perioden. Det var en situasjon der hverdagslivet i Norge var preget av ro og stabilitet, gjenoppbygging og fremtidstro. Samtidig var det også en betydelig grad av frykt og usikkerhet med tanke på fremtiden, spesielt på grunn av faren for krig og det nye og ukjente som lå innbakt i kjernefysikk, radioaktiv stråling og atomvåpen. Denne frykten og usikkerheten fikk større plass med tiden, og var en del av grunnlaget for en voksende opposisjon mot atomvåpen fra slutten av 50-tallet og utover. I dette landskapet var avisene i en mellomposisjon mellom politikk og hverdagsliv, mellom makt og mennesker, samtidig som avisene i stor grad fungerte som talerør for de politiske partiene. Hvordan denne posisjonen ble brukt til å påvirke holdninger knyttet til faren for krig generelt og atomkrig spesielt, er utgangspunkt for det arbeidet som jeg presenterer her.

1.2 Problemstilling, avgrensninger og teser

Det er avisenes valg av tema og vinkling som vil stå i fokus, hvilke ytringer som slippes til på avissidene, og hvilke som er fraværende. Jeg skal se på hvordan, og i hvilken grad, avisene kommuniserte en bestemt forståelse av hva en tredje verdenskrig, en atomkrig, ville kunne innebære for Norge og den norske befolkningen, i hvilken grad faren for, og frykten for en krig ble kommunisert og hvordan denne kommunikasjonen utviklet seg gjennom perioden, med andre ord:

Hvordan kommuniseres atomkrigsforestillinger og krigsfrykt i samtidsbildet i utvalgte norske aviser under de mest spente periodene i tiden 1948-1962, og hvordan endres dette gjennom perioden?

Tidsspennet sammenfaller i stor grad med en periode som gjerne omtales som ”den første kalde krigen” og som grovt sett strekker seg fra andre verdenskrigs slutt og til midten av 1960-tallet.¹ Denne tidlige fasen av den kalde krigen hadde sitt særpreg knyttet til

¹ (Cronqvist, 2009) s.175

konsolideringen av de to stormaktene USA og Sovjetunionen og deres interessesfærer, og den ustabiliteten og usikkerheten dette medførte. Både politisk og teknologisk var det en verden i endring.

Når jeg gjør en avgrensning til perioden mellom 1948 og 1962, er dette knyttet direkte til begivenheter som rystet det norske, og i stor grad også det internasjonale samfunnet. Jeg vil senere komme tilbake til en nærmere gjennomgang av perioden, men den var kort fortalt preget av både tiltakende spenning og kriser, avløst av perioder med betydelig avspenning. Jeg har valgt ut noen perioder innenfor dette tidsspennet, der situasjonen var ekstra spent, der faren for krig så ut til å være overhengende, der jeg ville forvente at både journalister og lesere var bekymret for hva som kunne komme til å hende. Periodene jeg tar for meg er februar til april 1948; slutten av juni, samt juli, august og desember i 1950, første halvdel av november 1956 og midten av oktober til midten av november 1962.

Begrunnelsen for å starte studien i 1948 er basert på flere viktige hendelser sett fra et norsk synspunkt. Den ene var den kommunistiske maktovertakelsen i Tsjekkoslovakia og den innvirkningen dette hadde på blokkdannelsen i Europa, slik det ble oppfattet av norske politikere. Frem til dette hadde den rådende holdningen i norsk offentlighet vært at Norge skulle søke en posisjon der de kunne balansere mellom de to stormaktene og beholde en nøytral og uavhengig stilling. Hendelsene i Tsjekkoslovakia rokket ved denne forestillingen i betydelig grad. Da Finland kort tid etter ble utsatt for et massivt press fra sovjetisk side, et press som førte frem til underskrivelse av en samarbeidsavtale, eller vennskapspakt, mellom de to landene, førte dette til en utstrakt uro i Norge for at det samme ville skje her. En rekke rykter sa nettopp det, at Norge stod for tur etter Finland. Disse to hendelsene medførte, eller i hvert fall medvirket kraftig til, at norske politikere valgte å søke tilknytning til vestmaktene, i særlig grad fordi disse hendelsene ble oppfattet som demonstrasjoner av den sovjetiske ekspansjonsviljen og bygget opp under frykten for at Norge skulle bli utsatt for denne.² Den tredje hendelsen som satte sine dype spor i den norske offentligheten i denne perioden var statsminister Gerhardsens tale på Kråkerøy den 29. februar, der han utpekte det norske kommunistpartiet som hovedfiende i kampen for Norges selvstendighet og de norske kommunistene som den største trusselen mot landets frihet og selvstendighet.³ Senvinteren og våren 1948 var en periode med betydelig usikkerhet og frykt for et kommunistisk kupp i Norge, og følgelig en periode av spesiell interesse for min studie.

² (Lange, 2005) s.189

³ (Bull, 1979) s.132

Da Korea-krigen brøt ut i juni 1950 medførte dette på ny frykt for et kommunistisk kupp i Norge, samtidig som den internasjonale situasjonen var svært anspent, med økt frykt for en ny storkrig.⁴ Det ble raskt trukket paralleller mellom situasjonen i Korea og situasjonen i Tyskland, og mange antok at dersom kommunistene lyktes i Korea, ville de snart ta i bruk samme fremgangsmåte i Tyskland eller kanskje i Norge.⁵

Den sovjetiske innmarsjen i Ungarn i november 1956 og Suez/Sinai-krigen oktober/november samme år der Storbritannia, Frankrike og Israel gikk til angrep på Egypt og tok kontroll over Suez-kanalen og Sinai-halvøya, var en ny krisesituasjon i øst-vest konflikten. Situasjonen i Europa var svært anspent høsten 1956, og i Norge ble det innført kriseberedskap i Regjeringen og betydelig økning i den militære beredskapen, blant annet med inndragning av alle permisjoner.⁶

5 år senere brakte Cuba-krisen i oktober 1962 verden til randen av atomkrig i større grad enn noen gang tidligere, med en krigsretorikk og beredskapsøkning som fort kunne ha utviklet seg til en fullskala atomkrig med de konsekvenser det ville hatt.⁷ Cuba-krisen var toppunktet i en spenningsoppbygging som hadde foregått siden overgangen til 60-tallet, spesielt med utgangspunkt i Berlin-spørsmålet.⁸

Dette var perioder der den internasjonale situasjonen var ekstra spent og preget av krise, og der den politiske situasjonen og debatten i Norge var mer intens enn ellers. I løpet av dette tidsspennet kan vi se en økende opposisjon mot den konsensuspregede norske utenriks- og sikkerhetspolitikken som hadde dominert etter andre verdenskrig.⁹ Det var på ingen måte de eneste ansente periodene, og flere andre kunne vært aktuelle å ta med, eksempelvis tiden rundt "Sputnik-sjokket" i 1957 eller rundt "Påskeopprøret" i 1958, men jeg har vært nødt til å gjøre en avgrensning. Jeg har da valgt å prioritere disse periodene med klart definerte internasjonale krisesituasjoner og disse vil danne utgangspunkt for studien. Var det slik at nasjonalfølelse og motstandsvilje fra okkupasjonstiden ble trukket frem og spilt på i en ny situasjon, eller prøvde man å "glemme" de truende mulighetene som lurte i fremtiden? Ble befolkningen trukket med i begivenhetene, og lot den seg engasjere, eller søkte man å holde krigstrussel og atomfrykt på betryggende avstand ved å ufarliggjøre konsekvensene eller fortie dem? Hvordan ble den mulige, fremtidige krigen og dens konsekvenser presentert?

⁴ (Eriksen, Pharo, & Jensen, 1997) s.56

⁵ (Ustvedt, 1990b), s. 16 f

⁶ (Ustvedt, 1990b) s.502-512

⁷ (Hershberg, 2010a), s. 65

⁸ (Tjelmeland, 2006), s.9f

⁹ (Ustvedt, 1990b), s. 51ff, 508ff, 519ff, 528, 534, 540ff

Jeg tar utgangspunkt i en antakelse om at krigsfrykten slik den fremkom i den første delen av perioden jeg skal studere, i hovedsak var knyttet til en forestilling om gjentakelse av liknende situasjoner som man hadde opplevd i forbindelse med Tyskland under den andre verdenskrig, men i denne situasjonen knyttet til kommunistisk ekspansjonsvilje. Mot slutten av perioden forventer jeg en endring i forhold til et nytt konfliktmønster, der maktkampen mellom supermaktene USA og Sovjetunionen i større grad fremstod som det sentrale. Bevisstheten om vestmaktenes unnfalighet og ettergivenhet overfor Tyskland på 30-tallet var antakelig fremdeles såpass sterk gjennom 50-tallet at dette ville kunne påvirke tolkninger og vurderinger av den internasjonale situasjonen. Mot slutten av 50-tallet og utover 60-tallet hadde de europeiske stormaktene mistet mye av sin gamle posisjon og konfliktbildet med USA og Sovjetunionen som hovedaktører hadde fått tid til å etablere seg. Et viktig element i denne utviklingen var den teknologiske utviklingen som reduserte betydningen av landbaserte baser på det europeiske fastlandet og som muliggjorde et krigsscenario der de to hovedaktørene kunne ramme hverandre direkte.

Når det gjelder atomvåpen er det naturlig å tenke seg en relativt forsiktig omtale av dem som våpen, og da i særlig grad som teknisk avanserte og moderne, om enn skremmende i sin effektivitet, men i liten grad et emne det var stort rom for å være kritisk til. Våpnene tilhørte for det meste USA, det landet Norge var mest avhengig av for å sikre egen trygghet og sikkerhet, og atomvåpen ble etter hvert et viktig fundament for det forsvaret Norge baserte sin sikkerhet på, selv om slike våpen ikke skulle utplasseres i landet i fredstid. Mot slutten av den perioden jeg studerer vil ventelig rommet for atomvåpenkritiske holdninger bli større, spesielt fordi det i de politiske miljøene utviklet seg en betydelig anti-atomvåpenbevegelse.¹⁰

Informasjon overfor sivilbefolkningen om hvordan man skulle forholde seg ved en eventuell atomkrig vil jeg anta at det først er mot slutten av 50-tallet det vil dukke opp informasjon i særlig grad. Jeg ville forvente at denne i noen grad ville følge samme spor som det vi ser i Sverige, der det offentliges tiltak og planer ble presentert som de tiltakene som kunne trygge befolkningen dersom folk fulgte instruksene og planene som var lagt for dem.¹¹

De avisene jeg skal studere er Arbeiderpartiavisene *Arbeiderbladet*, *Sørlandet* og *Nordlys* og de borgerlige avisene *Aftenposten*, som var tilknyttet Høyre, *Fædrelandsvennen* og *Tromsø*, som var tilknyttet Venstre. I det utvalget jeg har gjort av aviser vil det være synlige politiske forskjeller som kan forventes å gjenspeile seg i prioritering og utvalg av stoff, og hvordan avisene forholdt seg til samtidsbildet. Så kan man spørre seg om de avisene som hadde

¹⁰ (Ustvedt, 1990b), s. 519ff, 540ff

¹¹ Se kap. 1.3.5

Arbeiderpartitilknytning fungerte som talerør for partiet og regjeringen? Sannsynligvis gjorde de det i relativt stor grad på denne tiden, spesielt sett på bakgrunn av den sterke graden av politisk styring som ble utøvet overfor Arbeiderpartiavisene, og spesielt over Arbeiderbladet¹², men det vil også være et spørsmål om dette forekom i like stor grad lokalt. Et annet spørsmål er hvorvidt aviser med Venstre- og Høyre - tilknytning avvek i større eller mindre grad fra det bildet Arbeiderpartiavisene presenterte? Det er her to sannsynlige utslag som jeg regner med å møte på. Det ene er at de politiske forskjellene mellom partiene, og avisene, fremkom med klare forskjeller i både utvalg og vinkling av de sakene som ble presentert. Det andre er den enighet og samforstand som preget de fleste politiske miljøene fra andre verdenskrig og fremover mot 1970-tallet, og spesielt i tiden like etter krigen. Den konsensusen som preget den norske utenriks- og sikkerhetspolitikken, og ikke minst pressedekningen av disse sakene, vil med all sannsynlighet spille inn på de emnene jeg her skal studere, og jeg forventer å finne at dekning av utenriks- og sikkerhetspolitiske saker i hovedsak baserte seg på regjeringens linje, men forventer samtidig å se forskjeller mellom avisene både når det gjaldt tolkning av internasjonale hendelser og når det gjaldt de vurderingene som ble gjort, knyttet til krig og krigsforestillinger.

Forskjellene mellom lokalplanet og sentralplanet vil også være interessant når det gjelder forholdet mellom avisene på tvers av politisk ståsted. Jeg er også interessert i å se på hvilke forskjeller som kan sees mellom Sørlandet og Nord-Norge i denne sammenhengen. De to regionene hadde så store forskjeller i sin nære historie at det er rimelig å forvente forskjeller i hvordan forholdet til beredskap, krig og frykt fremkommer.

Sivilbefolkningens rolle i forsvaret av landet og forberedelsene for en eventuell krig, vil være et tema som jeg vil se etter i avisene fra perioden. Med bakgrunn i den politiske viljen til å bruke pressen som talerør og ”påvirkningsagent” overfor sivilbefolkningen som tidligere nevnt, vil jeg forvente å se at pressen tok del i arbeidet for å forberede befolkningen psykologisk på en eventuell krigssituasjon, og med å bevisstgjøre befolkningen på de truslene som fantes mot landets frihet og sikkerhet i fredstid.

1.3 Forskningsstatus

1.3.1 Bakgrunn

Hovedvekten i den norske forskningen omkring den kalde krigen har vært på tema som alliansepolitikk, forsvar og forsvarspolitik og etterretning, der det meste kan knyttes til såkalt ”high politics”. Som Thorsten B. Olessen skriver: ”Det har dreid seg om oppfattelse, innhold

¹² Se kap. 1.3.2

og gjennomføring av nasjonale sikkerhetsstrategier og systemer.”¹³ I stor grad snakker vi om politisk elitehistorie, der hverdagslivet og hverdagsmenneskene har fått liten oppmerksomhet. Her søker jeg å se mer i retning av hverdagslivet og hverdagsmenneskene ved å søke å belyse hvordan avisenes kommunikasjon ble brukt for å gi befolkningen en forståelse av krigsfare og atomvåpensituasjonen som gagnet myndighetene og samfunnsbyggingen.

Tyngdepunktene i den norske kald-krigforskningen har vært ved Universitetet i Oslo (UiO), Institutt for Historie, og ved Forsvarets Høgskole, Institutt for Forsvarsstudier (IFS). Begge disse institusjonene er plassert i Oslo, og forskningen har følgelig i stor grad vært dominert av Oslo-baserte forskere. Disse har hatt den fordel å befinne seg i nærheten av sentrale arkiv og av uavhengige forskningsinstitusjoner som Det Norske Nobelinstitutt og Norsk Utenrikspolitisk Institutt (NUPI), med de samarbeidsmuligheter det innebærer.¹⁴ I stor grad er nok dette riktig, men det er også verd å merke seg miljøet ved Universitetet i Tromsø (UiTø) som spesielt i de senere år har vært med å utvikle fagfeltet i en ny retning. Under Hallvard Tjelmeland og Fredrik Fagertun har Institutt for historie og religionsvitenskap ved UiTø stått bak en rekke studier av den kalde krigen i Norge, med spesielt fokus på Nord-Norge og forholdet til Sovjetunionen.¹⁵

Stian Bones har i sin doktorgradsavhandling pekt på to teorier som har preget norsk kald krig-forskning. Den ene er teorien om ”småstatsrealisme”, den andre om ”ettpartistaten”.

Småstatsrealismen har som utgangspunkt at Norge som et lite land i verden er avhengig av sterke venner å søke beskyttelse hos og støtte seg til. Teorien brukes til å forklare Norges valg om å tilknytte seg Nato i 1949 som en naturlig konsekvens av en historisk tilknytning til stormakten Storbritannia, og etter andre verdenskrig i stadig større grad til USA. Både Olav Riste og Geir Lundestad har argumentert for Norges behov for å søke tilknytning og beskyttelse i første rekke fra USA, ikke nødvendigvis ut fra et ønske om å være nært knyttet til stormakten, men ut fra en vurdering av realpolitisk nødvendighet.¹⁶ Rolf Tamnes har forklart tilslutningen ved at nettopp tilknytningen og lojaliteten til vestmaktene var nødvendig for å sikre nasjonal handlefrihet¹⁷ Norge har søkt tilknytning til vestmaktene, men har samtidig vært tilbakeholdne, noe som har resultert i krav om særordninger og tiltak for å unngå enkelte konsekvenser av tilknytningen. Tamnes opererer med begrepsparet ”integrasjon” og ”avskjerming” for å betegne Norges forhold til sine allierte. Begrepsparet

¹³(Borring Olesen & Pharo, 2004), s.7f

¹⁴ (Pharo, 2004), s.98ff

¹⁵ (Bones, 2007), s.15

¹⁶ (Bones, 2007), s. 18f

¹⁷ (Tamnes, 1986), s. 49

står i nær sammenheng med de tilsvarende begrepene Johan Jørgen Holst brukte for å beskrive Norges politikk overfor Sovjetunionen, nemlig begrepsparet ”avskrekking” og ”beroligelse”. For at småstaten Norge skulle ha noen mulighet for å drive en avskrekkingspolitikk overfor Sovjetunionen, var man avhengig av en tett ”integrasjon” med vestlige allierte som kunne gi Norge makt bak sin posisjon. Samtidig har det vært en sentral målsetting i norsk politikk overfor Sovjetunionen at vi som en liten stat ikke skulle provosere supermakten som er vår nærmeste nabo. For å kunne drive en ”beroligelsespolitikk” overfor Sovjetunionen var det nødvendig å unngå tiltak som kunne oppfattes som aggressive tiltak. Derav kom behovet for en viss grad av ”avskjerming” i forhold til alliansepartnerne og deres krav og forventninger i forhold til eksempelvis utplassering av våpen, utstyr, baser og liknende.¹⁸

Denne teorien ligger til grunn for mange av de studiene som er gjort og de teoriene som er utviklet rundt Norges situasjon under den kalde krigen. Den vil også kunne være nyttig til å forklare deler av den argumentasjonen jeg forventer å finne i avisene.

En annen sentral teori som har hatt sterk innvirkning på kald krig-forskningen, er teorien om ettpartistaten. Teorien om ettpartistaten ble utviklet av Jens Arup Seip, og dekker Arbeiderpartiets maktperiode fra 1945 til 1963. Teorien er i utgangspunktet i overensstemmelse med ”småstatsteorien”, men legger betydelig større vekt på indrepolitiske forhold. Seip mente at Arbeiderpartiet utviklet et sterkt politisk maktapparat, ikke bare gjennom sin posisjon med regjeringsmakt, men også gjennom partiorganisasjonen, LO og idrettsbevegelsen. Gjennom dette maktapparatet sørget ledelsen i partiet for at det var lite rom for avvikende meninger og liten mulighet for å fremme kritikk eller alternative løsninger. Seips teori om ”ettpartistaten” står ikke uimotsagt. Tvert imot, er den nok som teori høyst diskutabel, og forskere som Trond Nordby, Knut Einar Eriksen og Helge Pharo har påpekt at Arbeiderpartiet ikke utelukkende var noe allmektig og toppkontrollert parti. Den interne drakampen i partiet om utenrikspolitikken var betydelig. Det var heller ikke slik som det gjerne har blitt hevdet, at opposisjonen støttet fullt og helt opp om regjeringens sikkerhets- og utenrikspolitikk uten innvendinger. Tvert imot var opposisjonen på Stortinget en sentral bidragsyter til en rekke særstandpunkt i Norges Natomedlemsskap.¹⁹ Men diskusjonene omkring utenrikspolitiske og sikkerhetspolitiske saker ble tatt bak lukkede dører, både i partiene og på Stortinget, diskusjoner som kunne være basert på sterke uenigheter og der meningsfellesskap ikke nødvendigvis fulgte partilinjene. Det var en felles forståelse om at

¹⁸ (Bones, 2007), s. 18ff

¹⁹ (Bones, 2007), s. 20ff

disse temaene måtte omgis av hemmelighold, både i de politiske miljøene og i pressen. Utad viste man enighet, og kontakten med pressen om slike spørsmål var i stor grad kontrollert av utenriksministeren.²⁰

Med disse forbeholdene er det likevel en nyttig teori å ha med seg inn i en vurdering av hvilke prioriteringer og valg som foretas i norske aviser i denne perioden.

1.3.2 Pressehistorie

Den norske pressehistorien er grundig behandlet i firebindsverket *Norsk presses historie 1660-2010*, i tillegg til en rekke bøker som tar for seg enkeltaviser og regioner. Nevnes må også *Norsk pressehistorie* av Ottosen, Røssland og Østbye som kom i revidert utgave i 2012. I tillegg kommer flere studier av enkeltavisers historie. Av spesiell interesse i denne sammenheng er 100-årshistorien til avisen Nordlys, skrevet av Pål Christensen og Halvard Tjelmeland, der de viser avisen som en aktiv part i de interne debattene i Arbeiderpartiet, men med evne til å innordne seg vedtatte strategier når disse var klare. Samtidig var avisen en konsekvent anti-kommunistisk stemme i det politiske landskapet helt fra tidlig etterkrigstid.²¹ Partipressesystemet er grundig beskrevet en rekke ganger, både hva gjelder organisering, funksjon og effekter. Bastiansen og Dahl har i boka *Hvor fritt et land* blant annet tatt for seg forholdet mellom partipressen og ytringsfriheten.²²

Avisene i perioden var organisert som partipresse. Det store flertallet av avisene var knyttet til politiske partier i en eller annen form, enten gjennom direkte eller indirekte eierskap, eller gjennom erklært ideologisk tilknytning. Eierskapet var i all hovedsak lokalt, med unntak av Arbeiderbladet som var eid av Arbeiderpartiet sentralt. Samtidig som avisene var knyttet til sine respektive partier, var gjerne også redaktører og journalister politisk aktive lokalt, og til dels også på riksplan. De fleste avisene var knyttet til partiene Høyre, Venstre og Arbeiderpartiet, og dels også til Bondepartiet/Senterpartiet. Partiloyaliteten ble belønnet med omfattende økonomisk støtte til de avisene som hadde behov for det, og i noen grad også innflytelse på og tilgang til partienes styrende organer. Til gjengjeld ble avisene styrt politisk av sine partier. Dette var minst utpreget i Venstreavisene, mens den strammeste kontrollen var over Arbeiderpartiavisene.²³ Et grunnleggende premiss for systemet var en ide om at det var en direkte sammenheng mellom partiavisens styrke og partiets valgresultater i et område. Denne forestillingen la grunnlaget for å satse på de lokale partiavisene, dels for å sikre egen

²⁰ (Eriksen et al., 1997), s. 19

²¹ (Christensen & Tjelmeland, 2003)

²² (Bastiansen & Dahl, 2000)

²³ (Ottosen, Østbye, & Røssland, 2012), s.127ff

velgeroppslutning, dels for å danne motvekt mot de andre partienes aviser for å motvirke at andre partier skulle sikre seg sterkere oppslutning.²⁴ I den sammenheng er det interessant når det blir hevdet at Fædrelandsvennens redaktør Johs. Selands støtte til biskop Schjelderup i ”helvetesdebatten” tidlig på 1950-tallet var en viktig bakgrunn for at Venstre mistet sitt forventede sikre 2.mandat fra Vest-Agder til Stortinget i det påfølgende Stortingsvalget.²⁵ Betydningen av avisenes støtte til partiet og dets politikk var stor, og en lojal partipresse var en viktig del av partienes maktgrunnlag. Henrik G. Bastiansen skriver om det Arbeiderpartidominerte statsapparatet som ble bygget opp etter krigen at ”Uten arbeiderpressens systematiske opinionspåvirkning er det ikke sikkert at denne nye statsformen hadde latt seg realisere”.²⁶

Den politiske styringen av avisene og journalistikken gjennom partipressesystemet medførte omfattende debatt i forbindelse med innenrikspolitiske spørsmål, selv om debatten gjerne ble ført mellom avisene og ikke innenfor rammene av en enkelt avis. Utenriks- og sikkerhetspolitikken ble derimot i liten grad debattert. Karakteristisk for pressesituasjonen gjennom store deler av ”den kalde krigen”, frem til 1970-årene, var en betydelig lojalitet til den utenriks- og sikkerhetspolitikken som regjeringen førte, også fra opposisjonsavisene.²⁷ Bastiansen og Dahl mener det kan stilles spørsmål ved i hvor stor grad det kan snakkes om reell ytringsfrihet i Norge i perioden fra slutten av 1940-tallet og til ut på 1960-tallet, ikke utelukkende på grunnlag av konsensus i utenriks- og sikkerhetspolitikken, men også fordi det generelt var lite rom for å fremme avvikende meninger i politisk sensitive saker.²⁸ Sidsel Meyer har i sin undersøkelse av avisdebatten rundt Beredskapslovene konkludert med at det var en debatt preget av meningsmangfold og ytringer som bidro til å skape en opinion mot det opprinnelige forslaget fra regjeringen, og slik sett var debatten basert på at ytringsfrihet var en realitet. Hun tar likevel forbehold om at det var grupper som ikke fikk komme til orde, noe som ikke er forenlig med den samme ytringsfriheten.²⁹ Den enkelte avis var i stor grad tro mot sitt parti og ga i begrenset grad plass til avvikende meninger. Reidar Hirsti påpeker at for å få tilgang til flere sider av en sak på 1950-tallet, var det ikke nok å lese en avis. Det var nødvendig å lese minst to, gjerne flere. Han skriver om debatten i avisene på 1950-tallet at

²⁴ (Bastiansen, 2014) s. 17

²⁵ (”125-årsjubileum 3. Juli 1875-2000: Fædrelandsvennen : Avisen for sørlandet,” 2000), s. 12

²⁶ (H. G. Bastiansen, Høst, & Østbye, 2010), s. 33

²⁷ (Ottosen et al., 2012), s.138

²⁸ (Bastiansen & Dahl, 2000), s.153ff

²⁹ (Meyer, 2006) s. 111

den foregikk ”i første rekke mellom aviser med ulik partifarge, der lederskribentene stadig skuddveksler med hverandre.”³⁰

1.3.3 Alliansepolitikk

Alliansepolitikken har vært et sentralt tema i kald krigsforskningen helt fra starten. Den generelle konsensusen er etter hvert knyttet til at Norge i hovedsak stod trygt på tilknytningen til Nato og hadde lagt bak seg nøytralitetstanken, til tross for en rekke krav om særordninger. Erfaringene fra 1940 gjorde det klart for ledende politiske og militære ledere at det var behov for klarere forpliktelser til stormaktsbeskyttelse gjennom konkrete avtaler, enn de implisitte garantiene landets sikkerhet var basert på før krigen.³¹ En viss diskusjon har det likevel fortsatt å være på området, med blant annet historikere som Finn Olstad og Rune Slagstad som mener Norge fremstår som nølende medlemmer av Nato, og som i langt sterkere grad knytter den norske innmeldingen i organisasjonen til indrepolitiske forhold og til Arbeiderpartiets maktposisjon.³²

En konsekvens av Norges integrasjon i Natosamarbeidet som en del av avskrekkingspolitikken overfor Sovjetunionen var at norsk forsvarspolitikkk var basert på den styrken og det våpenarsenalet den vestlige alliansen rådde over, og dermed direkte på muligheten av at atomvåpen kunne bli tatt i bruk for å forsvare norsk territorium. Ståle Ulriksen har beskrevet den norske tenkningen om Forsvaret etter 1945 mer som et redskap for nasjonsbygging enn som et effektivt redskap for å forsvare landet eller føre krig. Satsingen på vernepliktsforsvaret og på Heimevernet mener han altså var mer innrettet på å styrke fellesskapsfølelse i landet enn på å konstruere et sterkest mulig forsvar, og det ble dermed lagt opp til en strategi som ville medføre store tap ved en eventuell krigssituasjon.³³ Gullow Gjeseth viser noe av forklaringen for at en slik forsvarstenkning kunne være forsvarlig i den tidlige etterkrigstiden når han henviser til at kjernefysiske våpen stod sentralt i all forsvarsplanlegging i Nato på 1950-tallet, noe som også omfattet Norge. En naturlig konsekvens av dette var at Norge hadde et stort behov for å fremme landet som et potensielt viktig angrepsmål for en sovjetisk aggresjon, innad i Natosystemet i perioden.³⁴ Norsk forsvarspolitikkk var altså i sterk grad basert på muligheten for, og trusselen om, bruk av atomvåpen på 50-tallet, og det var en bevisst og ønsket del av den sikkerhetsgarantien Norge

³⁰ (Hirsti, 1991), s. 25f

³¹(Pharo, 2004), s. 99ff; (Berg & Eriksen, 2008), s. 112

³²(Pharo, 2004), s. 101ff

³³ (Ulriksen, 2002), s. 187-228

³⁴ (Gjeseth, 2011), s. 169 og 93ff

baserte sin forsvarspolitik på etter at de søkte inn i det vestlige alliansesystemet.³⁵ Den norske atompolitikken ble endret og kraftig moderert som pressmiddel mot Sovjetunionen tidlig på 60-tallet, noe som ble offisielt i løpet av våren og sommeren 1963 etter som forsvarsminister Harlem først sa nei til ”krise- og krigsoppsjonen” overfor USAAs forsvarsminister McNamara, og da han senere på året slo fast fra Stortingets talerstol at norske styrker ikke ble opplært i bruk av atomvåpen.³⁶ Norges tilslutning til Natos forsvarsstrategi, som helt fra starten var basert på bruk av atomvåpen, er også godt dokumentert i Norsk Forsvarshistorie. Norge gjorde en rekke forberedelser til å ta imot, og ta i bruk, atomvåpen på norsk jord i tilfelle av en krigssituasjon, i henhold til etablerte avtaler og vedtatte strategier. Dette ble likevel ikke kommunisert klart ut til befolkningen, men argumentasjonen rundt disse temaene ble snarere dempet, slik at disse forholdene ikke ble tydeliggjort for allmennheten.³⁷ Alliansepolitikken er ikke et tema jeg går mye inn på i denne studien, men emnet er viktig som grunnlag for å forstå en del av de utslagene som kom i den norske avisdebatten og de prioriteringene som ble gjort av aviser og av myndigheter. Forholdet til Nato og forholdet mellom konvensjonelt forsvar og atomvåpenbasert forsvar er nødvendig å ta med i vurderingene.

1.3.4 Totalforsvaret

Sørli og Rønne har skrevet om oppbyggingen av den psykologiske beredskapen i Norge og hvordan politisk ledelse i landet vurderte medias rolle på dette feltet. De dokumenterer et klart uttrykt ønske og en forventning på regjeringshold om at pressen skulle delta i arbeidet med å styrke forsvarsviljen, og presentere, og argumentere for, den norske sikkerhets- og forsvarspolitikken i begynnelsen av 1950-tallet. Hvorvidt dette ønsket følges opp, kan de bare i begrenset grad si noe om, men det står ganske klart at regjeringens utenriks- og sikkerhetspolitikk fikk støtte fra store deler av pressen, og de mener samtidig at det er svært sannsynlig at politiske myndigheter aktivt søkte å påvirke pressens dekning av sikkerhets- og beredskapsspørsmål.³⁸

Et eksempel på den tette koblingen mellom myndighetene og pressen viser de i forbindelse med opprettelsen av Statens informasjonstjeneste i krig. Høsten 1956 ble *Beredskapsnemnda for statens informasjonstjeneste i krig* opprettet. Media var godt representert, med representanter fra Norsk Presseforbund, Norsk Telegrambyrå (NTB) og NRK, sammen med

³⁵ (Berg & Eriksen, 2008), s. 106

³⁶ (Skogrand & Tamnes, 2001), s. 162 og s. 276

³⁷ (Skogrand, 2004), s. 167ff

³⁸ (Sørli & Rønne, 2006), s. 109ff

høytstående politiske og militære representanter. Kort etter ble det utnevnt en leder for informasjonstjenesten, sjefsredaktør Einar Diesen i Aftenposten. Han fikk også med seg redaktøren i Arbeidernes pressekontor, Olav Brunvand, som sin nærmeste medarbeider.³⁹ Det ble med andre ord knyttet tette bånd mellom regjeringsapparatet og sentrale personer og institusjoner i norske medier.

1.3.5 Sverige og USA

Basert på svenske forhold har Marie Cronqvist forsket på medienes betydning i kommunikasjonen av krigstrussel og atomkrigsfare, og forholdet mellom hverdagsliv og forsvaret av det svenske samfunnet, presentert i boken "Mannen i mitten", samt i en rekke artikler.⁴⁰ Hennes arbeider baseres på studier av medier i vid forstand. Hun viser hvordan mediene "... skapar, strukturerar, organiserar och kommuniserar mening."⁴¹ Gjennom media underbygges forestillingen om det svenske "folkhemmet", den trygge, stabile og sunne rammen for tilværelsen. Truslene mot dette samfunnet måtte bekjempes gjennom befolkningens årvåkenhet og vilje til å ta vare på og passe på Sverige og det svenske. Metaforer knyttet til sykt/sunt og renslig/skitten brukes i flere sammenhenger for å tydeliggjøre hva som var riktig og galt, og disse metaforene peker også i retning av løsningen på de problemene som befolkningen stod over for. Enten det var kommunistfare og spionasje eller det var atomtrusselen som var problemet, var det renslighet og sunnhet som var løsningen.

Svenske medier var ikke stille om krigstrussel og faren for og med atomvåpenangrep. Informasjonen var relativt omfattende, og anvisningene for hva folket skulle gjøre ved en krisesituasjon ble spredd rundt til alle husstander. Og avisene var med og laget hyggelige reportasjer fra store evakueringsøvelser.⁴² Men presseoppslag og informasjonsmateriell om hva familiene skulle foreta seg følger det samme mønsteret. Renslighet, gode rutiner og fellesskap var det viktigste for den enkelte familien. Cronqvist viser hvordan media under den kalde krigen bygget opp under tanken om det trygge svenske "folkhemmet". Men samtidig viser hun at krigen ble brakt inn i det enkelte hjem gjennom media og at media i stor grad bidro til å gjøre krigsberedskap til en sak for den enkelte familie. Slik sett bidro mediene til at forsvaret av landet ble et allment ansvar og fikk prege svensk tankegang i stor grad.

³⁹ (Sørli & Rønne, 2006), s. 145f

⁴⁰ (Cronqvist, 2006), (Cronqvist, 2008), (Cronqvist, 2009)

⁴¹ (Cronqvist, 2004), s.310

⁴² (Cronqvist, 2008)

I USA var atomvåpenproblematikken og befolkningens muligheter for å forberede seg på atomangrep høyt på agendaen i perioder. En rekke sivilforsvarstiltak ble vedtatt fra 1951 og utover, men mye ble ikke gjennomført, hovedsakelig av økonomiske årsaker. Alternativet var en privatisering av ansvaret, og spesielt i 1958 ble det lansert en stor kampanje for å få alle huseiere til å bygge sine egne beskyttelsesrom, men tenkningen preget mye av sivilforsvarsdiskusjonen på 1950-tallet. ”Shelters large and small became part of the cultural landscape in the 1950s.”⁴³ En periode var evakuering av de store byene den ledende strategien i sivilforsvarstenkningen, men grunnet dårlige prognoser og resultater av øvelser, ble denne strategien snart forlatt til fordel for fornyet innsats i bygging av private beskyttelsesrom.⁴⁴ De mest kjente, og kanskje også de mest dramatiske tiltakene som ble satt i verk, var kampanjene for å lære opp befolkningen til å handle slik at de kunne beskytte seg mot, og overleve en atomeksplosjon. Gjennom brosjyrer, film, tv-show, hefter og aviser, ble det lansert massive kampanjer med budskap som ”You can SURVIVE” og ”IF WE ARE PREPARED, WE CAN COME BACK *fighting*”. Det ble delt ut navneskilt av metall (dog tags) etter modell av det militære systemet for å kunne identifisere døde og hardt skadde, og skolene ble brukt som arena for å nå befolkningen, blant annet med ”Duck and Cover”-kampanjen, med bruk av tegneserier, film og musikk.⁴⁵ En effekt av disse kampanjene var at en generasjon barn vokste opp i en atmosfære som i stor grad var preget av frykt, kanskje spesielt på grunn av aggressive kampanjer og øvelser som ivrige og pliktoppfyllende lærere gjennomførte på skolene. Til dels var det snakk om begrensede øvelser på den enkelte skole, men det ble også avholdt store fellesøvelser med bruk av simulerte atomeksplosjoner over byene.⁴⁶ Men det foregikk også et arbeid for å berolige befolkningen ved å vise at det var mulig å klare seg gjennom et atomangrep. En sivilforsvarspublikasjon som forklarte at forskjellen på en atombombe og en vanlig bombe hovedsakelig var radioaktiviteten, kunne berolige leseren med at: ”this could be avoided through simple techniques of household management.” Det trykke, stabile hjemmet basert på amerikanske middelklasseverdier og samholdet i de amerikanske lokalsamfunnene, ville kunne bidra til å hjelpe befolkningen gjennom selv en så alvorlig krise som en atomkrig.⁴⁷ Samtidig med dypt dramatiske kampanjer og storstilte planer om tiltak fra myndighetene foregikk også en stor innsats for å vise de fantastiske mulighetene atomkraften kunne by

⁴³ (Winkler, 1999), s. 122

⁴⁴ (Winkler, 1999), s.117ff

⁴⁵ (Winkler, 1999), s. 114ff

⁴⁶ (Bourke, 2006), s. 255ff

⁴⁷ (Bourke, 2006), s. 284

menneskeheten. Fremtiden kunne bli nærmest paradisiske: "Food will be cheap and abundant everywhere in the world....No one will need to work long hours." I stor grad ble det oppnådd en holdning i befolkningen om at atomkraft hadde flere fordeler enn ulemper.⁴⁸

Mange av de samme virkemidlene ble brukt overfor befolkningen i Sverige og i USA. Og ikke minst var media aktive medspillere for myndighetene i prosessen med å informere og lære opp befolkningen. Både storskala evakueringsøvelser og betoningen av renhold og nasjonale middelklasseverdier ble benyttet i begge land. Dette er et poeng å ha med inn i vurderingen av måten den norske pressen og de norske myndighetene forholdt seg til denne problematikken.

1.4 Avisenes innflytelse og makt, realitet eller fantasi?

Et sentralt tema i tilknytning til min undersøkelse er i hvilken grad media har makt og påvirkningsmulighet overfor en befolkning. Dersom konklusjonen er at media ikke har en slik makt eller påvirkningsmulighet, er det heller ikke av stor interesse å studere hvordan media kommuniserer et emne overfor sitt publikum. Er konklusjonen derimot den motsatte, vil slike studier være av den største interesse, fordi det vil kunne fortelle noe om hvordan oppfattelsen av et emne i befolkningen kan ha blitt påvirket og til en viss grad styrt av medias dekning. Schwebs og Østbye har blant annet tatt opp denne problemstillingen og sett på i hvilken grad media har makt over samfunnet. De mener at media i liten grad har makt over samfunnet, basert på en forståelse av at makt innebærer en mulighet for bruk av tvang. Forutsatt at media kan spille en rolle ved en mer frivillig innordning, foretrekker de å snakke om at media har innflytelse, fremfor å snakke om makt. Media kan ha innflytelse på meningsdannelsen i samfunnet ved at informasjonsstrømmen styres. Dette vil gi publikum tilgang på en begrenset og utvalgt mengde informasjon, noe som igjen vil gi begrenset kunnskap og begrenset grunnlag for alternative tolkninger av saker. Dessuten kan media drive agitasjon og forsøk på overtalelse for å fremme visse synspunkt, og derved utøve innflytelse på samfunnet.⁴⁹ Medias innflytelse på samfunnet bidrar også til sosialiseringen inn i samfunnet, ved å bidra til å forme det verdensbildet befolkningen sitter med og gi befolkningen en felles forståelse av saker og emner som er aktuelle. Dette kan skje dersom saker settes på dagsorden og følges opp bredt, slik at dekningen av en sak blir stor nok. Schwebs og Østbye siterer den tyske medieforskeren Elisabeth Noelle-Neumann som har vist tilfeller av at publikum i særlig grad kan bli påvirket dersom det er snakk om en situasjon der media er relativt samstemte i sin

⁴⁸ (Winkler, 1999), s. 141ff

⁴⁹ (Schwebs & Østbye, 1995), s.212ff

dekning av en sak, slik at det bildet som presenteres blir relativt ensidig. Det kan da oppstå en forståelse av at medias standpunkt er flertallets standpunkt selv om det ikke nødvendigvis er slik, og folk vil gjerne ha en tendens til å følge flertallet i en sak de ikke i utgangspunktet har tatt stilling til. Samtidig viser de til en annen tysk undersøkelse som viser at interesse for saker kan starte blant publikum og føre til at sakene blir tatt opp av media.⁵⁰

En tredje teori som omhandler medias påvirkning på samfunnet, er kultiveringsteorien. Den er utformet i USA og er knyttet til bruk av TV-mediet og hvordan dette former verdensbildet til seerne. Det man mener å se er at de som ser mye på TV utvikler et verdensbilde som er relativt ensartet, og i stor grad i overensstemmelse med det verdensbildet som presenteres på TV. Forutsetningene for denne effekten er at media er relativt ensartet og at mediebruken er relativt høy, forhold som kritikere mener ikke passer overens med europeiske forhold.⁵¹ Jeg tar denne teorien med her til tross for at den er utviklet i forhold til TV-mediet og til tross for at den er trukket kraftig i tvil i forhold til bruk på europeiske forhold. Grunnen er at jeg mener den vil kunne by på noen interessante aspekter i forhold til pressesituasjonen i Norge på 50-tallet.

Hva gir dette i forhold til mine undersøkelser? Disse teoriene sier at media, i denne sammenhengen tenker jeg da på pressen, vil kunne ha relativt stor innflytelse på meningsdannelsen og det verdensbildet som utvikles i den perioden jeg studerer. Men for at det skal skje må vi legge noen forutsetninger til grunn. Den ene er at pressen foretar en styring av informasjonsstrømmen, slik at publikum får en begrenset tilgang på informasjon, eventuelt også driver ren agitasjon for enkelte standpunkt. En annen er at media må være i stor grad samstemte om en del saker, slik at en sosialiseringssprosess og en ensretting av meningsdannelsen hos publikum kan finne sted. En tredje er at media må være samstemte i sin presentasjon over tid, slik at en kultiveringsprosess i forhold til befolkningens verdensbilde og virkelighetsforståelse kan finne sted.

Når det gjelder den norske utenriks- og sikkerhetspolitikken i den perioden jeg skal undersøke mener jeg det er all grunn til å mene at nettopp disse forutsetningene lå til grunn.

Partipressesystemet bidro i til å disiplinere pressen i så stor grad at avisene ikke gikk på tvers av partilinjen i disse sakene. Kombinert med den sterke konsensusen i de politiske miljøene, og i pressen, i Norge innen disse politiske områdene, ga dette en pressedekning som stemmer godt overens med de forutsetningene jeg har satt opp her. Det innebærer at så godt som hele den norske pressen i hovedsak gikk regjeringens ærend i utenriks- og forsvarsspørsmål i den

⁵⁰ (Schwebs & Østbye, 1995), s.218f

⁵¹ (Schwebs & Østbye, 1995), s.220

grad dette var mulig, i hele den perioden jeg tar for meg. Men det utelukker ikke at saker kan tvinge seg frem fra publikum og få plass i avisene. Den voksende motstanden mot atomvåpen som utviklet seg fra slutten av 50-tallet kan godt ha kommet fra utsiden, i særlig grad som en reaksjon på økende nedfall av radioaktivt materiale etter prøvesprengninger.

Til dette kan vi legge det momentet at de fleste avislesere i perioden leste bare en avis til vanlig.⁵² Dette gir to effekter. Den ene er at folk da i hovedsak leste stoff som var ensidig politisk vinklet, og derved oppfylte forutsetningen om ensidig påvirkning. Den andre er at den ensidigheten leserne utsatte seg for, i hovedsak var overensstemmende med de meningene og holdningene de hadde i utgangspunktet, da de høyst sannsynlig holdt seg med en avis som var mest mulig overensstemmende med eget politisk grunnsyn. Leserne ville dermed i utgangspunktet være positivt innstilt til det stoffet de ble presentert for, og følgelig tilbøyelige til å la seg påvirke av det budskapet avisene presenterte.

Det er altså god grunn til å anta at avisene kunne øve en betydelig påvirkning på holdninger og forestillinger i samfunnet i den perioden jeg studerer, og ikke minst var det, som jeg har vist tidligere, en etablert tiltro i samtiden til at avisene hadde en slik påvirkningskraft, som et sentralt element i grunnlaget for partipressesystemet.⁵³ Avisene ville følgelig være bevisst på utvalg og vinkling av stoff for å underbygge de forestillingene de mente var riktig å viderebringe, også innen de områdene jeg skal undersøke her.

1.5 Kilder og metode

1.5.1 Avisene

Studien vil først og fremst ta for seg et utvalg norske aviser, nærmere bestemt Aftenposten, Arbeiderbladet, Fædrelandsvennen, Sørlandet, Tromsø og Nordlys. Dette utvalget gjøres på grunnlag av en rekke kriterier, så som geografi/lokalisering, politisk tilhørighet, opplagstall/dekningsgrad, i hvilken grad avisen tar et internasjonalt, nasjonalt, regionalt eller lokalt perspektiv osv. For å få et rimelig godt og balansert bilde av situasjonen velger jeg å se på aviser fra forskjellige deler av landet for å kunne se eventuelle regionale forskjeller. I tillegg gjør jeg et utvalg som tar hensyn til politisk tilhørighet, slik at jeg fra hver region får dekning for politiske motsetninger, både for å balansere dekningen, men ikke minst for å kunne se på i hvilken grad politisk ståsted påvirker innholdet og presentasjonen av det materialet jeg her er på jakt etter. Opplagstall/dekningsgrad spiller også inn på de valgene jeg gjør, når det er behov for å prioritere mellom aktuelle aviser.

⁵² (Bastiansen & Dahl, 2000)

⁵³ Se kap. 1.3.2

Aftenposten og Arbeiderbladet var basert i hovedstaden, hadde stor dekningsgrad med sine høye opplagstall og stod for to forskjellige politiske grunnsyn. Aftenposten hadde riktignok ikke noen formell partitilknytning men definerte seg selv som en avis med tilknytning til Høyre. Arbeiderbladet derimot, var en avis med sterk partitilknytning til Arbeiderpartiet, i den grad at redaktøren var en del av partiets ledelse, og kunne i stor grad regnes som en lojal støttespiller for partiet. Fædrelandsvennen og Sørlandet var begge to lokalisert i Kristiansand og stod for henholdsvis Venstre- og Arbeiderpartitilknytning. I Kristiansand utkom også en avis med Høyretilknytning, men Fædrelandsvennen hadde betydelig høyere opplagstall og fremstår som en mer sentral avis for regionen. De to siste avisene, Tromsø og Nordlys, ble utgitt i Tromsø og representerer Nord-Norge i denne studien. Tromsø hadde sin tilknytning til Venstre, mens Nordlys var knyttet til Arbeiderpartiet i perioden.⁵⁴

For å finne stoff i avisene som tok opp de emnene jeg har vært på jakt etter, valgte jeg ut noen perioder der den internasjonale situasjonen var preget av krise, der krig i stor skala var et truende og reelt alternativ. Ved å gjøre dette har jeg funnet artikler som er direkte knyttet til krigsfare og krigsfrykt. Samtidig er det en mulighet for at jeg også har gått glipp av interessant stoff om hvordan samfunnet som helhet har forholdt seg til krig og atomvåpen, av den enkle grunn at et samfunn som mener seg utsatt for fare vil kunne være tilbøyelig til å kommunisere trygghet, stabilitet og samhold, og ikke minst være opptatt av å berolige sine medlemmer, fremfor å diskutere overordnede problemstillinger knyttet til krigsforestillinger og våpenteknologi. Dette er en risiko jeg har tatt ved å gjøre det utvalget jeg har gjort. Jeg tror ikke jeg har mistet mye, men jeg må holde den muligheten åpen.

Underveis i registreringsarbeidet vil jeg støte på artikler som går igjen fra avis til avis.

Hovedsakelig vil dette følge partilinjene, og årsaken er at avisene hentet mye av stoffet sitt fra pressebyråer. Arbeiderpartiavisene brukte i særlig grad Arbeidernes Pressekontor (AP) som sin kilde, men det ble også hentet stoff fra de samme pressebyråene fra alle avisene, slik som fra Norsk Telegrambyrå (NTB). En del artikler vil også være relativt likelydende fordi de omhandler de samme hendelsene, selv om de kommer fra forskjellige kilder.

1.5.2 Innholdsanalyse – kvantitative og kvalitative studier

Min innfallsvinkel til studier av aviser for behandlingen av atomkrigsforestillinger i norske aviser er i nærheten av den bruken av pressen som historisk kilde som professor Edvard Bull d.e. argumenterte for. Han oppfordret i 1929 til at historikerne skulle bruke avisene som informasjonsbank om fortiden, samtidig som han poengterte de kildekritiske problemer som

⁵⁴ (Flo, 2010)

knyttet seg til bruken av dem, både som levning og som beretning. Vanskelighetene, mente han, bestod i å kunne etterprøve hvem som egentlig fremsto og ytret seg i avisen, og i å spore kildene som avisen gjorde bruk av som grunnlag for sine beretninger. Han mente likevel at avisene var av særlig interesse som inngang til meninger og oppfatninger, eller mentalitet, spesielt de politiske oppfatninger som presenteres og gjenspeiles i en avis.⁵⁵

For å kunne gå inn i og behandle det materialet jeg skal jobbe med i denne undersøkelsen, der kildene mine er aviser, skal jeg bruke innholdsanalyse som metode. Innholdsanalysen innebærer to forskjellige metodetradisjoner som legger vekt på forskjellige tilnærminger til stoffet, en tradisjon fra samfunnsvitenskapene der man har brukt en kvantitativ tilnærming og en tradisjon fra humanistisk vitenskap der man har vektlagt en kvalitativ tilnærming. En kvantitativ tilnærming til en tekst innebærer at man plukker ut tekstelementer som er av interesse for å karakterisere innhold eller funksjon av teksten og registrerer dem. Dette gir grunnlag for å sammenlikne tekster basert på de utvalgte kriteriene. Dette gir mulighet til å kategorisere store mengder tekster og sette dem inn i et system, i en sammenheng. Problemet er at forekomster av på forhånd definerte tekstelementer ikke nødvendigvis forteller stort om innholdet og funksjonen eller betydningen av en tekst. For å få en klarere forståelse av budskapet i en tekst må man også foreta en vurdering av betydning og sammenheng i tekster og tekstelementer, for derved å kunne avdekke skjulte strukturer i en tekst.⁵⁶ Som Hans Fredrik Dahl viser vil ofte ikke en historisk studie kunne basere seg på enten en kvantitativ eller kvalitativ innholdsanalyse, men derimot vil det være nødvendig å kombinere de to tilnærmingene. For å kunne lese ut meningen i en tekst og kunne finne frem til de elementene som er nødvendige for å forstå og tolke meningen i tekstene vil det ofte være behov for å gå dypere inn i tekstene eller legge inn tolkningselementer i kategoriseringen av tekstelementene. Derfor er det som regel slik i historisk forskning at den kvalitative og den kvantitative tilnærmingen til tekstene kombineres, slik at vi får en kvalitativ og kvantitativ innholdsanalyse som grunnlag for historiske analyser.⁵⁷

I min undersøkelse vil det være nødvendig å gjøre nettopp dette. Som utgangspunkt og grunnlag for en grovsortering av materialet vil det være nyttig å ta utgangspunkt i definert tekstinnehold eller tematikk som jeg søker etter og som kan bidra til en kategorisering av materialet. Men deretter må innholdet i tekstene vurderes og tolkes for å kunne sette dem inn i en verdibasert sammenheng. I problemstillingen min ligger det i utgangspunktet et krav om

⁵⁵ (Dahl, 2004), s.61f

⁵⁶ (Schwebs & Østbye, 1995), s.145ff

⁵⁷ (Dahl, 2004), s.64

tolkning av en dypere meningsstruktur i det materialet jeg skal undersøke, ved at jeg skal lete etter krigsfrykt og krigsforestillinger. Frykt og forestillinger er høyst subjektive størrelser og det vil kunne føre galt av sted om jeg ikke forholder meg til det i kategoriseringen av det materialet jeg samler inn. Samtidig vil det være en fordel å benytte noen enkle kategorier som kan danne utgangspunkt for sammenlikninger mellom avisene og for å se enkle utviklingstrekk over tid.

Jeg vil altså her sitte med et stort kildemateriale som skal gjennomgås med utgangspunkt i problemstillingen. Som jeg tidligere har skrevet, gjør jeg et utvalg av aviser på grunnlag av flere faktorer. Når dette er gjort, vil jeg sitte med et materiale som kan kategoriseres ut fra geografisk tilknytning, internasjonalt/lokalt perspektiv og politisk tilknytning, noe som vil være viktig å gjøre før en nærmere granskning innledes. Basert på definerte og avgrensede tidsperioder vil jeg så se på materialet ikke med tanke på dekning av nasjonal og internasjonal politikk, men med tanke på de utslagene disse emnene gir i forhold til krigsfrykt, krigsforestillinger og atomkrigsforestillinger i befolkningen. Ved å kategorisere aktuelle artikler, notiser osv. ut fra tidligere nevnte kriterier vil materialet senere kunne analyseres på flere nivåer og vil kunne danne et interessant materiale for å besvare problemstillingen. I figur 1.1 viser jeg overskriftene for kategoriseringen av artiklene, mens figur 1.2 viser et eksempel på hvordan en artikkel er kategorisert i skjemaet med dato, utgave, sidetall, overskrift og koding av innholdet.

Aftenposten		1-Leder 2-Leserbrev 3-Kronikk 4-Nasjonalt stoff 5-Internasjonalt stoff 6-Annonser/ kunngjøringer		1-Atomvåpen 2-Atomkrig 3-Krigsfare/ krigsfrykt 4-Forsvar 5-Allianser 6-Fiendebilde	1-Fare 2-Nøytral 3-Betryggende
--------------------	--	--	--	--	--------------------------------------

Figur 1.1 Kategorisering

1948					
Februar					
Dato/utgave	Side	Kategori	Overskrift	Emne	Vinkling
03. – a	6	4	Flybåren atombombe ikke noe nytt problem for Luftvernartilleriet.	4	3

Figur 1.2 Eksempel på kategorisering.

Artikkelen i figur 1.2 er da fra Aftenposten den 3. februar 1948 i aftenutgaven, på side 6. Kategori 4 betyr at det dreier seg om internasjonalt stoff, og Emne 4 sier at det handler om *Forsvar*. Vinklingen er beskrevet med 3 for Betryggende. Det er følgelig snakk om en artikkel som forteller leseren om et forsvar, i denne artikkelen primært Luftvernartilleriet, som skal ha god kontroll på de utfordringene utviklingen av atombomber vil by på. Representanter fra Luftvernartilleriet er riktignok inne på at det vil være nødvendig med 100% nedskyting av fiendtlige fly for å kunne hindre de alvorlige ødeleggelsene en atombombe vil medføre, og at dette vil stille store krav til effektiviteten, men dette mener de skal gå bra. Sett på bakgrunn av de erfaringene som var gjort med forsvar mot bombefly under andre verdenskrig, fremstår dette som lite realistisk, og antakelig ment for å skulle dempe en eventuell uro blant avisens lesere.

Som tidligere nevnt er det en del kildekritiske problemer knyttet til bruk av aviser som kilde i historiske undersøkelser. Avisene har sine klare fordeler også, blant annet ved at de byr på et omfangsrikt materiale som er lett tilgjengelig og som byr på samtidige skildringer av den perioden og det emnet vi studerer. Og ikke minst er det lett å identifisere da det er utstyrt med dag og dato for utgivelse. Men som jeg refererte tidligere fra Edvard Bulls innvendinger med hensyn til aviser som kilder, vet man ikke helt hvem som uttrykker seg gjennom kilden når man bruker aviser. Selv om man skulle ha et navn å knytte artikkelen til, kan det være mange bakenforliggende lojalitetsbånd og forpliktelser som ikke er sporbare eller åpenbare. Dette er desto viktigere å være bevisst på når det gjelder til aviser, ettersom de er så lett tilgjengelige som kilder at det er fort å ta dem for gitt. Vanskeligheten med å kunne spore avisenes kilder gir også en utfordring, i det at det da kan være vanskelig, enn si umulig å vite noe om hvilke motiver den bakenforliggende kilden kunne ha for å gå ut med sine opplysninger til avisen. Det er heller ikke godt å vite i hvilken grad avisene har sjekket holdbarheten i de opplysningene de har fra sine kilder. Følgelig står man som historiker overfor en rekke usikkerhetsmomenter når det brukes aviser som kilder. Disse usikkerhetsmomentene kan i noen grad reduseres ved inngående kjennskap til den tidsperioden som studeres og de hendelsene som behandles. I den grad vi kan bruke avisene som kilde til forståelse av vår egen samtid, vil vi også kunne bruke dem som kilde til forståelse av fortiden dersom vi besitter en så omfattende oversikt som mulig om de forholdene avisene er produsert under og de rammene de forholdt seg til.

2 Internasjonal situasjon – en oversikt

Perioden 1948 til 1962 faller innenfor den perioden som av mange blir kalt for ”den første kalde krigen, en periode som varte frem til første halvdel av 1960-tallet, og periodens avslutning er knyttet til Cuba-krisen og den politiske avspenningen som fulgte av denne.⁵⁸ Selve perioden er preget av sterkt varierende, men stadig økende spenning, og jakt på brukbare, internasjonale spilleregler som kunne regulere den nye internasjonale situasjonen som hadde etablert seg etter andre verdenskrig. Denne situasjonen kulminerte på mange måter med Cuba-krisen, da atomstrategiene til de to supermaktene og hovedmotstanderne USA og Sovjetunionen ble satt på spissen, og verden sto og vippet på randen av en fullskala atomkrig.⁵⁹

Med to store kriger som fullstendig dominerte den internasjonale arenaen i den første halvdel av århundret, var det mange som fryktet at en ny storkrig ville komme innen kort tid. Likevel skjedde ikke dette. Kriger ble begrenset til krig mellom små stater eller mellom stormakter og småstater, og ble derfor av begrenset omfang. Forklaringen på denne situasjonen kan i stor grad finnes i utviklingen av atomvåpen. Riktignok hadde de to verdenskrigene medført enorme tap av menneskeliv og ressurser, noe som kunne virke preventivt overfor utvikling av en ny krig, men atomvåpnene hadde innført et helt nytt moment til overveielse i forkant av en mulig konflikt. Det var ikke lenger sannsynlig at noen kunne gå seirende ut av en krig. Det var ikke engang noen sikkerhet for å kunne komme levende ut av den. Kostnadene ved en krig der atomvåpen kom til benyttelse ville med overveiende sannsynlighet bli så store at en krig der atomvåpen kunne bli involvert, ble unngått.⁶⁰

Et annet viktig moment som motvirket utviklingen av en ny storkrig, var det faktum at de to ledende supermaktene USA og Sovjetunionen, stod for hver sine ideologier som hver representerte en langsiktig forestilling om å skulle spre seg ut over hele verden, på sikt. Begge parter var overbevist om at historiens gang uunngåelig ville bringe dem seier, og utslette motparten som system. Det var følgelig ikke nødvendig, og heller ikke fornuftig, å gi seg inn på en storkrig mot motparten for å fremme sitt styringssystem og sitt verdensbilde. Det ble av større interesse å støtte opp om, og fremme, ideologiske støttespillere og partnere i andre land. Den kalde krigen ble en konkurranse om grenser og innflytelse, både for å sikre sin interessesfære og for å skaffe seg innflytelse over de områdene som ikke var tilknyttet en av

⁵⁸ (Cronqvist, 2009), s. 175

⁵⁹ (Hershberg, 2010b), s. 65ff

⁶⁰ (Gaddis, 2006), s. 261f

partene fra før.⁶¹ Et resultat av dette var president Trumans løfte i 1947 om at USA så det som sin plikt å beskytte alle frie folk mot kommunismen, den såkalte Truman-doktrinen, som, gjennom en fortolkning av George F. Kennans tanker om en strategi for ”containment”/innestengning av kommunismen og det sovjetiske riket, skulle bli styrende for USAs internasjonale politiske tenkning gjennom hele den kalde krigen. Denne tenkningen var bakgrunn for Marshallplanen, som ble utviklet for å hjelpe Europa på fote økonomisk, og derved redusere faren for at kommunismen skulle få fotfeste i en fattig og misfornøyd befolkning, og det var et avgjørende skritt i retning av å forplikte USA til innsats i konflikter over store deler av verden i de neste årtiene. Det ble de små, lokale konfliktene som i stor grad preget perioden, men det var lokale konflikter som enten var del av, eller ble tolket inn i og oppfattet som del av, et større, internasjonalt bilde.⁶²

Den kommunistiske maktovertakelsen i Tsjekkoslovakia i februar 1948 kom som et sjokk på de fleste i den vestlige verden, og bidro sterkt til at Marshallplanen ble godkjent av Kongressen i USA. Berlinblokaden, som ble iverksatt senere samme år, økte usikkerheten i vest ytterligere, og var en direkte medvirkende årsak til at landene i Vest-Europa, sammen med USA, opprettet Atlanterhavspakten i 1949. De sovjetiskstøttede tiltakene i Tsjekkoslovakia og i Tyskland, som ifølge Stalin selv var av rent defensiv karakter for å trygge Sovjetunionens grenser, førte dermed direkte til å involvere og forplikte USA dypt i europeisk sikkerhetspolitikk, og samtidig fjerne utsiktene til at Vest-Europa skulle komme inn under sovjetisk kontroll.⁶³ Like etter den kommunistiske maktovertakelsen i Tsjekkoslovakia fremsatte Sovjetunionen et forslag om en samarbeidsavtale med Finland. Det ble klart at Sovjetunionen hadde et mål om å sikre sin nordflanke, og ryktene begynte å gå om at Norge stod for tur etter at forhandlingene med Finland var slutført, og at Norge kunne stå overfor en sovjetisk invasjon. Det var også stor usikkerhet om hvorvidt vestmaktene kunne eller ville foreta seg noe dersom Norge ble angrepet.⁶⁴

Atlanterhavspakten ble opprettet i april/mai 1949, og Norge var en av de 11 opprinnelige signaturstatene. Pakten ble senere utvidet til å bli en integrert forsvarsorganisasjon etter forhandlinger i 1950 og formalisering i 1951, i skyggen av dramatiske hendelser i Korea. Etableringen av Nato medførte at Europa kom inn under beskyttelse av de amerikanske atomvåpnene, våpen som ble stående sentralt i organisasjonens strategiske planlegging helt fra starten. Dette medførte at de europeiske landene kunne prioritere økonomisk og materiell

⁶¹ (Engerman, 2010)

⁶² (Harbutt, 2002), s. 33ff

⁶³ (Gaddis, 2006), s. 32ff

⁶⁴ (Sverdrup & Jensen, 1996), s. 293f

gjenoppbygging etter andre verdenskrig i stor grad, i visshet om at de i relativt stor grad var sikret mot et angrep fra det kommunistiske øst og Sovjetunionen.⁶⁵

Det nordkoreanske angrepet på Sør-Korea i 1950 kom som et sjokk på USA og den vestlige verden. Stalin hadde godkjent angrepet i den tro at Korea lå utenfor USAs interesseområde, og mente derfor at dette ville være en god måte å videreføre den spredningen av kommunismen i Asia som var godt i gang med den kommunistiske seieren i Kina. Reaksjonen fra Vesten var sterk og rask, dels fordi angrepet minnet om de hendelsene i Europa som la grunnlaget for å utløse den andre verdenskrig, dels fordi angrepet utløste frykt i vesten for at en tilsvarende situasjon kunne oppstå i forbindelse med Berlin og Tyskland dersom kommunistene lyktes i Korea, dels fordi angrepet gikk over den FN-sanksjonerte grensen mellom nord og sør, og derved rokket ved FN's autoritet og derved et viktig grunnlag for å opprettholde stabilitet.⁶⁶

Ved inngåelsen av våpenhvile mellom partene i 1953, var det ingen som fremstod som klare vinnere, men krigen ga effekter på globalt plan, ved å bidra til en stabilisering av konfliktlinjene mellom Sovjetunionen og USA på et nivå der de unngikk direkte kamp. USA forpliktet seg i langt større grad til å støtte opp om sine allierte, noe som medførte at de etablerte et betydelig større militært nærvær i Europa og deler av Asia enn de tidligere hadde hatt. NATOs posisjon i Europa var blitt styrket og utvidet, og i tillegg var den Europeiske Kull- og Stålføderasjonen i ferd med å etableres. Styrking av Vest-Tysklands posisjon, sammen med tettere integrasjon i Vest-Europa, var i ferd med å stabilisere kontinentet og danne en betydelig sterkere front mot kommunistisk ekspansjon der. Samtidig knyttet krigen USAs engasjement til andre områder hovedsakelig i Asia, som på sikt ville trekke dem inn i nye konflikter.⁶⁷

Midten av 50-tallet brakte med seg en betydelig avspenning i forholdet mellom de to maktblokkene, noe som blant annet kom til uttrykk i et toppmøte i Genève i 1955 der statslederne fra USA, Storbritannia, Frankrike og Sovjetunionen møttes for første gang siden 1945.⁶⁸ Avspenningen var av kort varighet, og i 1956 skapte både Suez-krisen og den sovjetiske innmarsjen i Ungarn på nytt en betydelig usikkerhet inn i den internasjonale situasjonen. Suez-krisen skapte splittelse og usikkerhet i NATO, om enn av kort varighet, og utløste sovjetiske trusler om bruk av atomvåpen mot Storbritannia og Frankrike. Storbritannia og Frankrike ble presset til retrett av USA og krisen fikk sin løsning, men i ly av disse

⁶⁵ (Riste, 2004), s. 206f

⁶⁶ (Stueck, 2010), s. 274ff

⁶⁷ (Stueck, 2010), s. 283ff

⁶⁸ (Harbutt, 2002), s. 109ff

hendelsene invaderte Sovjetunionen Ungarn og gjeninnførte et strengt kommunistisk styre, og viste derved omverdenen at det ikke var rom for løsrivelse fra den sovjetiske interessesfæren, til tross for liberale signaler fra Khrustsjov i tiden forut.⁶⁹

Da Sovjetunionen sendte opp satellitten Sputnik 1 i bane rundt jorden i oktober 1957, bidro det til å underbygge en oppfatning i vest om at Sovjetunionen hadde et overtak i utviklingen av raketter og raketteknologi, et overtak som ga dem strategiske fordeler ved å kunne sende atomvåpen mot over store avstander, også til USA. Det psykologiske overtaket dette ga, søkte de sovjetiske lederne å omsette i makt på bakken i forsøket på å presse vestmaktene ut av Berlin. På nytt stod Berlin i begivenhetenes sentrum, og den påfølgende krisen drev den internasjonale spenningen og krigsfaren kraftig opp i 1958/59, og i enda større grad i 1960/61, i den grad at Europa reelt var i ferd med å bli arnested for en ny storkrig. Khrustsjov trakk sitt ultimatum over Berlin i oktober 1961 og godtok dermed den eksisterende delingen av Tyskland og Berlin inntil videre, en deling som forble løsningen frem til den kalde krigen sluttet.⁷⁰

Den farligste og mest intense krisesituasjonen i perioden, og i løpet av hele den kalde krigen, oppsto i oktober 1962, i tilknytning til Cuba. Sovjetunionen hadde forsynt Cuba med atomraketter med kapasitet til å nå mål i store deler av USA, i tillegg til taktiske atomvåpen, fly, luftvernraketter, stridsvogner og soldater. USAs mottiltak før rakettene var klare til bruk, var en skipsblokade av Cuba, med krav om at rakettene skulle fjernes under oppsyn av FN. Det ble samtidig gjort klart fra president Kennedy at en atomrakett sendt fra Cuba ville bli ansett som et angrep fra Sovjetunionen mot USA, og ville således utløse et massivt angrep på Sovjetunionen. I løpet av en uke, fra mandag 22. til søndag 28. oktober, pågikk en maktkamp som ved en feilvurdering eller ved et uhell kunne ha utløst en fullskala atomkrig. Krisen endte med en fullstendig tilbaketrekking av alle sovjetiske atomvåpen innen året var omme, et amerikansk løfte om ikke å invadere Cuba og en hemmelig avtale om en tilsvarende fjerning av amerikanske atomraketter som var utplassert i Tyrkia.⁷¹ Cuba-krisen brakte verden så nærme en atomkrig som det var mulig uten at krigen brøt ut. Denne kjensgjerningen var så skremmende også for statslederne i de to supermaktene at de innså nødvendigheten av ikke å true med atomvåpen igjen for å fremprovosere endringer i kaldkrigslandskapet. Krisen ga

⁶⁹ (Little, 2010), s. 308ff

⁷⁰ (Mastny, 2010), s. 323ff

⁷¹ (Hershberg, 2010b), s. 65ff

således også ny styrke til forsøkene på å stabilisere atomvåpenbalansen og redusere krigsfaren.⁷²

Perioden er altså preget av en rekke kriser i forholdet mellom øst og vest, med enkelte avspenningsperioder imellom. I løpet av denne perioden utviklet det seg et nytt sett internasjonale spilleregler som la grunnlaget for en betydelig avspenningsperiode etter Cuba-krisen, med nedrustningsforhandlinger og -avtaler mellom partene. Berlin og Tyskland var et sentralt eller medvirkende element i alle konfliktene på denne tiden. Selv i fjerntliggende konflikter som Korea-krigen og Cuba-krisen, lå frykten for hva som ville skje i Berlin i etterkant, og Berlin fremstår stadig som det brennpunktet som var det sannsynlige utgangspunktet for utviklingen av den storkrigen alle fryktet.

3 1948

3.1 Innledning

Den perioden jeg ser på i dette kapittelet, strekker seg over februar, mars og april 1948.

Avgrensningen er basert hovedsakelig på tre hendelser som preget perioden, i særlig grad februar/mars. Disse var den kommunistiske maktovertakelsen i Tsjekkoslovakia fra 20. februar, det sovjetiske presset mot Finland om å inngå i en militær samarbeidsavtale i den påfølgende perioden og statsminister Gerhardsens tale på Kråkerøy den 29. februar, der han utpekte de norske kommunistene som den største trusselen mot fred og sikkerhet i Norge. Disse hendelsene satte dype spor i det norske samfunnet og bidro til en svært anspent situasjon i det politiske miljøet i Norge. I vurderingen av det materialet jeg har samlet i dette kapittelet må det tas hensyn til at avisen Tromsø ble rammet av brann natt til 7. april. Den kom ut med et nummer den 14. april og ble deretter ikke utgitt igjen før 16. oktober. Dette er bakgrunnen for at jeg ikke har noen registrerte artikler fra denne avisen for april.

Perioden kunne vært kortet ned noe, både i begynnelsen og slutt. Begrunnelsen for å ta med hele februar måned, selv om begivenhetene ikke skjød fart før mot slutten av måneden, er at de hendelsene som jeg har nevnt, bare er deler av et større bilde med spenningsoppbygging i Europa. Jeg ønsker derfor å ha med tiden i forkant av disse konkrete hendelsene for eventuelt å se noe av den virkningen disse hadde på pressesituasjonen. Mot slutten av perioden, særlig siste halvdel av april, ble krisestemningen i landet dempet i betydelig grad. Jeg velger å ta med hele måneden i mitt materiale for å få et inntrykk av hvordan pressedekningen endret seg i takt med endringen i den politiske krisevurderingen.

⁷² (Holloway, 2010), s. 395ff

Det jeg leter etter i avisene og som jeg har registrert, er ikke stoff knyttet direkte til de konkrete hendelsene i Tsjekkoslovakia eller i Finland. Ei heller har jeg gått inn på de diplomatiske prosessene som knyttes til disse situasjonene. Det er emner som ligger utenfor min problemstilling. Når det gjelder Kråkerøytalen, dens innhold og dens virkninger, så er det av større relevans for de temaene jeg leter etter. På dette området vil derfor mer av stoffet kunne være direkte knyttet til den faktiske hendelsen. Det jeg er på jakt etter i hele perioden, er hvordan, og i hvilken grad, krigsforestillinger og krigsfrykt fremkommer og preger avisene. Det har på dette tidspunktet knapt gått tre år siden andre verdenskrig ble avsluttet i Europa og Norge, og ”landssvikoppgjøret” preger fremdeles avisspaltene. Dessuten er det på denne tiden bare to og et halvt år siden de første atombombene ble tatt i bruk og fortellingene om virkningene av dette helt nye og ukjente våpenet ble presentert for befolkningen gjennom aviser og bøker. At disse aspektene påvirket folks tanker og holdninger i forhold til krig og krigsfare må regnes som sannsynlig. Jeg ser etter hvordan avisenes dekning preges av dette.

3.2 Bakteppe

Den sovjetstøttede kommunistiske maktovertakelsen i Tsjekkoslovakia var en sak som rystet det politiske miljøet i Norge dypt. Selv om det ikke var snakk om noen militær intervensjon, ble situasjonen tolket som et tegn på hva hjemlandets kommunister kunne være i stand til å utrette dersom de fikk muligheten, med støtte fra Moskva. Norske aviser sammenliknet situasjonen i Tsjekkoslovakia med 9.april og det tyske angrepet på Norge, og kommunistene ble sett på som de nye nazistene, femtekolonistene som stod klar til å hjelpe fremmede makter å ta kontroll over landet.⁷³

Det sovjetiske presset mot Finland som fulgte i kjølvannet av krisen i Tsjekkoslovakia ble av mange både oppfattet som en bekreftelse på Sovjets intensjoner om å utvide sin kontroll og sin interessesfære i Europa, og som et forvarsel om hva som kunne eller ville komme også i Norge. Det stod klart at Sovjetunionen var opptatt av å sikre nordflanken, og ryktene gikk om at Norge stod for tur etter at Finland var kommet under sovjetisk kontroll. Regjeringen var usikker på tolkningen av disse opplysningene, men mente situasjonen måtte tas alvorlig. En medvirkende årsak til dette, var nok at undersøkelseskommissjonen av 1945 nettopp hadde lagt frem sine konklusjoner fra granskningen av det som skjedde i 1940, med sterk kritikk av manglende oppmerksomhet rundt de signaler som kom i forkant av invasjonen.⁷⁴

⁷³ (Ustvedt, 1990a), s. 137ff

⁷⁴ (Sverdrup & Jensen, 1996), s. 294

Statsminister Gerhardsens tale på Kråkerøy den 29. februar ble startskuddet for en anti-kommunistisk bølge som skulle gå over landet og som, i forskjellige former skulle fortsette gjennom hele den kalde krigen. I talen utpekte han de norske kommunistene som den største trusselen for Norges frihet, og rettet dermed fokus på en gruppe nordmenn som sikkerhetstrussel for landet, mer enn en fremmed makt.⁷⁵

Men var man bekymret for en eventuell krig på bakgrunn av de internasjonale hendelsene? Olstad siterer i sin biografi om Einar Gerhardsen fra dennes memoarer: ”Var vi redde i Norge? Ja, vi var det. Vi var redde for at Stalins ønske om et *sikkerhetsbelte* rundt Sovjetunionen omfattet også Norge.”⁷⁶ Forsvarsminister Jens Chr. Hauge ga uttrykk for sin bekymring i et PM den 4. april der han ga uttrykk for sin bekymring om at Sovjetunionen kunne angripe Norge uten at det ville føre til en krig, til en reaksjon fra noen av de andre stormaktene.⁷⁷ De norske avisene bidro ifølge Ustvedt til å spre og underbygge krigsfrykt og kommunistfrykt i befolkningen, slik at mange gikk rundt og var betydelig mer redde enn det var grunn for.⁷⁸ Avisenes behandling av situasjonen kan muligens bidra til å forklare resultatene i en meningsmåling i august samme året som viste at så mye som 80% av de spurte mente kommunistene ville være lojale mot Sovjetunionen ved en eventuell krig.⁷⁹

3.3 Hovedtrekk

Jeg skal nå se på en del hovedtrekk som fremkommer i materialet. Figur 3.1 er en grafisk fremstilling av de registrerte artiklene fra perioden, sortert etter tema. Som det fremgår av diagrammet, er det relativt lite stoff om *atomvåpen*, *atomkrig* og *allianser*. Noe mer oppmerksomhet vies til *fiendebilde*, men det er *krigsfrykt/krigsfare* og *forsvar* som klart utgjør størstedelen av stoffet.

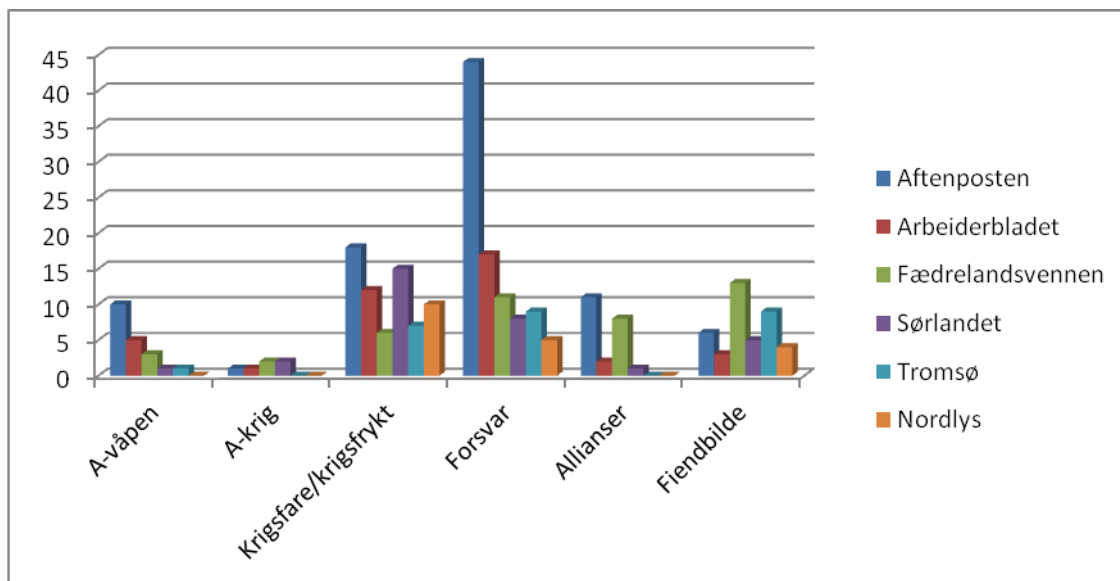
⁷⁵ (Bergh & Eriksen, 1998), s. 152

⁷⁶ (Olstad, 1999), s. 224

⁷⁷ (Sverdrup & Jensen, 1996), s. 295

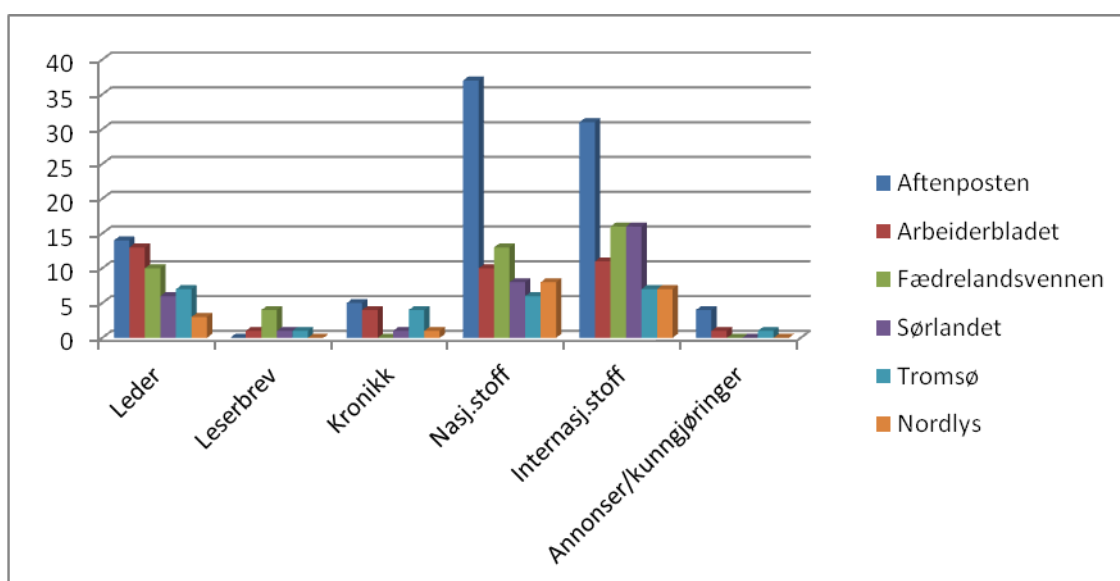
⁷⁸ (Ustvedt, 1990a), s. 138

⁷⁹ (Bergh & Eriksen, 1998), s. 159

Figur 3.1 Fordeling av artikler etter tema

Figur 3.2 viser fordeling av type artikler/materiale fordelt på aviser. Det fremgår at stoffet i hovedsak er knyttet til lederartikler og artikler som omhandler nasjonalt og internasjonalt stoff. Det finnes også noen kronikker, men fordelt på en periode på tre måneder er antallet lite.

Figur 3.2 Fordeling av artikler etter type

Jeg kommenterer litt i forhold til vinklingen av lederartiklene. Vinklingen på lederartiklene varierer mye mellom avisene og gjennom perioden. Mens Aftenposten i februar har vinklet sine artikler mot fare, har de i resten av perioden en nøytral eller beroligende vinkling. Arbeiderbladet har gjennomgående en nøytral eller beroligende vinkling på sine lederartikler, bortsett fra enkelte der det advares mot faren som kommunistene utgjør. De tre registrerte lederartiklene er beroligende, bortsett fra en som advarer mot kommunistene. De siste tre

avisene har i hovedsak vinklet artiklene mot fare og knytter dette til fare for krig, til faren som kommunistene utgjør mot landet og til behovet for å støtte opp om, og styrke forsvaret.

3.4 Tematisk gjennomgang

3.4.1 Atomvåpen

Under dette temaet er det registrert 18 artikler totalt, hvorav alle er nøytralt vinklet. Det er først og fremst Aftenposten og Arbeiderbladet som har skrevet om emnet. Før jeg går nærmere inn på hva disse to avisene har skrevet, vil jeg kort ta for meg hva de tre andre avisene har skrevet under dette temaet.

<u>Tema</u>	<u>Avis</u>	<u>Antall artikler totalt</u>	<u>Fare</u>	<u>Nøytral</u>	<u>Beroligende</u>
Atomvåpen	Aftenposten	10	0	10	0
	Arbeiderbladet	5	0	5	0
	Fædrelandsvennen	3	0	3	0
	Sørlandet	1	0	1	0
	Tromsø	1	0	1	0
	Nordlys	0	0	0	0
	Totalt	18	0	18	0

Tabell 3-1 Atomvåpen

Fædrelandsvennen har en notis under overskriften *Sovjets atombombe eksploderte ikke* om en avhoppet tidligere underdirektør i ”den russiske stats atomundersøkelsessentral i Sterlitamak” som hevder at det første forsøket på å sprengne en atombombe i august 1947, var mislykket. Notisen inneholder ingen videre kommentarer. I tillegg har avisen to artikler i april som i hovedsak bygger opp om forestillingen, eller vissheten, om USAs ledende rolle innen utviklingen av våpenteknologi.⁸⁰ Sørlandet har en liten notis under overskriften *Atombomben* som viser til en dansk professor og hans argumentasjon for at det finnes en naturlig grense for hvor store atombomber kan lages. Argumentasjonen er hentet fra et foredrag i København dagen før.⁸¹ Tromsø har en liten notis under overskriften *Atombombeforsøk i arktiske strøk*, der de kort refererer at den amerikanske flåten innen kort tid skal starte opp med atombombeforsøk i arktiske strøk.⁸²

⁸⁰ Fædrelandsvennen 09.02.48, s. 1; Fædrelandsvennen 13.04.48, s. 1; 24.04.48, s. 1

⁸¹ Sørlandet 06.03.48, s.1

⁸² Tromsø 18.02.48, s.1

Alle disse artiklene er nøytrale i formen og er stoff hentet fra andre kilder/telegrambyrå. De fremstår som nøytral informasjon men kan ha en beroligende funksjon ved å ufarliggjøre temaet. Artiklene i Fædrelandsvennen viser til USAs teknologiske overtak i forhold til Sovjet og dels til at den russiske teknologien er så langt bak at de ikke lykkes med sin våpenutvikling. Notisen i Sørlandet viser til at atombomber tross alt ikke kan lages i ubegrenset størrelse og underforstått derfor kanskje ikke blir så farlige. At våpenet allerede i sin eksisterende størrelse på den tiden var farlig nok, er ikke et spørsmål som problematiseres. Notisen i Tromsø inneholder ingen vurdering av den opplysningen som bringes. Det er kun snakk om en konstatering av en endring som snart vil forekomme.

Aftenposten og Arbeiderbladet har mer stoff knyttet til *atomvåpen* enn de andre avisene. Fire av registreringene fra disse avisene dreier seg om det samme stoffet med de samme opplysningene, der tre er artikler som omhandler våpenutvikling og våpenkontroll, mens en er en reklame som benytter en atombombemetafor for å underbygge et produkts effektivitet. Reklamen skiller seg ut fra resten av materialet. Det er en reklame for Total Rottedreper som bruker tittelen *Rottekrigens atombombe*. Her brukes altså atombombens effektivitet når det gjelder å ta liv, til å underbygge rottegiftens effektivitet i jobben med å ta livet av rotter.⁸³ Dette er den eneste reklamen jeg har registrert i mitt materiale som utnytter atomvåpen i markedsføring, og jeg har bare funnet den ved disse to tilfellene.

I de tre andre registreringene som er felles for begge avisene, er det en artikkel som omhandler FNs atomenergikommisjons forsøk på å få til en avtale for overvåkning og kontroll med produksjonen av atomvåpen. I Aftenposten er overskriften *Internasjonal atombombeavtale uten Russland?*, mens den i Arbeiderbladet er *Blir det ingen kontroll med atombomben*. Begge omtaler arbeidet som har blitt gjort gjennom FN for å få til en avtale, der de vestlige land har presset på for å få til en kontrollordning, mens Sovjetunionen har fremmet et annet forslag. Etter at det sovjetiske forslaget ble forkastet, rapporteres det om lite håp om enighet og det konkluderes med liten samarbeidsvilje fra Sovjetunionen. Mens de vestlige land har forsøkt alt de kan for å få til en løsning, har Sovjet hindret en løsning ved å motsette seg de vestlige kravene og holde på sine egne løsninger. Slik legges ansvaret helt og fullt på den ene parten.⁸⁴

De to siste registreringene av stoff som er felles mellom de to avisene handler om USAs våpenutvikling. Begge avisene skriver om landets utvikling av nye og farligere våpentyper som overgår atombomben både når det gjelder dødelighet/ødeleggelsesevne og når det gjelder

⁸³ Aftenposten morgen 28.04.48, s.3, Arbeiderbladet 28.04.48, s.5

⁸⁴ Aftenposten morgen 31.03.48, s.3, Arbeiderbladet 30.03.48, s. 1+12

presisjon og rekkevidde, og om utprøving av en ny og betydelig mer avansert atombombe enn de tidligere, som foregikk i det sørlige Stillehavet tidligere på året.⁸⁵ Mens Arbeiderbladet kort refererer de meldingene som er kommet om disse emnene, skriver Aftenposten i tillegg: ”Når vi en dag kan slutte med å konsentrere oss om militære formål, skal vi hurtig nå en tidsalder der hver mann vil ha mer energi til disposisjon enn noe menneske noen gang har drømt om. De to alternativer er nu total ødeleggelse eller en ny verden, et paradys for menneskene.”⁸⁶ Slik leverer Aftenposten et sterkt argument for viktigheten av atomforskningen som, på tross av sine negative konsekvenser, på sikt vil gjøre verden til et bedre sted å leve, nærmest et problemfritt paradys.

Aftenposten har to interessante artikler som omhandler atomvåpen i februar. Den første, under overskriften *Atomer, atomkraft og atombomber*, er skrevet av diplomingeniør Kristian Koren, fysiker ved Rikshospitalet og Radiumhospitalet. Han forsøker å forklare vitenskapen som ligger bak atomkraften og utviklingen av atomvåpen.⁸⁷ Den andre har overskriften *Atombomber og flyveproblemer i Medicinske Selskab*, der professor dr.med. Leiv Kreyberg, ledende kreftforsker ved Universitetet i Oslo, holdt foredrag om atombombens biologiske virkninger.⁸⁸ Det som utmerker seg ved denne artikkelen er at det ikke står mer om professor Kreybergs foredrag enn at han holdt det. Resten av artikkelen omhandler det påfølgende foredraget om medisinske problemer knyttet til flyvning som refereres relativt inngående. At atombombens biologiske virkninger ikke var interessant å skrive om, kan det bare spekuleres rundt. Det kan tenkes at journalisten opplevde innholdet som for alvorlig til å videreformidles, eller for komplisert til at vedkommende klarte å videreformidle det. Men det kan også være en så enkel forklaring som at journalisten kom sent til møtet og ikke fikk med seg det første foredraget.

Aftenposten bringer også en melding om at den engelske kirken godkjenner bruk av atomvåpen, under overskriften *Den engelske kirke tar stilling til bruken av atombomber*. En kommisjon nedsatt av kirken hadde konkludert med at forsvar ”mot en samvittighetsløs angriper” kan rettferdiggjøre bruk av atomvåpen. Kommisjonen uttalte også at ”...dersom atomvåpen er nødvendige for at landet skal kunne beskytte seg, *har regjeringen – som er ansvarlig for sitt lands sikkerhet – rett til å fabrikkere slike våpen og holde dem i beredskap*”.⁸⁹ Den engelske kirken legitimerte altså et britisk atomvåpenprogram og generelt

⁸⁵ Aftenposten morgen 27.03.48, s.1 og morgen 20.04.48, s.1, Arbeiderbladet 27.03.48, s.1 og 20.04.48, s.8

⁸⁶ Aftenposten morgen 27.03.48, s. 1

⁸⁷ Aftenposten morgen 14.02.48, s. 10

⁸⁸ Aftenposten aften 20.02.48, s. 2

⁸⁹ Aftenposten aften 16.04.48, s. 2

oppbygging av et atomvåpenarsenal på vestlig side, som nødvendig forsvar mot trusselen fra øst. Artikkelen inneholder ingen videre kommentarer i forhold til norske forhold men er interessant fordi den bidrar til å gi en overordnet godkjenning av atomvåpen på vestlig side.

3.4.2 Atomkrig

Temaet *atomkrig* er nesten ikke berørt av noen av avisene. Totalt har jeg registrert seks artikler under dette temaet. Bortsett fra at de to Tromsø-baserte avisene ikke har noen artikler under temaet, er det ingen av avisene som utmerker seg i noen grad.

<u>Tema</u>	<u>Avis</u>	<u>Antall artikler totalt</u>	<u>Fare</u>	<u>Nøytral</u>	<u>Beroligende</u>
Atomkrig	Aftenposten	1	1	0	0
	Arbeiderbladet	1	0	1	0
	Fædrelandsvennen	2	1	1	0
	Sørlandet	2	1	0	1
	Tromsø	0	0	0	0
	Nordlys	0	0	0	0
	Totalt	6	3	2	1

Tabell 3-2 Atomkrig

Det lave antallet artikler knyttet til *atomkrig* er ikke så uventet, sett på bakgrunn av at det på denne tiden kun var USA som var i besittelse av atomvåpen, og at det var en utbredt oppfatning at det fremdeles ville gå flere år før Sovjetunionen ville ha kapasitet til å produsere slike våpen. Det var derfor ikke naturlig å tenke seg at en eventuell krigssituasjon ville innebære bruk av atomvåpen i større grad. I den grad slike våpen ville bli tatt i bruk, ville de være rettet mot Sovjetunionen, ikke mot Norge. Samtidig var atombomber blitt brukt mot Japan bare to og et halvt år tidligere og de umiddelbare og kortsiktige effektene var beskrevet og tilgjengelige for myndigheter, journalister og til en viss grad for folk flest. Men så lenge bare USA var i besittelse av atomvåpen var det heller ingen stor grunn for å bekymre seg for konsekvensene av en atomkrig, sett fra norsk side.

Bombingen av Japan, nærmere bestemt Hiroshima, er emne for Aftenpostens artikkel under temaet. Under overskriften *Hiroshima må ikke glemmes*, bringer de et reisebrev fra Hiroshima, skrevet av Barbro Alving.⁹⁰ Reisebrevet omtaler både de umiddelbare effektene av atombomben, gjennom å viderebringe øyenvitneskildringer, og de mer langsiktige

⁹⁰Barbro Alving var svensk journalist, pasifist og atomvåpenmotstander. ("Barbro alving," 2014)

virkningene som på denne tiden kunne observeres. Det gis et brutalt inntrykk av de grusomhetene atombomben utløste.

Man får et lite glimt av elva hvor folk druknet eller sto i til halsen for ikke å brenne opp. En stripe med grønt: det er Asonaparken hvor folk satt og jamret seg, fulle av sår i munnen, og vendte tomme øyehuler mot det helvete som omga dem. Man ser den store folkeskolebygning og tenker på småpikene som sang den japanske nasjonalsang like til de døde i ruinene.

Slik fortelles historien om det som skjedde i Hiroshima da atombomben falt. Men det legges like stor vekt på viljen til fred og forsoning som forfatteren møter i byen, slik at tonen i reisebrevet i sum er positiv, på tross av det dystre bakteppet som tegnes opp.⁹¹

Arbeiderbladet har en lederartikkel under overskriften *Ved en korsvei*, der de tar opp de voldsomme kreftene som har kommet inn i våpenteknologien med atomvåpnene. Med bakgrunn i den nye situasjonen denne våpenteknologien har skapt, skriver de: ”Det er sikkert riktig å gå ut fra at ingen av stormaktene ønsker en ny krig. Den forrige sluttet med et atomknall, som gir et forferdende inntrykk av hva verden kan vente seg av ødeleggelser i en ny krig.” Videre siteres det fra en amerikansk atomforsker, professor Urey, som i et foredrag blant annet har sagt at: ”Ingen, som forstår atomkrigen, vil noe annet enn fred.”⁹²

Arbeiderbladet viser i sin lederartikkel en forståelse for, og innsikt i de voldsomme konsekvensene en atomkrig vil kunne ha for verden.

I en lederartikkel i *Fædrelandsvennen* under overskriften *Nytter det?* Tar de opp spørsmålet om det er noen mulighet til å forsvare seg mot de nye utfordringene som atomvåpen innebærer. Svaret de gir er basert på at fremtiden er uviss og at ingen kan vite hvordan våpenteknologien vil virke inn på måten krig eventuelt blir ført, men at landet uansett må gjøre det som trengs for å ha klart et forsvar som er så godt som det lar seg gjøre.⁹³

Fædrelandsvennen har også en artikkel der de skriver om hvordan USA forbereder seg på at også Sovjetunionen om få år vil ha atomvåpenteknologien på plass. Konklusjonen er at man må bygge opp en ”motangrepsstyrke” som er så sterk at enhver nasjon som vurderer å angripe USA vil se at ”en krig med U.S.A. vil være en så dårlig forretning at det vil lønne seg bedre å arbeide for fred enn for krig.”⁹⁴

⁹¹ Aftenposten morgen 30.04.48, s. 8

⁹² Arbeiderbladet 23.03.48, s. 4

⁹³ *Fædrelandsvennen* 23.02.48, s. 2

⁹⁴ *Fædrelandsvennen* 06.03.48, s.5

Som i de andre avisene, er innholdet i Fædrelandsvennens artikler preget av en underliggende bevissthet om de fatale konsekvensene som kan følge av en atomkrig. Den samme bevisstheten ligger i de to artiklene som Sørlandet bringer fra perioden. 2. mars bringer de en lederartikkel med overskriften *Jeg er redd*. Der omtales et radioforedrag av en amerikansk professor som skal være leder av de amerikanske atombombeeksperimenter, men ikke navngitt. Radioforedraget er sendt to ganger i svensk radio men har ikke vært aktuelt å sende i Norge, noe avisen beklager. Artikkelen tegner et dramatisk bilde av hvordan professoren ser for seg konsekvensene av en atomkrig, konsekvenser som et militært forsvar ikke vil være i stand til å forhindre. Det etterlates liten tvil om at atomvåpenteknologien er i ferd med å snu opp ned på både krigføring og maktforhold i verden. Avisen stiller seg også undrende til hvorfor dette foredraget ikke blir sendt i Norge, og hvorfor debatten om atomvåpenteknologien ikke har kommet mer frem.⁹⁵

Under overskriften *Ingen kan føre krig nå?* henviser Sørlandet til en britisk atomforsker, professor Oliphant, som mener at det er liten fare for en krig i de nærmeste årene. Han mener at ingen av stormaktene er i stand til å føre krig for øyeblikket, og ikke minst, Sovjetunionen vil ikke være i besittelse av tilstrekkelig atomvåpenkapasitet til en atomvåpenbasert krig før det er gått fem til ti år.⁹⁶

3.4.3 Krigsfare/krigsfrykt

Under dette temaet er det betydelig flere artikler enn under de to foregående temaene.

Fordelingen mellom avisene er relativt jevn, selv om Fædrelandsvennen og Tromsø har noe færre artikler enn de andre.

<u>Tema</u>	<u>Avis</u>	<u>Antall artikler totalt</u>	<u>Fare</u>	<u>Nøytral</u>	<u>Beroligende</u>	
Krigsfare/krigsfrykt	Aftenposten	18	8	7	3	
	Arbeiderbladet	12	7	1	4	
	Fædrelandsvennen	6	5	1	0	
	Sørlandet	15	8	4	3	
	Tromsø	7	4	3	0	
	Nordlys	10	2	0	8	
	Totalt		68	34	16	18

Tabell 3-3 Krigsfare/krigsfrykt

⁹⁵ Sørlandet 02.03.48, s.2

⁹⁶ Sørlandet 15.03.48, s.5

Det er her verdt å minne om at det på denne tiden var knapt tre år siden andre verdenskrig tok slutt for Norges del, og krigsforbryteroppjøret preget fremdeles avisspaltene. Befolkningen i landet, og journalistene, hadde derfor et relativt nært forhold til krigen, om ikke nødvendigvis til krigshandlinger. Bakgrunnen med krig og okkupasjon nært innpå hverdagen preger også mye av avisskrivingen i perioden.

Deler av det materialet som handler om *krigsfare/krigsfrykt* er internasjonalt stoff. Dette stoffet spenner fra rapporter om nedrustning og nedbygging av forsvarskapasitet på både vestlig og østlig side, til amerikanske og britiske spådommer om at en ny krig kan komme meget snart. Winston Churchill fremstår i flere sammenhenger med sterke og dystre advarsler i så måte, som i Aftenposten under overskriften *Trusselen beveger seg mot Storbritannia, sier Churchill*, der han sier at ”trusselen om en tredje verdenskrig ruller mot oss i form av sovjetrussisk imperialistisk aggresjon og kommunistiske voldshandlinger og intriger”.⁹⁷ Svenske forhold blir også jevnlig kommentert, og et eksempel på dette står i Arbeiderbladet under overskriften *Krigsrisikoen er økt, sier den svenske forsvarssjefen*. I denne artikkelen argumenteres det for at det svenske forsvaret skal rustes opp for å være klar til en krig, og at den trusselen de må forberede seg på å møte, vil være fra Sovjetunionen.⁹⁸ Samtidig som dette dreier seg om nasjonale, svenske prioriteringer, underbygger artikkelen også tanken om at Norge, på lik linje med Sverige og resten av Norden, er under press fra naboen i øst og må være forberedt på å møte dette presset, og i ytterste konsekvens en invasjon.

Aftenposten og Fædrelandsvennen presenterte begge en gallup den 21.02.48 som tok opp spørsmålet om i hvor stor grad befolkningen i åtte land fryktet en angrepskrig fra sovjetisk eller amerikansk side. De åtte involverte landene var Norge, Sverige, Brasil, Italia, Frankrike, Nederland, Canada og USA. Alle landene er knyttet til en vestlig sfære, noe som også gjenspeiles i svarene som presenteres. Det som er mest interessant, ut fra et norsk synspunkt, er at de norske svarene viser minst frykt av de åtte landene for at Sovjetunionen skal gå til en angrepskrig, samtidig som Norge også har den høyeste andelen som frykter det samme fra USA. Undersøkelsen viser også at høyresiden i norsk politikk er de som er minst skeptiske til amerikanske motiver og mest skeptiske til Sovjet. Motsatt er Arbeiderpartisympatisører og i særlig grad kommunistene de som er minst skeptiske til Sovjet og mest skeptiske til USA.⁹⁹ Det finnes enkelte artikler som gir inntrykk av den bekymringen for en ny krig som fantes i befolkningen. Et eksempel finnes i Aftenposten under overskriften *Ungdommen smittes av de*

⁹⁷ Aftenposten morgen 08.03.48, s.6

⁹⁸ Arbeiderbladet 16.03.48, s.1

⁹⁹ Aftenposten morgen 21.02.48, s.8 og Fædrelandsvennen 21.02.48, s.5

voksnes pessimisme. Artikkelen omhandler KFUMs feiring av «All verdens gutters dag» som blant annet ble markert med gudstjeneste. Under prekenen tok presten opp den vanskelige tiden verden var inne i. ”Ungdommen er ikke lenger glad og optimistisk som vi var det i vår ungdomstid, uttalte pastor Eika videre. Han fortalte et typisk eksempel fra Danmark. En biskop hadde under en samtale med konfirmanter spurt hva man egentlig holdt på med ute i verden. – De lager til en ny krig, var svaret.”¹⁰⁰ Sitatet gir en klar indikasjon på at krigen ikke var langt borte fra folks tanker, hverken den krigen som hadde vært eller den krigen som kunne komme.

Arbeiderbladet hadde den 13.03.48 en artikkel med overskriften *Hva skal vi stille opp mot krigsnervøsiteten*, der de intervjuet to leger, Hoffmann og Braatøy, om hvordan man skulle takle angsten som hvilte over samfunnet. Legene hadde i liten grad merket noen stor krigsangst hos sine pasienter men hadde sine egne meninger om hvordan problemet burde takles. Hoffmann mente angsten ikke fantes i så stor grad blant folk men i hovedsak i avisene. Braatøy baserte seg på en generelt optimistisk innstilling til verden som medisin mot mørke tanker om en eventuell fremtidig krig.¹⁰¹

Barnas situasjon har også fått plass i Arbeiderbladet, under overskriften *Barna og verdenshendingene*, skrevet av psykologen Åse Gruda Skard. I artikkelen gir hun råd til familien, i første rekke mor, om hvordan de skulle forholde seg til barnas spørsmål om problemene i verden, og om hvordan og hvor mye foreldre skulle fortelle og forklare om situasjonen. ”Barn skal hverken vokse opp i sorglaus uvitenhet eller i trykkende katastrofestemming. Livet går videre her og nå, samtidig som historiens hjul ruller.”¹⁰² Det som i særlig grad preger artikkelen, er at den tar utgangspunkt i en dyp bekymring eller frykt for verdenssituasjonen og for fremtiden som antas å prege folks liv. Slik sett kan den leses som et tegn på en eksisterende frykt i samfunnet. I samtiden ville den også kunne ha en annen effekt, nemlig at den ville kunne virke som en påminnelse om at verdenssituasjonen var noe man burde bekymre seg for, og derved bidra til å øke en eventuell krigsfrykt.

Faren for at pressen skal bygge opp en krigsfrykt som ikke det er grunnlag for, er tema for en lederartikkel i Aftenposten under overskriften *Pressens plikt og ansvar*. Der tar de et oppgjør med kritikk som fra flere hold (ikke nærmere presisert) har blitt reist mot pressen for at de overdimensjonerer den internasjonale spenningen og driver ”krigshysteri”. Mot denne kritikken holder lederartikkelen frem pressens ansvar for å bringe ”nøktern og saklig”

¹⁰⁰ Aftenposten morgen 15.03.48, s.7

¹⁰¹ Arbeiderbladet 13.03.48, s.10

¹⁰² Arbeiderbladet 20.03.48, s.10

informasjon, ”men også realistisk”, til leserne om det som skjer i verden. For å underbygge alvorret vises det til den tyske invasjonen i Norge 8 år tidligere, der landet, militært og mentalt uforberedt, ble et relativt lett bytte for en den tyske voldsmakten. For å motvirke en gjentakelse av noe slikt, fremholder Aftenposten pressens informasjonsplikt, og faren ved ”å drive en søvndyssende ta-det-med-ro.kampanje”.¹⁰³

Blant dem som kritiserte pressen for å bygge opp en feilaktig forestilling om økende krigsfare, var Jakob Friis¹⁰⁴, som i Stortingets utenriksdebatt tok opp problemet. Sørlandet bringer referat fra dette under overskriften *Friis om aktuelle spørsmål*. Friis hevdet i sitt innlegg i debatten at ”krigsfaremomentet og den presseagitasjonen som er lagt utav det” stod i veien for en objektiv analyse av den internasjonale situasjonen. Dermed ble debatten drevet inn i en form der krig som en sannsynlig mulighet ble stående sentralt, i særlig grad fordi Sovjetunionens hensikter ble feiltolket.¹⁰⁵

Blant avisen Tromsøs artikler finnes noe internasjonalt stoff som viderebringer rapporter om den spente situasjonen i verden, både i Sovjetunionen, Europa og i USA, og om faren for at spenningen skal utløses i en ny krig. Det øvrige stoffet er noe mindre pessimistisk i formen. Et eksempel på det er en lederartikkel med overskriften *Tsjekkoslovakia* fra den 23. februar, altså tidlig i utviklingen av krisen i Tsjekkoslovakia, der de kommenterer den pågående situasjonen i landet og sammenlikner med situasjonen i Norge. Til tross for en viss bekymring for utviklingen i Øst-Europa og Tsjekkoslovakia, gir artikkelen uttrykk for tiltro til de demokratiske tradisjonene som preger det tsjekkiske samfunnet, og at dette skal bidra til at landet kommer seg gjennom den vanskelige situasjonen.¹⁰⁶

I mars, etter at spenningen i Europa har steget betraktelig, står en kommentarartikkel under overskriften *Det kan hende her* -. Den tar for seg krigsfaren, og sammenlikner med situasjonen i 1940 da ”storparten av det norske folk” ikke trodde at en krig kunne ramme landet. Artikkelen trekker frem FN som middelet til å forhindre en ny krig, og viktigheten av å støtte helhjertet opp om organisasjonen. ”Men ennå er ikke FN noen trygg fredsgaranti. En ny krig ligger – så vanvittig det enn høres – innenfor mulighetenes grenser.” Derfor må folk og land være forberedt på det som muligens kan komme. ”Vi skal gjenreise landet. Men vi

¹⁰³ Aftenposten morgen 12.04.48, s.2

¹⁰⁴ Jakob Friis hadde lang fartstid som journalist i arbeiderpressen, blant annet som redaktør av Rjukan Arbeiderblad, og som utenrikskorrespondent og politisk skribent i Arbeiderbladet. Han hadde også bak seg en periode i Moskva der han var lærer ved *Vestenuniversitetet*. Han tilhørte den radikale fløyen i Arbeiderpartiet, var en periode medlem i NKP, og var sentral i etableringen av avisen *Orientering*, der han var redaktør for det første nummeret. Da han ble valgt inn på Stortinget i 1945, var han nominert både på Arbeiderpartiets og på NKPs lister i Vest-Agder. (Fonn, 2011; Friis, Maurseth, & Friis, 2011)

¹⁰⁵ Sørlandet 19.02.48, s.2

¹⁰⁶ Tromsø 23.02.48, s.4

lever i en ulvetid. Derfor må vi bygge med sverd ved lend. Der er verdier som er større enn levestandarden.”¹⁰⁷ Det er sterke uttrykk og en klar visshet om behovet for å være klar til å forsvare landet mot alle fiender.

Nordlys fremstår med et helt annet bilde enn de andre avisene under dette temaet. Deres artikler er, med to unntak, utelukkende av beroligende karakter. Klarest kommer avisens vinkling til syne i lederartikkelen den 30. januar under overskriften *Hodet kaldt*. Artikkelen presiserer viktigheten av å være på vakt, men ikke miste hodet. ”Hysteriske utbrudd om spionasje og en svartmaling av den internasjonale situasjonen tjener ingen norske interesser i dag.” Samtidig kunne avisen slå fast at både folk og myndigheter hadde lært av fortiden og var bedre rustet enn ved begynnelsen av siste krig: ”Vi regner i dag med verden slik den er, og ikke slik vi gjerne ville ønske at den var.”¹⁰⁸

Den andre lederartikkelen avisen har i perioden som kan knyttes til dette temaet, har overskriften *Som man reder* -, og er en kommentar til situasjonen i Tsjekkoslovakia og kommunistenes forhold til denne. Et viktig poeng i artikkelen er det gode naboforholdet som finnes mellom Norge og Sovjetunionen, og at Sovjet neppe vil risikere å ødelegge dette. Derfor er det liten sannsynlighet for at vi skal få en liknende situasjon i Norge som i Tsjekkoslovakia, og de norske kommunistene vil ha liten mulighet til å kunne oppnå noen inngripen fra Sovjet i norske forhold.¹⁰⁹

3.4.4 Forsvar

Dette temaet har flest antall registreringer i perioden, og det er i første rekke Aftenposten som står for dette. Flertallet av artiklene er nøytrale eller beroligende, men det er variasjoner mellom avisene på hvordan vinklingen er gjort.

<u>Tema</u>	<u>Avis</u>	<u>Antall artikler totalt</u>	<u>Fare</u>	<u>Nøytral</u>	<u>Beroligende</u>
Forsvar	Aftenposten	44	13	16	15
	Arbeiderbladet	17	1	7	9
	Fædrelandsvennen	11	4	5	2
	Sørlandet	8	2	4	2
	Tromsø	9	5	4	0
	Nordlys	5	0	2	3
	Totalt		94	25	38

Tabell 3-4 Forsvar

¹⁰⁷ Tromsø 22.03.48, s.12

¹⁰⁸ Nordlys 30.01.48, s.4

¹⁰⁹ Nordlys 03.03.48, s.4

Under dette temaet skiller avisene med Arbeiderpartitilknytning seg noe ut fra de andre. Arbeiderbladet, Sørlandet og Nordlys er gjennomgående nøye med å poengtere at forsvarsutbyggingen er i godt gjenge og at myndighetene har kontroll med, og oversikt over situasjonen. På den andre siden fokuserer de borgerlige avisene på viktigheten av å bygge opp et sterkt forsvar og på å unngå nedbygging av forsvarsevnen. Tromsø utmerker seg spesielt med en rekke artikler som tar for seg nødvendigheten av at folk flest samler seg om forsvarssaken og forbereder seg mentalt på en eventuell ny krig.

Arbeiderbladets lederartikkel fra 5. februar under overskriften *Forsvaret*, beskriver hvordan gjenreisningen av forsvaret etter krigen går etter den planen regjeringen har satt opp og at hele prosessen er under kontroll. Et unntak finnes riktignok, da Heimevernet i 1949 ikke vil bestå av de planlagte 30.000 mann, men ser ut til å komme opp i hele 130.000 mann. Artikkelen avslutter med en understrekning av, og en hyllest til, den norske forsvarsviljen:

”Oppslutningen om hjemmevernet bekrefter det statsråd Hauge sa, at dersom vi blir stilt overfor et brutalt valg, vil vi velge frihet fremfor fred.”¹¹⁰

Sørlandet tar opp de samme temaene. I lederartikkelen *Vårt forsvar* tar de et oppgjør med kritikk som har kommet fra Forsvarsforeningen om tilstanden på det norske forsvaret. Artikkelen sier klart fra om at det ikke er fornuftig å så splid rundt forsvarspolitikken. ”Det viktigste, hva som hender, er å bevare det nasjonale samholdet.”¹¹¹ Videre bringer de en artikkel under overskriften *12 måneders rekruttskole i år*, der sjefen for forsvarsstaben, generaløyntnant Ole Berg uttaler om Norges beredskap på gjeldende tidspunkt ”at det befal og soldater vi har, har fått en helt moderne og solid utdannelse. Materiellet er moderne og blir karakterisert som tilstrekkelig.”¹¹² I lederartikkelen *Nervekrigen* skriver avisen om det sovjetiske presset mot Norge og de norske myndighetenes ro og oversikt i situasjonen, og ikke minst viktigheten av å støtte opp om myndighetenes håndtering av situasjonen. ”Vi må ikke se spøkelses på høylys dag. Vi skal være nøkterne, ha tillit til dem som er vakt om landets utenrikspolitikk og innenrikspolitikk. De har oversikten og informasjonene.”¹¹³ Beskjeden til leserne i disse artiklene er klar, regjeringen har oversikt og kontroll, og det er viktig at hver enkelt støtter opp om de avgjørelser og vurderinger som myndighetene foretar.

Aftenposten er noe mer kritisk til fremdriften i forsvarsutbyggingen enn det Arbeiderpartiavisene er. I lederartiklene både den 5. februar og den 19. februar i morgenutgavene kritiserer de resultatene som er oppnådd og etterlyser vilje til å sette inn enda

¹¹⁰ Arbeiderbladet 05.02.48, s.4

¹¹¹ Sørlandet 08.03.48, s.3

¹¹² Sørlandet 31.03.48, s.1

¹¹³ Sørlandet 28.04.48, s.3

mer ressurser til forsvarsformål. Samtidig går det klart frem i begge artiklene at regjeringen i hovedsak har god kontroll og oversikt over situasjonen. Lederartikkelen den 13.03. følger opp de to forannevnte artiklene under overskriften *Forsterket beredskap*. ”Forholdet er at vårt forsvar etter frigjøringen er søkt gjenoppbygd etter en noe langsiktig plan – for å si det skånsomt.”¹¹⁴

Ut over problemene med for lav ressurstilgang og for lite tempo i forsvarsutbyggingen er Aftenposten i hovedsak positive i sin vinkling av forsvarssaker. Den mest kuriøse artikkelen de bringer, er et referat fra et foredrag i Oslo Militære Samfund under overskriften *Flybåren atombombe ikke noe nytt problem for Luftvernartilleriet* der generalinspektøren for Luftforsvaret, oberst Leif Husjord, holdt foredrag. Der sa han at: ”Atombomben danner, når den er flybåret, i og for seg ikke noe nytt problem for Luftforsvaret. Den øker imidlertid kravet til det fordi en må oppnå 100 % ødeleggelse av målene for å være sikker.”¹¹⁵

Erfaringene fra den nettopp tilbakelagte verdenskrigen skulle vel ha gjort det klart at en slik ødeleggelsesprosent ikke ville fremstå som spesielt sannsynlig. Med det utgangspunktet er det naturlig å tenke seg utsagnet mer som et forsøk på å berolige tilhørerne enn som et uttrykk for en nøktern vurdering av Luftforsvarets sannsynlige kapasitet.

Fædrelandsvennen er på lederplass tydelige på hva de mener er det eneste riktige å gjøre for å sikre forsvaret av landet. Under overskriften *Vi vil verge vårt land*, avviser de muligheten til å plassere Norge i en slags mellomposisjon mellom øst og vest. Det eneste riktig, mener de, er å søke støtte i vest, samt å bygge ut forsvaret etter beste evne, noe alle nordmenn som tenker seg om, egentlig ønsker, kanskje med unntak av kommunistene. For, som de skriver: ”Den som elsker sitt land, vil verge det.”¹¹⁶

Tromsø har i hovedsak fokus på behovet for at hele befolkningen må forberede seg mentalt på en eventuell kommende krig, og at alle må bestrebe seg på å unngå splittelse. Lederartikkelen den 23. mars sammenfatter mye av det som blir skrevet om emnet i denne avisen, under overskriften *De hvite forsvinningsdrakter*. Artikkelen målbærer en betydelig frykt og usikkerhet i en befolkning som opplever seg som passive tilskuere til et stormaktsspill som kan få store og alvorlige konsekvenser, der ”de mange tilskuere som følger den spennende turnering i radio og presse så vidt det er mulig på grunn av spilllets hemmeligfullhet og spillernes forborgne mistenksomhet – står i frykt og angst.” Videre legges det vekt på at ingen

¹¹⁴ Aftenposten morgen 05.02,19.02 og 13.03.48, alle på s.2

¹¹⁵ Aftenposten morgen 03.02.48, s.6

¹¹⁶ Fædrelandsvennen 04.03.48, s.2

kan unnskyldes seg med at vi ikke denne gangen er forberedt på at en krig kan komme, slik som i 1940. Samarbeid og enhet er det viktigste grunnlaget for å kunne forsvare landet.¹¹⁷

3.4.5 Allianser

Dette temaets aktualitet økte spesielt i denne perioden, i forbindelse med det sovjetiske initiativet overfor Finland og ryktene om noe liknende overfor Norge. Likevel er det, som det fremgår av tabellen, ikke et tema som er bredt dekket i avisene.

<u>Tema</u>	<u>Avis</u>	<u>Antall artikler totalt</u>	<u>Fare</u>	<u>Nøytral</u>	<u>Beroligende</u>
Allianser	Aftenposten	11	3	6	2
	Arbeiderbladet	2	0	2	0
	Fædrelandsvennen	8	2	5	1
	Sørlandet	1	0	1	0
	Tromsø	0	0	0	0
	Nordlys	0	0	0	0
	Totalt	22	5	14	3

Tabell 3-5 Allianser

Tromsø og Nordlys har ingen artikler som hører inn under temaet, mens Arbeiderbladet og Sørlandet så vidt er innom det. Begge disse avisene skriver på lederplass at Norge må rette seg mot de demokratiske statene i vest, og viser til at en eventuell allianse vil måtte gå i den retningen.

Den samme retningen peker Aftenposten og Fædrelandsvennen i. Fædrelandsvennen tar utgangspunkt i det sovjetiske presset mot Norge, og Norden, spesielt gjennom russiske aviser i løpet av påsken, når de i lederartikkelen *Russisk provokasjon* argumenterer for at det kan bli aktuelt både med en nordisk forsvarallianse, og med en tilknytning til en større, vestlig allianse.¹¹⁸

Den samme argumentasjonen blir fremmet i Aftenposten, om enn med en noe sterkere betoning av at en nordisk avtale også bør være med. I lederartikkelen den 23. mars er hovedsaken at Norge må knytte seg til vestmaktene for å motvirke at en krig bryter ut. ”Og da er den mest omfattende militærallianse etter vår oppfatning det eneste som duger – det eneste som aggresjonsmakten vil respektere og nøle overfor.”¹¹⁹

¹¹⁷ Tromsø 23.03.48, s.4

¹¹⁸ Fædrelandsvennen 30.03.48, s.2

¹¹⁹ Aftenposten morgen 23.03.48, s.2

3.4.6 Fiendebilde

At en eventuell trussel mot Norge først og fremst ble knyttet til kommunismen og Sovjetunionen allerede på denne tiden, er det ingen tvil om. Andre trusler nevnes ikke i avisene. Men det er klare forskjeller på hvordan avisene behandler temaet.

<u>Tema</u>	<u>Avis</u>	<u>Antall artikler totalt</u>	<u>Fare</u>	<u>Nøytral</u>	<u>Beroligende</u>
Fiendebilde	Aftenposten	6	3	1	2
	Arbeiderbladet	3	3	0	0
	Fædrelandsvennen	13	10	3	0
	Sørlandet	5	4	0	1
	Tromsø	9	5	3	1
	Nordlys	4	4	0	0
	Totalt	40	29	7	4

Tabell 3-6 Fiendebilde

Fellestrekkene er at man er opprørt over hvordan Sovjetunionen opptrer overfor sine naboland, i denne omgang Tsjekkoslovakia og Finland, og at man er bekymret for hva de norske kommunistene kan være i stand til å foreta seg. De fleste artiklene er utløst av hendelsene i Tsjekkoslovakia og av statsminister Gerhardsens tale på Kråkerøy 29. februar. Det som fremheves som den store trusselen mot Norge, og verdensfreden, er ikke først og fremst Sovjetunionen som stat, men kommunismen som ideologi.

Fire av avisene, Aftenposten, Arbeiderbladet, Fædrelandsvennen og Tromsø trekker en, for de fleste på den tiden, velkjent og sterk parallell når de sammenlikner og sidestiller kommunismen med fascismen og nazismen. Noen av disse sammenlikningene, og de hardeste utfallene mot kommunistene, finner vi i tre av Fædrelandsvennens lederartikler mellom den 27. februar og den 2. mars. Den første har overskriften *Vi må ikke sove.* ”Vi har sett det nå: I sin djevelske utspekulerthet er den russiske erobringsteknikk nazistenes langt overlegen.”¹²⁰ Temaet følges opp i neste dags lederartikkel der de slår fast at kommunistene nå har vist sitt sanne ansikt som demokratiets fiender, og at ethvert videre politisk samarbeid med dem derfor må opphøre.¹²¹

Tre dager senere, den 2. mars, har avisen en tredje lederartikkel som omhandler samme tema. Under overskriften *Kommunismens sanne ansikt* trekkes på nytt parallellen til nazistene i forbindelse med måten kommunistene tilegner seg makten i Tsjekkoslovakia. Og på nytt

¹²⁰ Fædrelandsvennen 27.02.48, s. 2

¹²¹ Fædrelandsvennen 28.02.48, s. 2

advares det mot de hjemlige kommunistene, om ikke nødvendigvis de som har stemt kommunistisk, og hvilken trussel de utgjør for landet. Denne gangen har de også støtte i statsministerens tale på Kråkerøy to dager tidligere. ”Alle gode nordmenn må være dypt enig i statsministerens ord, som nok vil finne gjenklang også blant Kommunistpartiets menige velgere.”¹²²

Tromsø bringer frem mye av den samme skepsisen til kommunistene som Fædrelandsvennen gjør, blant annet i lederartikkelen *De ublodige revolusjoner* der de blant annet skriver:

”Kanskje det mest populære slagord fra Hitler-tiden og i vår egen er *ublodig revolusjon*.”¹²³

Deretter følger en gjennomgang av hva dette uttrykket innebærer, med en referanse til hvordan nazistene gikk frem i Norge under krigen, spesielt i 1940. Det som ikke skrives spesifikt men som ligger tydelig under, er at det er slik kommunistene går frem i Tsjekkoslovakia og det er slik de kan forventes å ville gå frem også her, om de får muligheten.

Tromsø bringer også en litt mer forsonlig vinkling på de lokale kommunistene i en reportasje fra et diskusjonsmøte på Folkets hus. Overskriften er *Tromsø-kommunistene håper på en fredelig maktovertakelse*, og der refereres blant annet følgende: ”Hvis det helt utenkelig kunne hende at Sovjet ville ha Finnmark eller hele Nord-Norge ville de norske kommunister ikke være med.”¹²⁴ De ønsker og tror på en fredelig maktovertakelse og har ikke noe ønske om å ta i bruk vold.

Den avisen som klartest følger opp signalene fra statsministerens tale på Kråkerøy, er Sørlandet. I talen utpekte statsministeren kommunistene som den største trusselen mot fred og frihet i Norge, men han presiserte også at kommunismen skulle bekjempes med demokratiske midler. Dette er Sørlandet også klare på, blant annet i lederartikkelen *Norsk holdning – uten hysteri* den 4. mars der de vil ”advare mot en isfront overfor de enkelte kommunister. Tross alt tror vi det finnes mange bra nordmenn blant dem, og vi skal ikke provosere dem til å rotte seg ytterligere sammen.”¹²⁵

3.5 Konklusjon

Atomvåpen fremstår ikke som noe stort tema i noen av avisene. Av det stoffet som finnes, er det en del internasjonalt stoff som bare delvis er av interesse for norske forhold, og mye av det handler om våpenutvikling og utprøving av nye våpen. Det er interessant å merke seg at

¹²² Fædrelandsvennen 02.03.48, s. 2

¹²³ Tromsø 08.03.48, s. 4

¹²⁴ Tromsø 05.03.48, s. 2

¹²⁵ Sørlandet 04.03.48, s. 3

flere av artiklene har som formål å vise at Sovjetunionens våpenteknologi ligger betydelig etter den vestlige, eller snarere den amerikanske. Måten disse opplysningene presenteres på demonstrerer tydelig hvor Norge befinner seg i det internasjonale politiske landskapet mellom de to stormaktene. Selv om det i den offisielle politikken snakkes om brobygging og at Norge skal plassere seg i en mellomposisjon, er det ingen tvil i avisene om at det er vesten og USA som er våre nærmeste og de vi kan og skal støtte oss på. Denne vissheten kan bidra til å forklare hvorfor denne nye, men voldsomt destruktive våpenteknologien, og utviklingen av den, omtales uten noe stort innslag av frykt. Snarere er det slik at de destruktive egenskapene i stor grad "feies bort" med at teknologien vil være til stor nytte for menneskeheten. I hvert fall når vi ikke lenger trenger å bruke oppmerksomheten vår på kriger og konflikter. For enda kan vi i noen av artiklene ane forestillingen om at snart skal krig være utryddet for alltid. På dette punktet har kanskje den engelske kirken et mer realistisk syn på tilværelsen, med sin støtte til at myndighetene har rett til å skaffe seg atomvåpen, og å ta dem i bruk dersom det blir nødvendig i forsvarsøyemed.

Med bombingene av Hiroshima og Nagasaki friskt i minne, bare to og et halvt år tidligere, ville det ikke vært rart om faren for en atomkrig og konsekvensene av en atomkrig var stoff som ble tatt opp i avisene. Det er liten grunn til å betvile at folk flest hadde kjennskap til effektene av atombomben, noe som også går tydelig frem i de artiklene som finnes, til dels med ganske dramatiske beskrivelser av konsekvensene ved bruk av slike våpen. Likevel kan det se ut som kunnskapen om konsekvensene ikke medfører noen videre frykt for at dette skal ramme Norge. Den mest åpenbare årsaken til dette er nok at det på denne tiden bare var USA som var i besittelse av atomvåpen, og at de opplysningene som kom ut tydet på at det ennå ville ta mange år før Sovjetunionen var i stand til å produsere sine egne. Følgelig var det liten grunn til å forvente at Norge skulle rammes av atomvåpen i løpet av de nærmeste årene. Et annet moment som kan ha spilt inn er at Hiroshima og Nagasaki tross alt befant seg langt borte. Og ikke minst hadde de tilhørt fienden under krigen. I den grad folk forholdt seg til krigens ødeleggelse, var det nok i større grad fokus på det som befant seg nærmere hjemme, i Europa og i Norge, der det også hadde skjedd dramatiske ting. Det er utvilsomt lettere å skyve bort det som i utgangspunktet er langt borte.

Alle avisene reflekterer at den internasjonale situasjonen er ustabil og bekymringsfull. Det internasjonale stoffet preges av at en rekke ledende europeiske politikere og kommentatorer frykter utbruddet av en ny krig. At de norske avisene vurderer hvordan de skriver for å unngå å piske opp krigsfrykt i landet er det liten tvil om. Debatten går da også i avisene om hvorvidt de burde dempe retorikken rundt krigsfare enda mer. Arbeiderpartiavisene, med

Arbeiderbladet i spissen, har i størst grad tatt dette inn over seg, og fokuserer i stor grad på myndighetenes kontroll og oversikt over situasjonen. Kanskje er det noe av denne ”selvsensuren” som gir seg utslag i den meningsmålingen Aftenposten og Fædrelandsvennen bringer, der de norske svarene viste mindre frykt for utbrudd av en krig enn det som fremkom i de andre landene? Aftenposten og Arbeiderbladet har også litt forskjellige vinklinger når de nærmer seg krigsfrykten ute blant vanlige folk. Mens Aftenposten refererer og konstaterer at ungdom, og til dels også voksne, frykter at en krig er på vei, har Arbeiderbladet artikler der de søker å gi råd om hvordan folk skal forholde seg for å takle og dempe frykten for det som skjer ute i verden.

Forsvarssakene er de sakene som klart skiller avisene etter partitilhørighet. Der Arbeiderpartiavisene er klare på at regjeringen har god kontroll med, og oversikt over, utbyggingen av forsvaret og at forholdene i det store og det hele er gode, velger de borgerlige avisene litt andre vinklinger, uten at de sterkt kritiserer forsvarstilstanden. Aftenposten mener forsvarutbyggingen går for sakte, men ut over dette er det ingen klare påpekninger fra noen av avisene om noe som ikke er bra med den jobben myndighetene gjør. Aftenposten og Fædrelandsvennen argumenterer sterkest for å knytte forsvaret av Norge til vestmaktene. For Tromsø er hovedsaken at befolkningen som helhet må være mentalt forberedt på at en krig kan komme. Og ikke minst at alle jobber for å bevare det samholdet som trengs for å forsvare landet i en krise. Men alt i alt er det lite kritikk til regjeringens arbeid med forsvarspolitikken å spore, mer en utålmodighet etter å få gjort enda litt mer.

Alliansespørsmålet er det Aftenposten og Fædrelandsvennen som fronter. De er begge klare på at Norge må gå inn i en allianse mot vest, i første rekke med Sverige og eventuelt Danmark, men deretter i en større allianse med de vestlige demokratiske statene. I det ligger en allianse med Storbritannia og USA. Arbeiderbladet og Sørlandet er langt mer tilbakeholdne, men skriver begge om behovet for en tilknytning mot vest. Dette reflekterer sannsynligvis at denne saken ikke var avklart innad i Arbeiderpartiet på dette tidspunktet. Tromsø og Nordlys har ikke gått inn på dette spørsmålet i perioden.

Fiendebildet som fremkommer i avisene viser også en slående samstemthet. Det er ikke et land som fremstår som den store faren for landet, men en gruppe. De norske kommunistene utpekes av alle som hovedfienden for det norske folk. Slik sett følger alle avisene opp om statsminister Gerhardsens tale den 29. februar og marsjerer nærmest i takt etter ham i denne saken. Den avisen som går hardest ut er Fædrelandsvennen, der retorikken mot kommunistene og deres metoder og holdninger er svært hard. Den klareste motsetningen til dette finner vi i Sørlandet som riktignok følger den samme linjen som de øvrige i forhold til det

kommunistene sier og står for, men som også er veldig tydelige på at de ikke skal stenges ute fra sine demokratiske rettigheter og muligheter. De andre avisene finnes i spekteret mellom disse to. Resultatet blir totalt sett et massivt trykk mot kommunistene i avisene, spesielt fra begynnelsen av mars, slik at ingen skal kunne være i tvil om hva som er den store trusselen for Norges frihet og selvstendighet fra da av.

4 1950

4.1 Innledning

I 1950 har jeg gått gjennom avisene for tre av månedene i denne perioden, fra krigsutbruddet i Korea den 25. juni og ut august, samt desember. Begrunnelsen for det er at jeg da får med meg flere aspekter ved måten situasjonen rundt krigen i Korea og den spenningen den medførte i resten av verden ble vurdert på, både fra myndigheter og fra media. Det gir et bilde av den første perioden med en nærmest sjokkartet uro for hva som ville følge i etterkant av den krigen som var startet, via en periode med sterk vilje til å forberede Norge på en eventuell krise slik det ble gjort i august, til desember måneds oppsummeringer av et år med skremmende hendelser og bekymringer for den videre utvikling. Det er flere momenter som er av spesiell interesse i denne perioden. Det ene er hvordan krisen i tilknytning til Korea påvirket pressedekningen. Så er det spesielt interessant å se hvordan atomteknologit utviklingen gjenspeiles, sett på bakgrunn av at Sovjetunionen på dette tidspunktet var i full gang med å produsere sine første atomvåpen. Den kalde krigen var godt etablert med sin blokktenkning. Hvordan påvirket dette fremstillingen av fiendebildet, og hvordan ble krigsfrykt uttrykt i den situasjonen?

4.2 Bakteppe

Korea-krigen kom som et sjokk på befolkning og myndigheter i Norge og utløste en dyp bekymring over hvilke motiver som kunne ligge bak slike handlinger. Regjeringen iverksatte i løpet av høsten en beredskapsøkning for å forberede landet på et eventuelt angrep.¹²⁶ Da statsminister Gerhardsen redegjorde for Stortinget om regjeringens ekstraordinære beredskapstiltak i september, regnet både han og utenriksminister Lange situasjonen som ”ytterst labil”. Gerhardsen mente derfor det var viktig at landet måtte forberedes for et mulig angrep. Norge måtte ikke på nytt stå så uforberedt som i 1940.¹²⁷ Nettopp parallellen til det tyske angrepet på Norge 9. april 1940 gjorde at det nordkoreanske angrepet på Sør-Korea fikk

¹²⁶ (Njølstad, 2008), s. 438ff

¹²⁷ (Olstad, 1999), s. 253ff

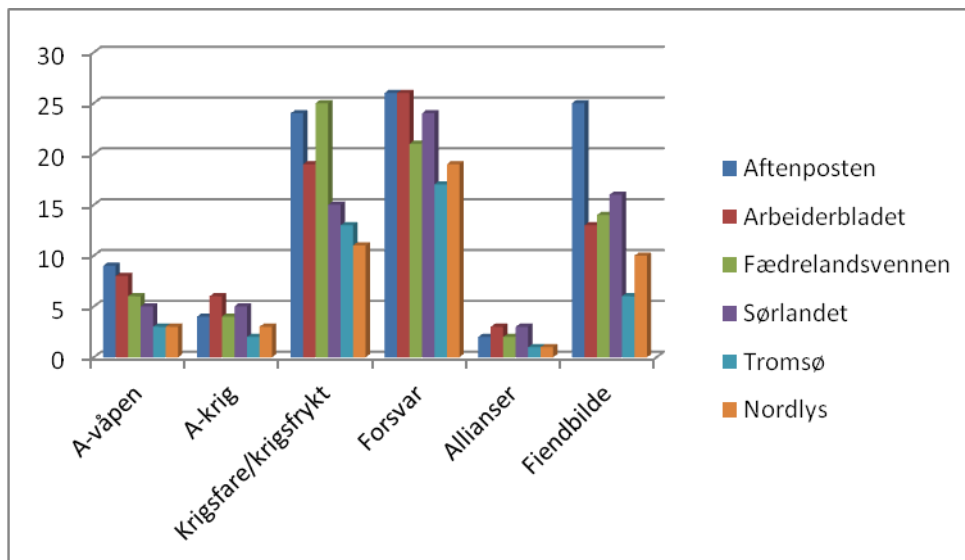
sterk virkning i Norge og bidro til en forsterket trusseloppfatning. Den eksterne trusselen var Sovjetunionen og et potensielt angrep på landet utenfra, den interne trusselen var et fryktet kuppforsøk fra de norske kommunistene, mest sannsynlig som støtte til et sovjetisk angrep. Begge disse truslene vakte sterk bekymring etter utbruddet av Koreakrigen, selv om det militærpolitisk ble vurdert som mest sannsynlig at en storkrig fremdeles lå noen år frem i tid.¹²⁸

Regjeringen la i august frem forslag til beredskapslover for Stortinget. Disse vakte stor debatt frem mot vedtaket av lovene i desember. Det endelige lovforslaget som ble vedtatt var endret på sentrale punkter på bakgrunn av diskusjonene, og statsministeren uttalte senere at: ”Man kan si at folkemeningen hadde vunnet en seier.”¹²⁹

Ustvedt beskriver et samfunn i 1950, og særlig etter Korea-krigens utbrudd, som var sterkt preget av krigsfrykt og angst for hva fremtiden ville bringe, eller snarere for om det i det hele tatt fantes noen fremtid. Både atomvåpnenes voldsomme ødeleggelseskapasitet og den usikre verdenssituasjonen preget taler og samtaler, litteratur og drama, og i hvert fall en del av avisene.¹³⁰

4.3 Hovedtrekk

Av figur 4.1 går det frem at det er de tre kategoriene *krigsfare/krigsfrykt*, *forsvar* og *fiendebilde* som dominerer materialet. Det er også innen disse områdene de tydelige og viktige budskapene fra avisene er å finne.

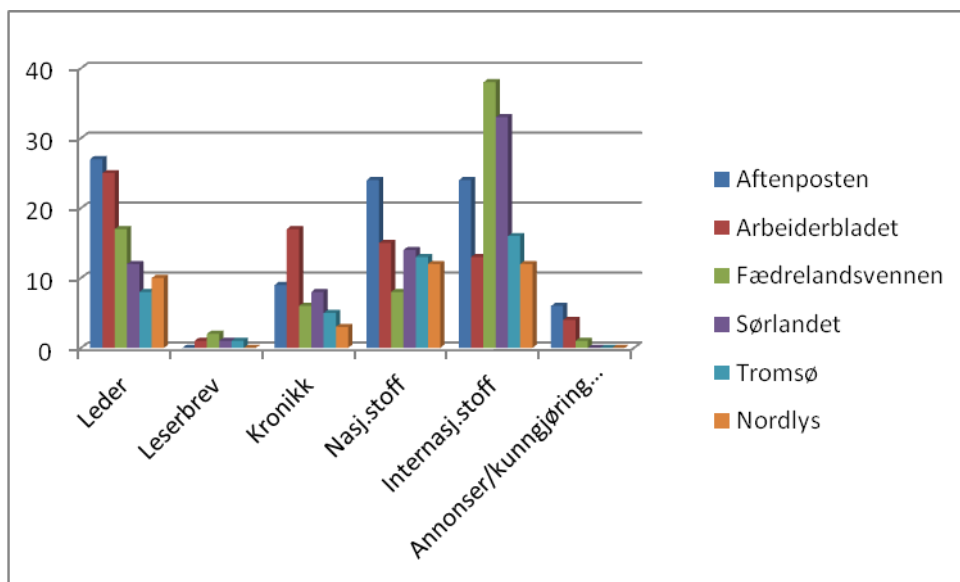
Figur 4.1 Fordeling av artikler etter tema

¹²⁸ (Eriksen et al., 1997), s. 55f

¹²⁹ (Ustvedt, 1990a), s. 162

¹³⁰ (Ustvedt, 1990a), s. 162ff

Antallet lederartikler i tilknytning til temaet er relativt betydelig i perioden, noe som gir et godt grunnlag for å vurdere avisenes posisjoner innenfor dette saksområdet. Samtidig vil jeg påpeke at utvalg og presentasjon av det nasjonale og internasjonale stoffet i stor grad støtter opp om vinkling og utvalg som finnes i lederartiklene.

Figur 4.2 Fordeling av artikler etter type

Vinklingen av lederartiklene kan deles opp i to kategorier som dekker alle avisene. Alle artikler som handler om kommunister, kommunisme og Sovjetunionen er vinklet mot faren disse utgjorde, mens artikler som knytter seg til alt som har med de vestlige land og norske forhold er vinklet nøytralt eller beroligende. Synet på de to relativt nyetablerte maktblokkene i verden ga tydelig lite rom for variasjoner. Et annet gjennomgående trekk som gjelder mye av det som skrives, er at folks bekymring og frykt for at en storkrig skulle utvikle seg, er et underforstått premiss, selv om det i begrenset grad sies direkte.

4.4 Tematisk gjennomgang

4.4.1 Atomvåpen

Som det fremgår av tabell 4.1, er dette et relativt lite tema. Likevel er det artikler nok til at det vil være mulig å se enkelte mønstre ut fra materialet, og det mest slående i så måte er at ingen av artiklene er vinklet mot fare. De artiklene som omtaler atomvåpen er knyttet til to sammenhenger. Den ene er omtale av USAs atomvåpenarsenal, utvikling og sikring av dette, og hvordan dette arsenalet ville være en del av forsvaret av ikke bare USA, men også av Europa, og dermed også Norge. Den andre sammenhengen er artikler der farene ved våpnene eller teknologien ”snakkes ned” eller avdramatiseres, for eksempel ved å poengtere

mulighetene for å bruke atomanlegg til fredelige formål eller stille spørsmål ved effektiviteten av atomvåpen som våpen.

Begge disse sammenhengene kan knyttes til fordelingen av atomvåpen i verden. USA var fremdeles i realiteten det eneste landet som var i besittelse av et atomvåpenarsenal, og følgelig var det ingen sterk grunn til å bekymre seg over farene ved atomvåpen, sett fra en vesteuropeisk synsvinkel. Snarere kunne det være all grunn til å fremheve de positive sidene ved en teknologi som våre allierte var i besittelse av og som vår sikkerhet i stor grad var avhengig av.

<u>Tema</u>	<u>Avis</u>	<u>Antall artikler totalt</u>	<u>Fare</u>	<u>Nøytral</u>	<u>Beroligende</u>
Atomvåpen	Aftenposten	9	0	7	2
	Arbeiderbladet	8	0	7	1
	Fædrelandsvennen	6	0	3	3
	Sørlandet	5	0	4	1
	Tromsø	3	0	3	0
	Nordlys	3	0	2	1
	Totalt		34	0	26

Tabell 4-1 Atomvåpen

Om utviklingen av USAs atomvåpenarsenal skriver Aftenposten blant annet om hydrogenbomben under overskriften *USA kan ha vannstoffbomber i løpet av et år*. Artikkelen forklarer kort om ødeleggelsespotensialet til den nye bomben, og legger for øvrig stor vekt på at USA hadde et forsprang på Sovjetunionen på to til tre år når det gjaldt å utvikle bomben.¹³¹ Arbeiderbladet bringer en artikkel som forsikret om at atomvåpen var tenkt brukt dersom det skulle bli behov for det. Overskriften er *Atombomber skal brukes*, og budskapet i artikkelen er at USA ville gjøre det som var nødvendig for å beskytte sine allierte. Demokratenes leder i Senatet uttalte at: ”hvis Sovjet-Samveldet angriper noe medlem av Atlanterhavspakten, vil USA la det regne med atombomber”.¹³² Det kan diskuteres hvorvidt dette er en artikkel som var egnet til å virke beroligende på befolkningen, men den inneholder i hvert fall en klar forsikring fra en sentral politiker i USA om at de ville beskytte Europa dersom det skulle bli nødvendig.

Aftenposten omtaler USAs planer om å modernisere og effektivisere sine atomanlegg for å kunne produsere atomvåpen mer effektivt. Artikkelen bringer samtidig president Trumans

¹³¹ Aftenposten aften 01.07.50, s. 1

¹³² Arbeiderbladet 19.07.50, s. 1

uttalelser om at det ”grunnleggende mål i vårt arbeid på dette område er å utnytte atomkraften til fredelige formål”. Men inntil videre ville prioriteringen være å utvikle nye og farligere atomvåpen for å styrke det amerikanske forsvaret.¹³³

Budskapet i disse, og liknende artikler, er altså at USA hadde store mengder atomvåpen, arbeidet ufortrødent med å utvikle nye og farligere atomvåpen, og var klar til å ta våpnene i bruk for å forsvare seg og sine allierte. Disse opplysningene kunne nok fremstå som skremmende, men det er lite som tyder på at de, i sin kontekst, var slik ment. Tvert i mot var dette ment å skulle berolige befolkningen, ved at USA hadde det teknologiske overtaket og ville bruke det for å forsvare freden og friheten dersom det skulle bli nødvendig. Artikkelen ble trykket i juli 1950, da situasjonen i Korea kunne oppleves som skremmende ved at kommuniststyrkene så ut til å være vanskelige å stoppe, med de implikasjoner det kunne medføre for Europa i neste omgang. Dette kan også kobles til den forståelsen som flere av avisredaksjonene ga uttrykk for av bakgrunnen for krigen i Korea, at dette nærmest kunne oppfattes som en ”generalprøve” på den metoden som senere skulle benyttes mot Tyskland og Europa. Da ville det være av avgjørende betydning å kunne forsikre befolkningen om at USA hadde et betydelig teknologisk og militært overtak på Sovjetunionen på avgjørende områder. Hva så med dem som var bekymret over perspektivene for på sikt å kunne bli trukket inn i, og rammet av, en atomkrig? Sørlandet hadde gode nyheter til dem som syntes atomvåpen var skremmende. I artikkelen ”*Vaksine*” mot radioaktive stråler fortelles det om amerikanske forskere som arbeidet med å finne frem til stoffer som muligens kunne hindre virkningen av radioaktive stråler.¹³⁴

Også Fædrelandsvennen hadde opplysninger som kunne dempe bekymringen. *Bikini-briller mot atomstråling* er overskriften på en artikkel som fortalte om beskyttelsesbriller oppfunnet av forskere ved universitetet i Pittsburg. Disse brillene skulle kunne beskytte mot stråling fra en atombombeeksplosjon.¹³⁵

Disse artiklene bygget nok på litt optimistiske vurderinger av potensialet i beskyttelsesteknologien som ble utviklet, men de gir et klart inntrykk av at det ble jobbet med å lage hjelpemidler, og at det snart ville være muligheter for å kunne komme ganske godt ut av et eventuelt atomangrep. Slik sett kunne slike artikler bidra til å dempe frykten og uroen for den nye våpenteknologien som fantes blant folk i landet.

¹³³ Aftenposten morgen 08.07.50, s. 6 *USAs atomanlegg vil bli utvidet og modernisert*

¹³⁴ Sørlandet 05.08.50, s. 8

¹³⁵ Fædrelandsvennen 19.08.50, s. 5

4.4.2 Atomkrig

I likhet med forrige tema, er dette også relativt lite. Det er ingen spesiell bekymring å spore angående faren for en atomkrig som vil innbefatte Norge eller Europa i disse artiklene. Noen av artiklene er vinklet mot fare, men dette dreier seg dels om artikler der overlevende fra Hiroshima forteller om sine opplevelser med atombomben og hvor forferdelig stor skade den gjorde, dels om faren for at USA vil ta i bruk atomvåpen i Korea. Ingen artikler peker på noen fare for at Norge skulle trekkes inn i en atomkrig eller at bruk av slike våpen ville få noen konsekvenser for Norge. De fleste artiklene er nøytralt vinklet, og de fleste artiklene gjengis i flere aviser.

<u>Tema</u>	<u>Avis</u>	<u>Antall artikler totalt</u>	<u>Fare</u>	<u>Nøytral</u>	<u>Beroligende</u>
Atomkrig					
	Aftenposten	4	0	4	0
	Arbeiderbladet	6	2	2	2
	Fædrelandsvennen	4	0	4	0
	Sørlandet	5	1	4	0
	Tromsø	2	2	0	0
	Nordlys	3	2	1	0
	Totalt	24	7	15	2

Tabell 4-2 Atomkrig

Øyenvitneskildringer fra overlevende etter bombingen av Hiroshima gjengis for eksempel i Arbeiderbladet 19.07., Sørlandet 26.07. og Nordlys 04.08. Artikkelen ble distribuert gjennom Arbeidernes Pressekontor(AP) fra deres korrespondent i London. Historiene ble fortalt av en gruppe overlevende som var invitert av Storbritannia og USA til å reise verden rundt og fortelle sine historier. I disse skildringene ble det ikke lagt skjul på hvor brutale virkningene av en atombombe i realiteten er og hvor viktig det er å unngå at en krig med atomvåpen igjen skal oppstå. Som Hiroshimas ordfører sa det: ”Alle vi som overlevde det ønsker at det aldri, aldri må bli anvendt en atombombe igjen!”¹³⁶

Opplysninger om at amerikanske styrker i Europa trenes i atomkrigføring og forsvar mot radioaktiv stråling presenteres i både Fædrelandsvennen og Sørlandet den 29.07.¹³⁷

Og så dukker det opp et litt underlig utspill fra en amerikansk politiker som gjengis i Fædrelandsvennen og Sørlandet 22.08. og i Nordlys 23.08. Lederen for ”Det kristne

¹³⁶ Arbeiderbladet 19.07.50, s. 10

¹³⁷ Fædrelandsvennen 29.07.50, s. 1; Sørlandet 29.07.50, s. 8

aksjonsparti”, Lar Daly ville gjerne ta på seg å fly til Kreml og slippe en atombombe der.¹³⁸ Forslaget fremstår mest som et pr-stunt som neppe ble tatt spesielt seriøst i sin samtid, men det passet overens med partiets slagord: ”Krig nå med det røde Sovjetsamveldet”.

4.4.3 Krigsfare/krigsfrykt

Under dette temaet er det flere poeng som fremmes i avisene. Spesielt i den første delen av perioden blir det skrevet om at Korea var en test på Vestens forsvarsvilje, og evne, at Korea var et ”modellforsøk” for hvordan Sovjet senere ville gå frem i Tyskland og om hvordan det som skjedde i Korea liknet på det tyskerne gjorde i opptakten til 2. verdenskrig.

Et annet poeng som skrives mye om, er krigsfrykt. Dette gjøres delvis direkte, som rapporter om at bekymringen og frykten var stor blant folk i Norge eller i andre land, delvis innbakt i formaninger om at befolkningen ikke måtte gi etter for krigsfrykt, angst og hysteri. Uro og krigsfrykt blir beskrevet i hele perioden, men det er mest konsentrert mot slutten, i desember. Det tredje poenget som kan oppsummere mye av det som blir skrevet om i perioden, er behovet for at de frie, demokratiske landene måtte stå sammen i krigen for å verne freden og friheten fra de kommunistiske diktaturene.

Hovedbudskapet var altså at det var en betydelig grunn til å frykte at en krig ville kunne være under oppseiling også i Europa, at folk i Europa, og i Norge, var klar over denne faren og var engstelige for hva som ville skje, og at Norge i denne situasjonen måtte stå klart og tydelig sammen med sine vestlige allierte for å beskytte seg. Dette budskapet gikk igjen i alle avisene.

<u>Tema</u>	<u>Avis</u>	<u>Antall artikler totalt</u>	<u>Fare</u>	<u>Nøytral</u>	<u>Beroligende</u>
Krigsfare/ krigsfrykt	Aftenposten	24	11	8	5
	Arbeiderbladet	19	8	3	8
	Fædrelandsvennen	25	13	4	8
	Sørlandet	15	5	4	6
	Tromsø	13	7	5	1
	Nordlys	11	3	5	3
	Totalt		107	47	29

Tabell 4-3 Krigsfare/krigsfrykt

Fædrelandsvennen har en lang lederartikkel med overskriften *Rød storm over Korea*, der de gikk gjennom bakgrunnen for Korea-krigen og slo fast at Nord-Korea og Sovjetunionen kunne regnes for å være det samme. Avslutningsvis ble parallellen mellom Korea og

¹³⁸ Nordlys 23.08.50, s. 2

Tyskland trukket, slik som de fleste andre avisene også gjorde. ”Vi kan lett tenke oss hva som vil hende i Tyskland hvis de østtyske kommunistene med sitt folkepoliti ikke ble holdt i sjakk av vestmaktene.”¹³⁹ Artikkelen etterlot liten tvil om at Vest-Tyskland ville bli oversvømt av kommuniststyrker dersom vestmaktene trakk seg ut.

Aftenpostens leder, *Korea*, dagen etter hadde det samme budskapet, og pekte også på likheten mellom fremgangsmåtene som ble brukt i Korea og de som Hitler-Tyskland brukte under 2. verdenskrig.¹⁴⁰ Slik plasserte de Nord-Korea og Sovjetunionen tydelig i samme ”bås” som de verste sivilisasjonsfiender samtiden kjente til, og som norske lesere ikke ville ha noen problemer med å forstå betydningen av.

Krigsfrykten dukket opp i artikler gjennom hele perioden, noe tydeligere mot slutten enn det den kan sies å være i starten. Et godt eksempel på den tidlige fasen kan være Tromsøs lederartikkel med tittelen *Engstelse?* Her skrev de at i ”denne underlige sommer-velbehageligheten murrer det lite granne i noen hver av oss – som i en betent tann.”¹⁴¹ Det er engstelsen knyttet til krigen i Korea de beskriver.

En måned senere refererte de en notis fra Dagbladet med overskriften *Angsten for følgerne*, og ”murringen” hadde vokst til noe mer når de da skrev at vi ”neker ikke at vi er angst”.¹⁴²

Når desember kom var stemningen i Tromsøs redaksjon sunket betraktelig. I lederartikkelen *Dyster førjulsvinter, - men allikevel* skrev de ”Det er likesom usikkerhetsfølelsen og engstelsen fra julen 1939 holder på å sige innover oss igjen... Vi har en gang gått gjennom skjærsilden, og vi vet at den neste blir langt verre...”¹⁴³ Dette er den dystreste av artiklene jeg har funnet i materialet, men det er likevel sannsynlig at den representerer tanker som fant gjenklang blant leserne.

De andre avisene hadde, med unntak av Arbeiderbladet, også artikler som reflekterte krigsfrykten i befolkningen, men i motsetning til Tromsøs artikler, som til slutt antok en dystre tone, valgte de andre avisene å betone tro og håp og motstandsvilje i betydelig større grad. Både Aftenposten og Fædrelandsvennen konstaterte at krigsfrykten var stor, men de støttet seg på regjeringens evne til å iverksette nødvendige beredskapstiltak og på folkets vilje til å bidra i dette arbeidet, samtidig som de kunne klare å beholde roen.¹⁴⁴ Sørlandet og Nordlys la heller ikke skjul på den alvorlige situasjonen, men fokuserte i særlig grad på at

¹³⁹ Fædrelandsvennen 26.06.50, s. 2

¹⁴⁰ Aftenposten morgen 27.06.50, s. 2

¹⁴¹ Tromsø 24.07.50, s. 4

¹⁴² Tromsø 25.08.50, s. 6

¹⁴³ Tromsø 06.12.50, s. 4

¹⁴⁴ Eksempelvis i lederartikler i Aftenposten morgen 01.12., 15.12. og 30.12., og i Fædrelandsvennen 15.12. og 30.12.

andre hadde oversikt og satte i verk nødvendige tiltak, samtidig som de formante folk til å møte situasjonen med ro og verdighet, og vilje til å bidra.¹⁴⁵

I Arbeiderbladet var ikke krigsfrykt noe tema som ble tatt opp, rapportert om eller diskutert. Det nærmeste de kommer, er lederartikler 29.07. og 02.08. som tok opp behovet for at de demokratiske land måtte stå sammen, og at forsvaret av Tyskland måtte settes i stand til å avskrekke og stoppe kommunistene. Fremfor å skrive om en krigsfrykt som fantes i befolkningen, valgte de å forholde seg til de tiltakene som myndighetene bidro til for å forsvare Norge og Europa mot faren fra øst.

Tanken om at det var de demokratiske lands samhold og samarbeid som holdt Sovjetunionen fra å gå til angrep på Europa, finnes i alle avisene, dels i egne artikler og dels innbakt i en større argumentasjon rundt verdenssituasjonen. I en kronikk i Fædrelandsvennen med tittelen *Et par nye skritt mot avgrunnens rand* skrev Per Møller¹⁴⁶ om de prøvelser det siste året hadde påført verden, om hvordan Korea var en test fra sovjetisk side for å kartlegge vestens motstandsvilje, og om hvordan de demokratiske landenes motstandsvilje i denne situasjonen holdt fredshåpet levende. For selv om året hadde vært vanskelig, konkluderte han med at ”året 1950 har styrket samholdet mellom de demokratiske nasjoner”.¹⁴⁷ Dette budskapet var det avisene brakt, nemlig at det var de demokratiske landenes samhold som stanset kommunistenes ekspansjon og derved, foreløpig, forhindret at en storkrig rammet Europa.

4.4.4 Forsvar

Forsvarstemaet er det temaet som har flest artikler i perioden. I hovedsak er disse knyttet til spørsmål om styrking av beredskap og forsvarsevne, samt til fremleggelse og vedtak av beredskapslovene. Når det gjelder beredskap og forsvarsevne var alle avisene, med et lite unntak for Tromsø, samstemte i at regjering og Storting i hovedsak hadde god oversikt over verdenssituasjonen og de truslene som angikk Norge, og at de satte i verk de tiltakene som var nødvendige. De presiserte også at de tiltakene som måtte settes inn, ville kreve ressurser som kunne påvirke både nasjonal og privat økonomi. Følgelig måtte alle være forberedt på, og villige til, å ofre noe. Dette offeret ville være en nødvendig følge av den opprustningen som Sovjetunionen stod bak i øst.

Tromsø var også i utgangspunktet positiv til de tiltakene som ble satt inn for å øke beredskapen, men i motsetning til de øvrige avisene, stillte de enkelte kritiske spørsmål knyttet til omfanget og følgene av de tiltakene som ble tatt i bruk.

¹⁴⁵ Eksempelvis i lederartikler i Sørlandet 09.12. og 23.12., og i Nordlys 23.12. og 30.12.

¹⁴⁶ Per Møller: Ingen ytterligere opplysninger tilgjengelig.

¹⁴⁷ Fædrelandsvennen 29.12.50, s. 5 og 6

Fremleggelsen av forslaget til beredskapslover i august og vedtaket av de ferdigbehandlede lovene i desember ble i større eller mindre grad tatt opp i avisene. Diskusjonene gikk høyt i en lang periode om hvor omfattende og strenge disse lovene skulle være¹⁴⁸, men i de avisene jeg har undersøkt, var holdningen til forslaget som ble fremlagt, generelt positiv. Det ble presisert at de mulighetene som lå i lovene var strenge og dypt alvorlige dersom de skulle bli tatt i bruk, men at de kunne være nødvendige. Arbeiderbladet skiller seg her noe fra de andre, ved å knytte dette lovverket nesten utelukkende og direkte til kampen mot de hjemlige kommunistene, som de mente truet landets stabilitet og sikkerhet, mens de andre avisene behandlet spørsmålet i mer generelle vendinger.

<u>Tema</u>	<u>Avis</u>	<u>Antall artikler totalt</u>	<u>Fare</u>	<u>Nøytral</u>	<u>Beroligende</u>
Forsvar	Aftenposten	26	9	10	7
	Arbeiderbladet	26	6	13	7
	Fædrelandsvennen	21	8	8	5
	Sørlandet	24	7	13	4
	Tromsø	17	4	10	3
	Nordlys	9	3	1	5
	Totalt	123	37	55	31

Tabell 4-4 Forsvar

Avisene skrev gjennom hele perioden, men mest i juli/august, om beredskapstiltak som var under innføring eller utføring. Dette dreiet seg i like stor grad om Sivilforsvarets planlegging og forberedelse av den økonomiske beredskapen, som den rent militære beredskapsutbyggingen. Totalt sett gis det et inntrykk av et jevnt pågående arbeid fra myndighetenes side for å forbedre den totale beredskapen i landet. Den ekstraordinære økningen i forsvarsbudsjettet som kom i august, utløste en rekke lederartikler som argumenterte for nødvendigheten av denne ekstrabevilgningen, og behovet for at alle var forberedt på de økonomiske belastningene denne, og senere forsvarsutgifter, ville medføre både for nasjon og for enkeltpersoner.

Et eksempel er Sørlandets lederartikkel under overskriften *Nye byrder*, om utgiftene landet måtte ta og konsekvensene det ville få for gjenoppbyggingen som pågikk. ”Det vil bli stilt krav til hver enkelt av oss, og det vil kanskje bli nødvendig å resignere på nødvendige ting for å kunne make de **nødvendigste**.”¹⁴⁹ Liknende argumenter gikk igjen i de andre avisene.

¹⁴⁸ Se 4.2 Tidsbilde

¹⁴⁹ Sørlandet 01.08.50, s. 3

Fædrelandsvennen skrev på lederplass om behovet for større belastninger på befolkningen for å dekke beredskapsøkning, at dersom ”regjeringen finner det nødvendig å be om dette, vil det ikke bli mottatt med tilfredshet, men med forståelse og resignert samtykke, og den kan være viss på at den har et praktisk talt enig folk bak seg”.¹⁵⁰ Også Aftenposten understreket denne enigheten i sin lederartikkel med overskrift *Sparekniven i bruk*, ”Men partistriden har heldigvis ikke strukket seg til forsvarssaken. Det er en stor ting at den er brakt ut av partipolitikken.”¹⁵¹ Dette gjenspeilet seg i avisene i en slik sak som dette, ved en nærmest uforbeholden støtte til de forslag regjeringen la frem, og det ble forutsatt at befolkningen ville slutte opp på samme måte.

Forslaget til beredskapslover som ble lagt frem av regjeringen i august, ble møtt med den samme samstemte enigheten. Samtlige aviser skrev på lederplass om viktigheten av et strengt lovverk som kunne brukes mot undergravingsvirksomhet mot landet og medløpervirksomhet med en fremmed makt som truer eller angriper landet. Aftenposten viste til erfaringene fra 1940 som grunnlag for lovene, mens de øvrige i hovedsak skrev om forsvar mot 5. kolonnevirksomhet og faren fra diktaturstater, faren fra den kommunistiske østblokken. Aftenposten slo fast at ”Det vil vekke tilfredshet i folket at statsmaktene foreslås utrustet med midler til å uskadeliggjøre slik virksomhet.”¹⁵²

4.4.5 Allianser

Dette temaet er lite. Det var ingen stor diskusjon om hvor Norge hørte hjemme i allianselandskapet etter at landet inngikk i Atlanterhavspakten året før. Det foregikk heller ingen diskusjon om de endringsprosessene som foregikk i det vestlige alliansesamarbeidet, som skulle omdanne Atlanterhavspakten til en forsvarsorganisasjon, Nato.¹⁵³ Innholdet i artiklene var først og fremst at de vestlige, demokratiske land måtte stå sammen mot trusselen fra diktaturene i øst, og at FN var en helt sentral institusjon for sikkerheten, spesielt for små land som Sør-Korea og Norge, og at vi derfor måtte støtte aktivt opp om, og delta i organisasjonen.

¹⁵⁰ Fædrelandsvennen 29.07.50, s. 2, *Viljen til fred*

¹⁵¹ Aftenposten morgen 08.08.50, s. 2

¹⁵² Aftenposten morgen 26.08.50, s. 2, *Erfaringene fra 1940*

¹⁵³ Se for øvrig 4.2 Tidsbilde

<u>Tema</u>	<u>Avis</u>	<u>Antall artikler totalt</u>	<u>Fare</u>	<u>Nøytral</u>	<u>Beroligende</u>	
Allianser	Aftenposten	2	1	1	0	
	Arbeiderbladet	3	1	0	2	
	Fædrelandsvennen	2	0	2	0	
	Sørlandet	3	1	1	1	
	Tromsø	1	1	0	0	
	Nordlys	1	0	1	0	
	Totalt		12	4	5	3

Tabell 4-5 Allianser

Behovet for å slutte opp om FN både som aktiv part i Korea og som fredsinstrument ble tatt opp i avisene. Arbeiderbladet beskrev FNs betydning for et land som Norge i en kommentarartikkel med overskrift *FN satt på prøve*. ”Menneskehetens håp står i dag til det felles instrument det har skaffet seg etter den annen verdenskrig, de Forente Nasjoner.” De skrev videre om at dersom FN ikke hadde gått aktivt inn i Korea, ville organisasjonen ikke lenger kunnet oppfylle noen rolle som garantist for fred og sikkerhet for de små landene. Derfor måtte Norge støtte aktivt opp om FN i den konflikten som pågikk i Korea.¹⁵⁴

4.4.6 Fiendebilde

Dette temaet er av de mest omfattende i perioden. Som forventet er der ingen rom for tvil angående hvem som var fienden hos noen av avisene. Fienden var Sovjetunionen og Stalin på den ene siden, og de hjemlige kommunistene på den andre, og begge deler ble pekt klart ut. Budskapet som gikk igjen i forskjellige variasjoner i alle avisene var at kommunister var løgnere og bedragere, og at de ikke kunne stoles på, verken i ord eller handling. Dette vises på en rekke måter, men noen gjengangere er at de ble sammenliknet med nazistene i retorikk og strategi, at de samarbeidet med nazistene i 1940 og derfor ikke kunne stoles på, og at de stod bak aktiv undergraving av de frie, demokratiske landene i Europa. I særlig grad hadde Aftenposten og Arbeiderbladet en aggressiv retorikk overfor kommunistene.

¹⁵⁴ Arbeiderbladet 18.07.50, s. 4

<u>Tema</u>	<u>Avis</u>	<u>Antall artikler totalt</u>	<u>Fare</u>	<u>Nøytral</u>	<u>Beroligende</u>	
Fiendebilde	Aftenposten	25	15	10	0	
	Arbeiderbladet	13	9	4	0	
	Fædrelandsvennen	14	8	5	1	
	Sørlandet	16	6	9	1	
	Tromsø	6	2	3	1	
	Nordlys	10	6	2	2	
	Totalt		84	46	33	5

Tabell 4-6 Fiendebilde

Aftenposten beskrev på lederplass hvordan kommunistene forholdt seg til sannheten, under overskriften *Kommunistenes chance*. De skrev om hvordan kommunistene hevdet å tale på vegne av folket, til tross for en valgoppslutning på i overkant av 5 % ved siste valg, samtidig som de koblet kommunistisk retorikk til nazistisk retorikk. ”Det gjør ingen forskjell for dem at det er ikke sant at de representerer folket. De bare gjentar det. Hver dag, hver uke, fra år til år. Goebbels sa at hvis man bare gjentar en ting lenge nok, stadig nok og utholdende nok, så blir det trodd. Det er de samme linjer kommunistene arbeider etter.”¹⁵⁵ Budskapet i artikkelen, som også kunne finnes i de andre avisene, var at kommunistene, akkurat som nazistene, ikke brydde seg om sannheten, bare om hva som var til fordel for deres sak.

Det samme budskapet ble presentert i en karikaturtegning som Sørlandet trykket i juli. Den viste hvordan Stalin ville si akkurat det som passet for ham, uavhengig av hva som var riktig eller galt.¹⁵⁶ I særlig grad var det sammenlikningene av kommunistenes metoder og handlinger med nazistene som ble brukt for å vise hvor farlige og upålitelige de var. Både Fædrelandsvennen, Nordlys og Arbeiderbladet trakk på lederplass

Bilde 4-1 "Kryss på halsen, det er ingen her unntatt oss koreanere" (Sørlandet 03.07.50, s. 6)

¹⁵⁵ Aftenposten morgen 16.12.50, s. 2

¹⁵⁶ Sørlandet 03.07.50, s. 6

parallellene mellom kommunistene og nazistene hva gjaldt metoder og tenkemåte.¹⁵⁷

Arbeiderbladet trakk sammenlikningen av metoder litt lenger og argumenterte for at de metodene kommunistene brukte hadde røtter ikke bare hos nazister og fascister, men hos de kapitalistiske og imperialistiske stormaktene på begynnelsen av århundret. Hovedsaken var likevel sammenlikningen av nazistenes erobringstokter med den strategien som Sovjetunionen og kommunistene nå fulgte.

En annen parallell som ble trukket for å vise kommunistenes upålitelighet, var deres støtte til den tyske okkupasjonsmakten i 1940. Det var spesielt Arbeiderbladet som brukte dette poenget i lederartikler og kommentarartikler ved flere anledninger.¹⁵⁸ Argumentasjonen var at når kommunistene den gang motarbeidet det demokratiske Norge og var villige til å samarbeide med okkupasjonsmakten, etter ordre fra Sovjetunionen, så kunne de heller ikke være til å stole på ved en senere anledning.

Aftenposten viste også til kommunistene som en fare for landet, og for hele Europa, blant annet i en lederartikkel med overskriften *Rottene gnager*. De refererte til sabotasje og undergravingsvirksomhet i flere europeiske land, og fortsatte: ”I skyggen av den kalde krig undergraver kommunistiske sabotører og spioner den frie verdens forsvarsmuligheter. Det skjer i Tyskland og i England. Det skjer overalt. Også her hjemme.”¹⁵⁹ Bildet kunne knapt gjøres tydeligere for å vise hvilken fare kommunistene utgjorde for landet. Men Norge ville kjempe mot dem, og artikkelen avsluttes med at ”den rotte som gnager, har selv valgt sin skjebne”.¹⁶⁰

Fædrelandsvennen ga i en lederartikkel like før jul et dystert bilde av det sovjetiske samfunnet som var bygget på andre verdier enn det norske. Under overskriften *Julen og verdenskrisen* skrev de om Stalins rike der ”familien anses nærmest for et nødvendig onde som tåles av hensyn til rekrutteringen til industriene og hæren”. I motsetning til vårt eget samfunn der vi enda kunne ”gi oss hen i det som er godt og vakkert”.¹⁶¹ Slik trekkes grensen mellom de gode og de onde ved inngangen til julen.

¹⁵⁷ Fædrelandsvennen 08.08.50, s. 2, Nordlys 18.08.50, s. 4 og Arbeiderbladet 01.08.50, s. 4

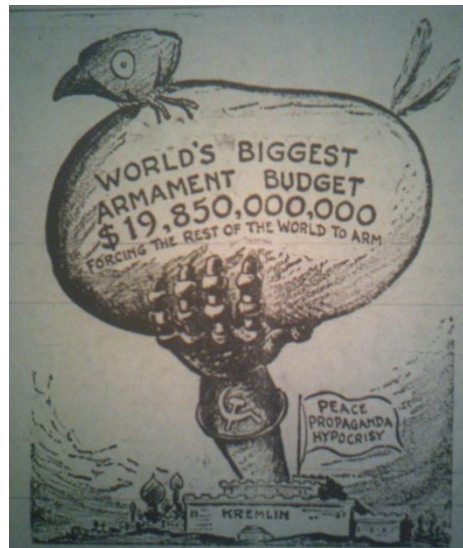
¹⁵⁸ Arbeiderbladet 28.07.50, s. 4, 16.12.50, s. 4 og 21.12.50, s. 4

¹⁵⁹ Aftenposten morgen 26.07.50, s. 2

¹⁶⁰ Ibid.

¹⁶¹ Fædrelandsvennen 22.12.50, s. 2

Spesielt Aftenposten og Arbeiderbladet var aktive i forhold til å beskrive kommunistene som 5. kolonister og samfunnsfiendtlige, til dels også Nordlys. De andre avisene var noe mer tilbakeholdne på det området. Fædrelandsvennen, Sørlandet og Tromsø rettet sin argumentasjon mot kommunismen i betydelig større grad mot Sovjetunionen og det systemet landet og ideologien representerte, som en trussel mot den demokratiske verden. Fellesnevneren for alle var at kommunistene ikke var til å stole på, og at de representerte en trussel mot den vestlige sivilisasjon, slik tegningen fra Tromsø den 26.07. gir et bilde av. Men der Fædrelandsvennen skrev om en trussel som måtte møtes på internasjonalt nivå, prioriterte spesielt Aftenposten og Arbeiderbladet mye av oppmerksomheten mot den indre fienden. Den fienden som beredskapslovene var spesielt rettet inn mot å bekjempe.

Bilde 4-2 Forskjell i ord og handling. (Tromsø 26.07.50, s. 3)

4.5 Konklusjon

Avisene var i denne perioden preget av stor grad av samstemthet. Forskjellene fantes, men det var i hovedsak små forskjeller knyttet til fokus og argumentasjon. I sak hadde ingen av avisene avvikende meninger fra hverandre, de trakk alle i samme retning. Det varierte hvor mye avisene skrev om krigsfrykt blant befolkningen, men ingen benektet at den var der og preget deler av det som ble skrevet. Det varierte hvordan avisene ga uttrykk for tillit og kritiske holdninger til regjeringen, men alle konkluderte med at det i det store og hele ble gjort en bra jobb. Og det varierte hvordan synet på kommunistene ble presentert, men alle var enige om at kommunismen som ideologi og system representerte den store faren for den vestlige sivilisasjon og at de demokratiske landene måtte stå sammen for å forsvare seg mot den. Atomvåpen og atomkrig var tema som ikke fikk veldig mye omtale, men noe, og i hovedsak var det tema som fremstod som relativt ufarlige. Riktignok ble det skrevet om konsekvensene av Hiroshima-bomben og om bekymring for at atomvåpen skulle bli tatt i bruk i Korea, men hovedsaken sett fra et norsk eller europeisk ståsted var at atomteknologien var viktig som en sentral del av forsvarsstrukturen, og at den i fremtiden ville kunne gi store muligheter for det sivile samfunnet også. Med det utgangspunktet at det ble antatt at Sovjetunionen hadde svært få, om noen, atomvåpen på den tiden, var dette en våpentype som var til fordel for forsvaret av Europa og Norge, og som vi ikke hadde noen grunn til å frykte å bli utsatt for. Dette

gjenspeiles i alle avisene, som omtalte atomvåpen og atomteknologien som en spennende, ny teknologi som ga sivilisasjonen nye muligheter i fremtiden, og atomkrig som noe som eventuelt ville ramme langt borte fra oss.

Krigsfare/krigsfrykt var også et tema der avisene i hovedsak beskrev den samme virkeligheten. De forholdt seg alle til frykten for at Sovjetunionen ville gå til angrep på Tyskland på samme måte som i Korea, og derved utløse en storkrig, og at bare samholdet blant de vestlige land kunne gi muligheter til å avskrekke eller stoppe en slik utvikling. Bortsett fra Arbeiderbladet skrev også alle avisene direkte om krigsfrykt blant befolkningen i Norge og i Europa, men også om viktigheten av å unngå at denne frykten fikk utvikle seg til angst og hysteri. Kanskje nettopp for å unngå å bidra til en slik utvikling, er det at Arbeiderbladet heller prioriterte å skrive om myndighetenes tiltak for å forsvare Norge mot faren fra øst.

Nå var ikke Arbeiderbladet alene om å skrive om temaet forsvar. Alle avisene hadde en god del stoff om temaet, og alle var enige om at de tiltakene regjering og Storting satte i verk var gode og viktige. Tromsø var noe kritiske, ikke til tiltakene, men til omfanget. De argumenterte i noen artikler for at det burde vært gjort mer for å bedre beredskap og mindre for å dempe uro blant befolkningen. Men den kritiske holdningen til avisen setter dem likevel ikke utenfor den enigheten som fantes mellom avisene om hovedsaken, nemlig at myndighetene gjorde en god og viktig jobb med å trygge landet.

Når forslaget til beredskapslover ble lagt frem i august, gikk samtlige aviser uten forbehold inn i saken nærmest uten merknader til regjeringens forslag, til tross for at det inneholdt mulighet til å sette inn dramatiske tiltak i en krisesituasjon. Den diskusjonen som knyttet seg til disse lovene utover høsten hadde tilsynelatende ingen grobunn i redaksjonene i disse avisene, dersom vi skal dømme ut fra de første reaksjonene derfra. Dette kan synes å stå dels i motstrid med de funnene Meyer viser til¹⁶², men det er her viktig å presisere at mine undersøkelser ikke dekker månedene september og oktober, da mye av debatten fant sted. Hun har også undersøkt andre aviser, slik at hennes grunnlag avviker i stor grad fra mitt. Det jeg kan slå fast, er at det i august og desember ikke fremkom tydelig kritikk rettet mot lovforslaget fra de avisene jeg har undersøkt, og at de tvert imot støttet meget sterkt opp om de forslagene regjeringen fremla.

Allianser var ikke et tema som ble diskutert i perioden, utover viktigheten av å støtte opp om FNs innsats i Korea. Norge var etablert som medlem i Atlanterhavspakten og derved

¹⁶² (Meyer, 2006) Se også kap. 4.2

forpliktet av det ved et eventuelt krigsutbrudd i Europa, men verken tilhørigheten til denne alliansen eller de indre prosessene i denne, var tema for diskusjon. Ellers var det FNs rolle som fredsmekler og som mulig garantist for de små lands sikkerhet som ble trukket frem. Det var ingenting i avisene i denne perioden som antydte at det fantes noen debatt knyttet til Norges tilhørighet i den vestlige maktblokken eller til Norges alliansetilknytning.

Temaet fiendebilde var kanskje det mest interessante og varierte temaet i perioden.

Hovedlinjene var også innen dette temaet de samme mellom alle avisene, men argumentasjon og vinkling varierte. Den ene gruppen bestod av Aftenposten og Arbeiderbladet, med Nordlys delvis med på samme argumentasjon. Disse knyttet sin beskrivelse av fienden i særlig grad til de hjemlige kommunistene og deres undergravingsvirksomhet overfor landet, til dels med sterke uttrykk og beskrivelser. På den andre siden fant vi Fædrelandsvennen, Tromsø og Sørlandet, som i liten grad gikk til angrep på de lokale kommunistene, men som tydelig ga uttrykk for den faren de så i trusselen fra Sovjetunionen og kommunismen som system. Fellesnevneren for alle avisene er at de beskrev kommunistene var løgnere, bedragere og totalt upålitelige.

Hva denne forskjellen i vinkling av beskrivelsen av fienden bygger på, er vanskelig å si sikkert. Kanskje var det slik at de lokale kommunistene ikke fremsto som så truende og problematiske i utkantene som inne i hovedstaden, og derved ikke ga grunnlag for å fremstille dem som grunnleggende samfunnsfiendtlige. Kanskje ønsket de ikke å gå inn i en polemikk som ikke var i overensstemmelse med det de så og opplevde i sine omgivelser. Samtidig er det ikke utenkelig at Arbeiderbladet kunne vært involvert i en strategi for å fremme regjeringens interesser i forbindelse med fremleggingen av forslaget til beredskapslovgivning i august og vedtak i desember, og at de derfor hadde en agenda knyttet til å fremheve trusselen fra en indre fiende. At Aftenposten skulle følge føringer fra regjeringen (forutsatt at slike føringer fantes), fremstår kanskje mer spekulativt. Likevel kan retorikken i denne sammenhengen tyde på at de mente å ha sammenfallende interesser når det gjaldt fremstillingen av kommunistene som samfunnsfiender. Nordlys er på samme linje som Arbeiderbladet på dette området, og hadde fulgt et tydelig anti-kommunistisk spor helt fra samlingsforsøkene mellom Arbeiderpartiet og NKP strandet i 1945. Tjelmeland karakteriserer Nordlys sin holdning overfor kommunistene helt fra tidlig under den kalde krigen som ”knallhard og uforsonlig”.¹⁶³ Både Arbeiderbladet og Nordlys kan knyttes til regjeringen og dens interesser, til Arbeiderpartiet generelt og til den indre maktkampen i arbeiderbevegelsen

¹⁶³ (Christensen & Tjelmeland, 2003), s. 252

mellom Arbeiderpartiet og kommunistene. Det samme kan vanskelig sies om Aftenposten, selv om jeg tidligere har omtalt koblinger som var mellom dem og regjeringsapparatet på midten av 50-tallet.¹⁶⁴

5 1956

5.1 Innledning

I dette kapittelet tar jeg for meg en kort periode i november 1956. Bakgrunnen for den avgrensningen jeg har foretatt, er Suez-krisen med Storbritannias og Frankrikes aksjon mot Suez-kanalen og Egypt fra slutten av oktober, og den sovjetiske innmarsjen i Ungarn den 4. november. Disse hendelsene faller til dels sammen i tid, og de offensive operasjonene var i begge tilfeller i hovedsak avsluttet i løpet av få dager. Jeg har her valgt å studere en kort periode på bare 15 dager, fra 1. november til og med 15. november. Dette intervallet dekker den mest intense spenningen knyttet til disse to situasjonene, i tillegg til at det inneholder den alt overveiende delen av det materialet som er knyttet til de emnene jeg ser etter i tiden rundt disse krisene. Faren med å begrense tidsintervallet i så stor grad som jeg har gjort her, er at stofftilgangen vil kunne bli svært begrenset. Jeg har likevel valgt å gjøre det, da det ser ut til at en utvidelse av tidsintervallet vil gi svært liten økning i stoffmengde.

Som i de tidligere kapitlene er det ikke stoff knyttet direkte til de aktuelle krigsscenariene eller diplomatiet rundt disse som er i fokus for det utvalget jeg gjør. Det som er viktig for meg å finne frem til, er hvordan disse krisene virker inn på avisenes dekning av sikkerhetssituasjonen i verden generelt og Norge spesielt, med utgangspunkt i de emnene jeg tidligere har beskrevet og tatt i bruk. Som det vil fremgå, kommer i særlig grad Norges tilknytning til Nato og FN, og disse organisasjonenes situasjon, i fokus i denne perioden. Hovedvekten av stoffmengden i denne perioden er knyttet til emnene *krigsfare/krigsfrykt*, *forsvar* og *allianser*. Emnene *atomvåpen* og *atomkrig* inneholder noe stoff men det preger i liten grad mediebildet i perioden, mens *fiendebilde* bare blir registrert i en av avisene. Fokus vil følge hovedtyngden av materialet og ligge på emnene *krigsfare/krigsfrykt*, *forsvar* og *allianser*. *Atomvåpen* og *atomkrig* er også av spesiell interesse å se nærmere på men i denne perioden vil det, dels på grunn av liten stoffmengde og dels på grunn av uklare skillelinjer, være nyttig å se disse to emnene under ett.

¹⁶⁴ Se kap. 1.3.4

5.2 Bakteppe

Finn Olstad skriver i sin politiske biografi om Einar Gerhardsen om hvordan Gerhardsen og regjeringen forholdt seg til den internasjonale krisen i november 1956. Etter at Gerhardsen avbrøt sitt offisielle besøk i Storbritannia i forbindelse med utbruddet av Suez-krisen, ble planlegging av krisetiltak rundt regjeringen forsert. Det ble lagt konkrete planer for utflytting av regjeringen med støtteapparat, og den 15. november ble det i regjeringsmøte vedtatt å utnevne en leder for Statens informasjonstjeneste i krig, nærmere bestemt Aftenpostens redaktør Einar Diesen. Det ble også fra regjeringens side initiert tiltak knyttet til å heve den militære og den sivile beredskapen og sikre forsyningssituasjonen. I følge Olstad vurderte regjeringen situasjonen til å være meget alvorlig og krigsfaren til å være høyst reell i de første ukene av november dette året, basert på tilgjengelig etterretningsinformasjon.¹⁶⁵

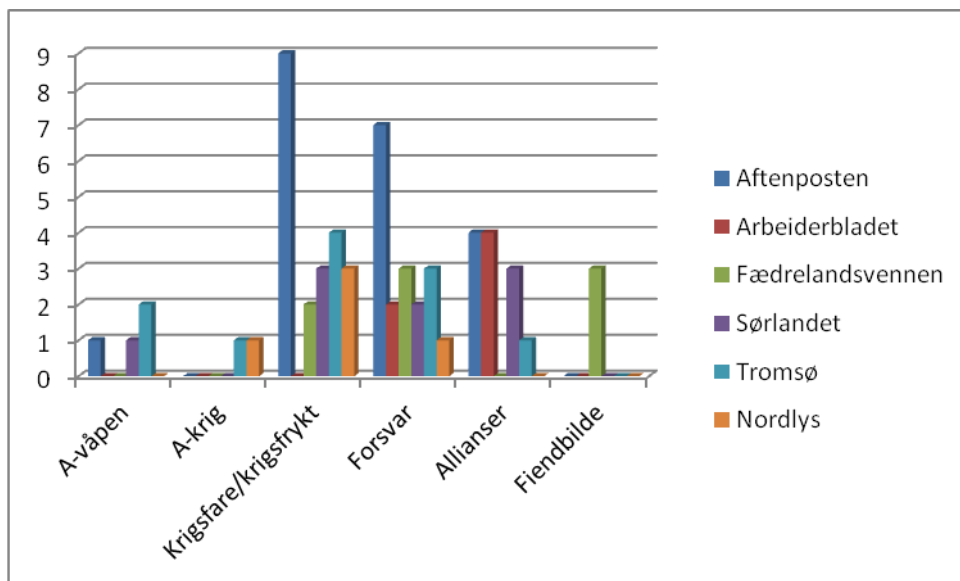
For å høyne den militære beredskapen ble alle permisjoner for soldater trukket tilbake, mannskaper i kyst- og luftvernartilleriet som egentlig skulle vært dimittert, ble holdt igjen på sine tjenestesteder, samtidig som det ble sendt ut innkalling til ekstraordinære repetisjonsøvelser for store mannskaper. Igjen satt folk rundt i landet og fryktet en krig, men vel så sterkt som krigsfrykten, var sinnet over den sovjetiske innmarsjen i Ungarn og overgrepene som ble meldt om mot sivilbefolkningen der. Et resultat var en betydelig oppblomstring av anti-sovjetiske følelser i befolkningen.¹⁶⁶

5.3 Hovedtrekk

Diagrammet under (Figur 5.1) viser fordelingen av artikler knyttet til tema fordelt på de forskjellige avisene. Der fremgår det jeg har kommentert i innledningen, at emnene *atomvåpen* og *atomkrig* har få registreringer i perioden med totalt seks artikler. Dette er årsaken til at jeg vil se disse to under ett i det følgende, selv om de står hver for seg i diagrammet. Det fremgår også at hovedvekten av materialet er knyttet til emnene *krigsfare/krigsfrykt, forsvar og allianser*.

¹⁶⁵(Olstad, 1999), s.338f

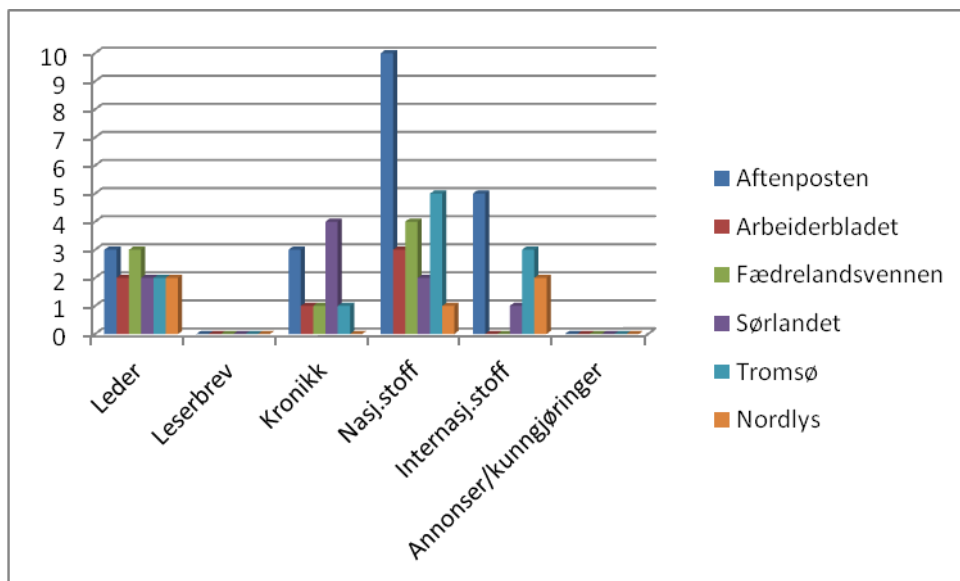
¹⁶⁶ (Ustvedt, 1979), s. 502ff

Figur 5.1 Fordeling av artikler etter tema

Noen hovedtrekk er tydelige i tabellen. Det ene er at Aftenposten fremstår med et betydelig større antall artikler enn de andre avisene. Dette kan delvis forklares ut fra at Aftenposten er en mer omfangsrik avis enn de andre, med både morgen- og ettermiddagsutgave. Samtidig fremgår det at overvekten avisen har i forhold til de andre er knyttet til temaene *krigsfare/krigsfrykt* og *forsvar* der de innen begge tema har mer enn dobbelt så mange artikler som neste avis på listen, noe som er mer enn størrelsesforskjellen mellom avisene skulle tilsi. Når vi også tar med at avisen ikke står frem med noen overvekt av artikler i forhold til de andre avisene innen de andre temaene, kan dette antyde redaksjonelle valg som det vil være av interesse å se nærmere på når jeg går gjennom artiklene med tanke på vinkling og innhold. Et annet fremtredende trekk ved tabellen er Arbeiderbladets fravær innen alle tema bortsett fra *forsvar* og *allianser*. Når det gjelder temaene *atomvåpen*, *atomkrig* og *fiendebilde* er det ikke spesielt oppsiktsvekkende at ikke Arbeiderbladet er representert, da de andre avisene heller ikke i særlig grad skriver om disse temaene. Fraværet av stoff om *krigsfare/krigsfrykt* fra Arbeiderbladets spalter er derimot mer påfallende, da alle de andre avisene har tatt opp dette temaet flere ganger. Ikke minst er det interessant at det er nettopp temaene *forsvar* og *allianser* de skriver om, med tanke på hvilke meninger de ønsker å fremme med det stoffet som presenteres.

Diagrammet i figur 2 viser fordelingen av type artikler/materiale fordelt på aviser. I denne kan det sees at hovedvekten av materialet er knyttet til artikler om nasjonalt stoff og lederartikler, men også med en del kronikker og internasjonalt stoff.

Figur 5.2 Fordeling av artikler etter type

Det nasjonale stoffet omfatter temaene hovedsaklig *krigsfrykt/krigsfare, forsvar og allianser*. Tema for lederartiklene og kronikkene er primært *krigsfare/krigsfrykt og allianser*, mens det internasjonale stoffet tar for seg tre tema, *krigsfare/krigsfrykt, atomvåpen og atomkrig*.

5.4 Tematisk gjennomgang

5.4.1 Atomvåpen/atomkrig

Omtalen av *atomvåpen og atomkrig* i avisene i denne perioden er begrenset. Jeg har kun registrert seks artikler om disse emnene, fordelt slik som vist i tabell 5.1. Med unntak av en artikkel om strålingsproblematikk knyttet til Norge, dreier dette seg om internasjonalt stoff.

<u>Tema</u>	<u>Avis</u>	<u>Antall artikler totalt</u>	<u>Fare</u>	<u>Nøytral</u>	<u>Beroligende</u>
Atomvåpen/Atomkrig	Aftenposten	1	0	1	0
	Arbeiderbladet	0	0	0	0
	Fædrelandsvennen	0	0	0	0
	Sørlandet	1	0	1	0
	Tromsø	3	1	1	1
	Nordlys	1	0	1	0
	Totalt	6	1	4	1

Tabell 5-1 Atomvåpen/atomkrig

Det kan vanskelig snakkes om hovedtrekk i et så begrenset materiale men artiklene kan deles i to grupper basert på type innhold. En som omhandlet atomvåpnenes virkninger og en som fokuserte på muligheter og fordeler ved atomvåpen.

I den første gruppen er det to artikler fra forskjellige aviser som omhandlet en kortfilm laget av den amerikanske atomenergikommisjonen, som viste ødeleggelsene og effekten av beskyttelsesrom ved en atombombeeksplosjon. Vinklingene på begge disse var nøytral og fokus i stor grad rettet mot hvordan man kunne klare seg bra gjennom en atombombeeksplosjon. I tillegg er det i denne gruppen en artikkel om Hiroshima og hvordan ettervirkningene av bomben som ble sluppet der i 1945 fremdeles førte til at liv gikk tapt. Denne artikkelen hadde et klarere fokus på farene ved bruk av atomvåpen og var tydelig på hvor alvorlige konsekvensen er, ikke bare ved de umiddelbare ødeleggelsene men i særlig grad på grunn av de langsiktige ettervirkningene.

Til den andre gruppen hører en artikkel om at hydrogenbomber snart ville kunne bygges til betydelig lavere kostnad slik at også små land ville kunne skaffe seg et atomarsenal med de fordeler og utfordringer det ville kunne medføre. En artikkel omhandlet målinger av strålingsnivået etter atomvåpenprøver og forteller at nivået av et av de farligste stoffene fra prøvesprengningene, Strontium 90, var langt under faregrensene. I tillegg er det en av de mer kuriøse, og optimistiske, artiklene som av og til dukker opp i materialet som rapporterte om mulige nye bruksmuligheter for atombomber. Denne omhandlet muligheten for å bruke atombomber til å stoppe virvelstørm i USA.

Under disse to temaene finner jeg altså en artikkel som klart vektlegger farene og de alvorlige konsekvensene ved en atomkrig og en som har et innhold ment til å berolige folk i forhold til farene ved stråling fra atomprøvesprengninger. De øvrige fire er nøytralt vinklet, og må kunne sies å være mer egnet til å dempe en eventuell frykt eller bekymring knyttet til farene ved *atomvåpen* og *atomkrig*, enn å underbygge en slik frykt eller bekymring.

5.4.2 Krigsfare/krigsfrykt

Dette temaet gir flere treff i avisene i denne perioden, men det er verdt å merke seg at Arbeiderbladet ikke hadde noen artikler knyttet til temaet krigsfare/krigsfrykt.

<u>Tema</u>	<u>Avis</u>	<u>Antall artikler totalt</u>	<u>Fare</u>	<u>Nøytral</u>	<u>Beroligende</u>
Krigsfare/ krigsfrykt	Aftenposten	9	5	4	0
	Arbeiderbladet	0	0	0	0
	Fædrelandsvennen	2	2	0	0
	Sørlandet	3	3	0	0
	Tromsø	4	2	1	1
	Nordlys	3	3	0	0
	Totalt	21	15	5	1

Tabell 5-2 Krigsfare/krigsfrykt

Det er spesielt to hovedtrekk som preger artiklene som er registrert under dette temaet. Det ene er at det skrives om en generell usikkerhet og frykt for at krisen i verden skal utvikle seg til en stor krig. Det refereres til frykt i Norge, i flere europeiske land som det henvises konkret til, og det skrives i mer generelle vendinger om frykt i verden. Dette gjenspeiles i at 15 av 21 registrerte artikler er vinklet mot fare.

Som eksempler på det første hovedtrekket kan nevnes en artikkel fra Aftenpostens morgenutgave den 13. november med overskriften *Nervøse parisere hamstrer matvarer*, som rapporterte om at frykt for en storkrig hadde ført til tendenser til hamstring i Paris. Frykten for at Sovjetunionen skulle gå til angrep på Vest-Europa som en reaksjon på Frankrikes aksjon i Suez, førte til at folk i Paris begynte å hamstre mat.¹⁶⁷

En liknende artikkel i samme avis noen dager tidligere, den 9. november, med overskriften *Ryker om alarmberedskap skapte panikk i Bonn*, fortalte om panikktendenser og hamstring i den tyske hovedstaden. Panikken ble utløst av ryker om at de amerikanske soldatene var satt i høyeste beredskap.¹⁶⁸

Den mer generelle beskrivelsen av krigsfrykt kan sammenfattes i første setning i Fædrelandsvennens lederartikkel den 1. november under overskriften *Fredsbrudd og rettsbrudd*. «Hele verden holder formelig pusten av frykt for hva som nå kan skje.» Setningen innledet en artikkel som uttrykte frykt og uro for hvordan situasjonen skulle utvikle seg

¹⁶⁷ Aftenposten morgen 13.11.56, s. 1 og 7

¹⁶⁸ Aftenposten morgen, 09.11.56, s. 11

videre, og som samtidig la ansvaret for den farlige situasjonen dels hos Israel, men først og fremst hos Storbritannia og Frankrike.¹⁶⁹

Det klareste uttrykket for krigsfrykten i Norge fremkommer på ”Familiesiden” i Aftenposten den 5. november. Overskriften er *Hvorfor er du ”sånn” i ansiktet?* og artikkelen ga råd om hvordan man skulle klare å skåne barna fra den bekymringen man selv opplevde som barn under krigen og merket at de voksne var bekymret for ”noe”. For som de skrev: ”Det er blitt så vanskelig å konsentrere seg om de nære ting – og lille Juni på tre år, vanligvis en høyst nærværende person, synes ytterst fjern med sine spørsmål inn i vår tankeverden: mamma, hvorfor er du ”sånn” i ansiktet?”¹⁷⁰ Og bekymringene som gjorde at mødrene var ”sånn” i ansiktet, var de alvorlige nyhetene som stadig strømmet på fra utenverdenen i denne perioden. Det andre hovedtrekket som utmerker seg, er at det var Storbritannias og Frankrikes angrep på Egypt og okkupasjon av Suezkanalen som var årsak til bekymring og som satte sikkerhet og fred i fare. Dette gjorde de både ved at de gikk på tvers av det vestlige allierte samarbeidet og derved satte hele det vestlige sikkerhetssystemet under press, og ved at de utfordret Sovjetunionen indirekte ved sine aksjoner i Midt-Østen. Den sovjetiske innmarsjen i Ungarn derimot ble ikke knyttet til krigsfare, men situasjonen ble i noen grad brukt for å vise hva som kunne komme til å skje dersom krisen utviklet seg. Den sovjetiske maktbruken ble i noen tilfeller omtalt som noe nærmest naturlig, noe man måtte forvente ville skje, slik det ble uttrykt i en rundspøring i Tromsø: ”Russerne har vi aldri følt oss trygge på, og handlingene i Ungarn nå bekrefter dette på en sørgelig måte.” Dette sa han etter at han først hadde slått fast at han ikke lenger hadde tillit til ”engelskmennene eller franskmennene”.¹⁷¹

Sjokket over Storbritannias og Frankrikes handlinger ble uttrykt på mange måter, men kom tydelig frem i en kommentarartikkel i Sørlandet med overskriften *Farlige døgn*, basert på Arbeiderbladets lederartikkel samme dag. Der skrives det: «Ved siden av den overhengende fare for at krigen skal bre seg, er det konflikten mellom Storbritannia og Frankrike på den ene siden og De Forente Nasjoner og storparten av FN's medlemsstater på den andre siden som gir grunn til så alvorlig bekymring.»¹⁷² Den tanken at noen av ”våre venner” og allierte skulle sette i gang en aksjon eller et angrep på et annet land, uten støtte fra alliansepartnere eller fra FN, har utvilsomt vært regnet som svært usannsynlig.

I Nordlys og Tromsø fantes den samme bekymringen over den britiske og franske aksjonen i Midt-Østen. Samtidig ble det i begge disse avisene lagt vekt på Sovjets og kommunismens

¹⁶⁹ Fædrelandsvennen. 01.11.56, s. 2

¹⁷⁰ Aftenposten Aften, 05.11.56, s.5

¹⁷¹ Tromsø 12.11.50, s. 4

¹⁷² Sørlandet, 01.11.56, s.1

posisjon i den pågående krisen. Den store usikkerheten knyttet til begivenhetene ble uttrykt i Tromsøs leder den 5. november under overskriften *Det blir ikke som før*. ”De store begivenhetene utløser nå hverandre som atomreaksjoner man har mistet kontrollen over.” Artikkelen avsluttes med håp om at konfliktene skulle bli kortvarige men konkluderer samtidig med at virkningene vil vare: ”Men maktfaktorene vil være enda mer usikre enn før, når de tier. Verden blir aldri helt den samme igjen etter så store og rystende begivenheter.”¹⁷³ I Tromsøs utenrikskronikk fem dager senere, utdypes dette. Sovjets innmarsj i Ungarn blir sett på som en demonstrasjon på den sovjetiske maktviljen, men settes også i sammenheng med en økende frihetstrang i de kommunistiske landene, og dermed en potensielt sviktende maktbase for Sovjet. Samtidig blir det gitt uttrykk for hvor sjokkerende Storbritannias og Frankrikes tilsvarende vilje til å bruke makt for å fremme sine politiske mål, ble oppfattet.¹⁷⁴

Nordlys hadde en litt annen innfallsvinkel. I en lederartikkel under tittelen *Kvinnenes mening* var det krig og ufred generelt som var tema. Knyttet ann til den aktuelle situasjonen blir mye av skylden lagt på kommunistene for at krigsfrykten råder. Samtidig skånes ikke den andre siden, som det fremgår av følgende sitat: ”Rent menneskelig har vi rett til å rette kraftige anklager både mot storkapitalen i vest og kommunismen i øst, for det eneste de avler er hat, og hatets frukt er ondskap, krig, sorg og redsel. Og vi må ha rett til å spørre: Når skal ansvarlige makthavere lære?”¹⁷⁵

Under dette emnet finner jeg at hovedvekten av artiklene var vinklet mot en betydelig fare for sikkerhetssituasjonen i verden og at det kunne bryte ut krig som følge av en eskalering av situasjonen i Midt-Østen. Aftenposten var den avisen som hadde det største antallet artikler om emnet men det er også den avisen som var mest tilbakeholden med å plassere ansvar for situasjonen. De andre avisene, med unntak av Arbeiderbladet som ikke hadde noen artikler knyttet til dette emnet, la stor vekt på sin bekymring knyttet til at Storbritannia og Frankrike hadde gått til aksjon på egenhånd, på tvers av FN og på tvers av sine allierte, og hvilke følger dette ville kunne få for det allierte samarbeidet. For Fædrelandsvennen og Sørlandet var det dette som var hovedbekymringen knyttet til dette emnet.

Tromsø og Nordlys uttrykte de samme bekymringene som Fædrelandsvennen og Sørlandet men hadde i tillegg med seg et annet perspektiv. Sovjets maktbruk og vilje til maktbruk for å fremme egne politiske mål ble satt i sammenheng med den tilsvarende viljen demonstrert av Storbritannia og Frankrike. Men mens Sovjets maktvillighet ble fremstilt som noe man kunne

¹⁷³ Tromsø, 05.11.56, s.4

¹⁷⁴ Tromsø, 10.11.56, s.3

¹⁷⁵ Nordlys, 09.11.56, s.6

vente seg, fremstår den samme villigheten hos Storbritannia og Frankrike som noe som var dypt sjokkerende. Dette bidrar til at den sovjetiske aksjonen i Ungarn i liten grad ble knyttet til krigsfaren, mens Storbritannias og Frankrikes aksjon i Midt-Østen står frem som det som kunne utvikle seg til en storkrig.

5.4.3 Forsvar

Av de 18 artiklene jeg har registrert under dette temaet, er samtlige nøytralt eller beroligende vinklet. Det befinner seg en lederartikkel i dette materialet, ellers er det artikler med nasjonalt stoff.

<u>Tema</u>	<u>Avis</u>	<u>Antall artikler totalt</u>	<u>Fare</u>	<u>Nøytral</u>	<u>Beroligende</u>
Forsvar	Aftenposten	7	0	3	4
	Arbeiderbladet	2	0	1	1
	Fædrelandsvennen	3	0	2	1
	Sørlandet	2	0	1	1
	Tromsø	3	0	3	0
	Nordlys	1	0	1	0
	Totalt	18	0	11	7

Tabell 5-3 Forsvar

Det trekket som dominerer dette temaet fullstendig, er vektleggingen av at myndighetene hadde kontroll med forsvars- og beredskapssituasjonen. Samtlige aviser fokuserte på dette i det de skrev, men prioriteringene var likevel litt forskjellige. Alle avisene bortsett fra Arbeiderbladet har med en liten notis om at det var innført begrensninger i permisjoner fra Hæren. Dette innebar at det ikke ble gitt permisjoner utover 12 timer inntil videre. For Nordlys sin del var dette den eneste registrerte artikkelen knyttet til dette temaet i perioden. Aftenposten, Fædrelandsvennen og Tromsø har alle brukt et intervju med Einar Gerhardsen som er gjort av NTB, der han uttalte seg om regjeringens arbeid med beredskapssituasjonen i landet. Denne beskriver jeg nærmere i neste avsnitt.

Aftenposten hadde, med sin overvekt i antall artikler, den mest allsidige dekningen av forsvarstemaet og la vekt på både forsvarrets, sivilforsvarets og myndighetenes roller i forhold til forsvars- og beredskapssituasjonen i landet. Samtlige artikler viser til at det ble gjort godt arbeid med å opprettholde og forbedre beredskapen og holde oversikt med situasjonen. Under overskriften: *Våre forsyninger gode, tilførselene for tiden normale*, ble et referert til statsminister Gerhardsens uttalelser om regjeringens arbeid med beredskapssituasjonen. Han

gjorde det klart at regjeringen vurderte både den sivile, militære og helsemessige beredskapen og hadde satt i verk tiltak for å opprettholde og forbedre situasjonen på alle områdene.

Samtidig presiseres det i artikkelen at forsyningssituasjonen i landet var meget god og at regjeringen hadde gjort tiltak for å trygge situasjonen videre.¹⁷⁶ Med de samme forsikringene og presiseringene av regjeringens oversikt og kontroll behandler Aftenposten andre emner under dette temaet når de skriver om repetisjonsøvelser, Forsvarsforeningens arbeid, militære beredskapstiltak og regjeringens forsvarspolitik.

Arbeiderbladets artikler under dette temaet knyttet seg til Sivilforsvarets arbeid. Den ene handlet om produksjon av en veiledningsbok om hvordan folk skulle forholde seg i en eventuell krise. Den andre, med overskriften *Mange utlendinger besøker Oslo for å studere vårt sivilforsvar*, er en inngående beskrivelse av hvor bra tilstanden til hovedstadens sivilforsvar var og hvor stor internasjonal oppmerksomhet det hadde fått. «Det er et talende tegn at utlendinger i massevis, svensker, dansker, tyskere, nederlendere, briter og amerikanere har valfartet til Oslo for å studere vårt sivilforsvar. Londons luftvern sjef under siste krig, sir John Hodson, uttalte da han var her at et så velutbygget apparat har han ikke sett noe annet sted.»¹⁷⁷ Med en slik attest til Oslos sivilforsvar skulle ingen lesere trenge å være i tvil om at de var godt ivaretatt dersom det skulle oppstå en krise.

Fædrelandsvennen har brukt det samme intervjuet med statsministeren som Aftenposten, der det ble slått fast at forsyningssituasjonen i landet var god og at regjeringen hadde innført en rekke beredskapstiltak. I tillegg refererte de Bent Røiseland i en artikkel fra utenriksdebatten i Stortinget, under overskriften *Norge kan ikke stå alene. Vi må søkje trygd i FN og NATO*, der han snakket om både krisen i Midt-Østen og situasjonen i Ungarn. På den ene siden uttrykte han bekymring for at våre allierte kunne trekke oss inn i en storkonflikt gjennom slike handlinger som Storbritannia og Frankrike hadde foretatt i Midt-Østen. På den andre siden brukte han Ungarns situasjon som en demonstrasjon på hvor galt det kunne gå dersom et lite land skulle stå alene. På denne bakgrunnen mente han NATO og FN var viktige for Norge.¹⁷⁸ Sørlandet fremmet den samme tiltroen til regjeringens sikkerhetspolitikk gjennom en reportasje fra et møte i Kristiansand Arbeiderparti, der ekspedisjonssjef Himle holdt foredrag om norsk forsvarstenkning etter krigen, knyttet an til den aktuelle situasjonen. Også her ble NATO og FN fremmet som løsningen på den spente situasjonen som hadde oppstått i denne

¹⁷⁶ Aftenposten morgen, 07.11.56, s. 1 og 13

¹⁷⁷ Arbeiderbladet, 10.11.56, s. 14

¹⁷⁸ Fædrelandsvennen, 14.11.56, s. 7

perioden.¹⁷⁹ Det er for øvrig viktig å merke seg at denne artikkelen ble trykket før den sovjetiske innmarsjen i Ungarn.

Tromsø hadde, i tillegg til intervjuet med statsministeren og notisen om permisjonsbegrensninger, en artikkel om viktigheten av å støtte opp om Forsvaret og de ungdommene som tok del i dette, under overskriften *Norges forsvar må ikke svekkes*. Denne artikkelen var ikke skrevet som kritikk av regjeringens arbeid med forsvarssaken men som en påminnelse til leserne om at forsvaret av landet ikke måtte glemmes eller nedprioriteres.¹⁸⁰ Inntrykket som knytter seg til artiklene som hører inn under dette temaet kan kort oppsummeres med at myndighetene, på alle nivåer, holder oversikt over situasjonen og innfører de tiltak som måtte være nødvendige. Forsvars- og beredskapssituasjonen problematiseres ikke i noen av avisene og i den grad den omtales så er det i positive og betryggende vendinger. Slik sett så kan dette tjene som et godt eksempel på den generelle samforstanden mellom myndigheter og presse som i stor grad rådet innenfor saksområdene forsvarspolitik og utenrikspolitikk.¹⁸¹

5.4.4 Allianser

Under dette temaet har jeg registrert 12 artikler, hvorav 6 er vinklet mot fare og 6 er nøytralt vinklet. Dette er et tema som også berøres i artikler knyttet til flere av de andre temaene, slik at de registreringene jeg har gjort her, er av de artiklene der alliansesituasjonen fremstår som hovedtema i artikkelen. Omtalen av temaet er følgelig noe mer omfattende enn det tabellen gir inntrykk av.

<u>Tema</u>	<u>Avis</u>	<u>Antall artikler totalt</u>	<u>Fare</u>	<u>Nøytral</u>	<u>Beroligende</u>
Allianser	Aftenposten	4	0	4	0
	Arbeiderbladet	4	3	1	0
	Fædrelandsvennen	0	0	0	0
	Sørlandet	3	2	1	0
	Tromsø	1	1	0	0
	Nordlys	0	0	0	0
	Totalt		12	6	6

Tabell 5-4 Allianser

Det fremgår av tabell 4 at Aftenpostens vinkling under dette temaet skiller seg litt fra de andre avisene ved at artiklene deres hadde en nøytral vinkling, mens de øvrige avisene la større vekt

¹⁷⁹ Sørlandet, 02.11.56, s. 1

¹⁸⁰ Tromsø, 03.11.56, s. 1 og 12

¹⁸¹ Se kap. 1.3.2

på farene knyttet til alliansesituasjonen. Alle Aftenpostens artikler handlet om FN og FNs rolle i forhold til konfliktsituasjoner. Tre av artiklene er knyttet til utenriksminister Langes redegjørelse i Stortinget, der han blant annet snakket om FN som en arena for kommunikasjon mellom partene i internasjonale konflikter og ikke minst på FN som en viktig institusjon for små nasjoner. Den fjerde er en kronikk som tok for seg muligheten for å utstyre FN med militære maktmidler som skulle kunne settes inn for å hindre land fra å gå til angrep på andre. Arbeiderbladet gikk hardt ut mot Storbritannias og Frankrikes angrep på Suezkanalen og Egypt i en lederartikkel den 1. november under overskriften ”*Farlige døgn*”, med en dyp bekymring over hva denne aksjonen ville kunne ha å si for sikkerhet og stabilitet i verden. De skrev blant annet: ”Det er samholdet i vest som har skapt grunnlag for den trygghet vi har i dag. På det bygger vi vårt håp om fred og avspenning. Svekket det, vet verken vi eller andre hvor vi står.”¹⁸² I de øvrige artiklene i Arbeiderbladet var det viktigheten av å være en del av NATO og å støtte og styrke FN, spesielt i en tid med høyt internasjonalt spenningsnivå, som var det sentrale.

Sørlandet brukte en lederartikkel og to egenproduserte kronikker den 5. og 6. november på å understreke farene ved de handlingene Storbritannia og Frankrike foretok seg i Midt-Østen. Dels presenterte de egen bekymring, dels refererte de til danske og svenske sosialdemokratiske aviser som ga uttrykk for de samme følelsene. Bekymringen knyttes til hva Storbritannias og Frankrikes angrep på Suez og Egypt ville få å si for det vestlige samarbeidet og det internasjonale samarbeidet i FN, og hvordan dette igjen ville kunne påvirke vår og verdens sikkerhet og stabilitet.

Tromsø presenterte den 12. november svarene de fikk av folk på gaten da de spurte hvilke av stormaktene de stolte på når det gjaldt å skape og bevare fred og frihet i verden. Svarene de presenterte gjenspeiles i overskriften:

Vi stoler på AMERIKA. ”Når det gjelder å skape og opprettholde fred og frihet i verden, er USA den eneste av stormaktene jeg stoler på,…” ”Tidligere fryktet vi russerne som den store fare for verdensfreden, men etter det som er hendt i Egypt ser det ut til at engelskmennene og franskmennene ikke er noe likere,…” ” I dagens situasjon kan vi da faktisk bare sette vår lit til Amerika.” ”De stormakter jeg stoler minst på etter det som er hendt i den siste tiden, er England og Frankrike.”¹⁸³

Disse sitatene sammenfatter de holdningene som ble presentert i artikkelen. Sovjetunionen regnes som upålitelig. Storbritannia og Frankrike hadde, med sine handlinger i Midt-Østen, skuffet intervjuobjektene stort og derved endret status fra å være trygge allierte, til å bli

¹⁸² Arbeiderbladet, 01.11.56, s. 4

¹⁸³ Tromsø, 12.11.56, s. 4

karakterisert som totalt upålitelige. Den eneste stormakten som gjenstod å stole på, var da USA, med sin økonomiske og militære kapasitet og med sin vilje til å fremme fred og sikkerhet.

Av de fire avisene som er representert under dette temaet skiller altså Aftenposten seg ut. I denne avisens artikler skrives det om viktigheten av å støtte opp om FN og FN's rolle i forhold til konflikter i verden. De andre avisene fremmet bekymring og frykt for hvilken skade Storbritannia og Frankrike påførte det vestlige samarbeidet og til dels samarbeidet i FN, som følge av at de handlet som de gjorde i Midt-Østen. Frykten for at dette samarbeidet var i ferd med å bli ødelagt var direkte knyttet til fare for Norges sikkerhet og til fare for en storkonflikt i verden.

5.4.5 Fiendebilde

I denne perioden var det bare Fædrelandsvennen som klart pekte mot en fiende og som malte et tydelig fiendebilde i sine spalter. Det ble gjort i to lederartikler og en kommentarartikkel den 7. og 9. november.

<u>Tema</u>	<u>Avis</u>	<u>Antall artikler totalt</u>	<u>Fare</u>	<u>Nøytral</u>	<u>Beroligende</u>
Fiendebilde	Aftenposten	0	0	0	0
	Arbeiderbladet	0	0	0	0
	Fædrelandsvennen	3	2	1	0
	Sørlandet	0	0	0	0
	Tromsø	0	0	0	0
	Nordlys				
	Totalt		3	2	1

Tabell 5-5 Fiendebilde

Den ene lederartikkelen var nøytralt vinklet, mens kommentarartikkelen og den andre lederen advarte mot faren fra øst. Den nøytrale lederen, med overskriften *Bulganins bomskudd*, forsøkte å analysere sovjetiske utspill i tilknytning til situasjonen i Midt-Østen, og konkluderte med at disse utspillene var blitt nøytralisert av amerikanske, britiske og franske mottiltak. Samtidig slo den tydelig fast at Sovjets innblanding i Midt-Østen var et spill for å fjerne oppmerksomhet fra problemer i egen interessesfære, først og fremst fra intervensjonen i Ungarn.¹⁸⁴

¹⁸⁴ Fædrelandsvennen, 07.11.56, s. 2

Den andre lederartikkelen kom to dager senere med overskriften *Usikker våpenhvile* og fulgte i stor grad opp den forrige. Men betoningen av Sovjet som et faremoment i Midt-Østen var tydeligere når de skrev: "Hvorfor er Sovjet allerede i full gang med å forsyne Egypt med nye russiske bombe- og jagerfly?" "De russiske ledere er tydeligvis i farlig humør. Vi er ikke inne på trygg grunn ennå."¹⁸⁵

Kommentarartikkelen *En verden på glid* samme dag utdypet dette bildet. Etter å ha slått fast at "i den vestlige verden var vi jo ferdige med bruken av krig til fremme av en politikk", ble Sovjet fremstilt som det brutale motstykket i et blomstrende språk. "Det er som om alt kan skje. Den russiske regjering løfter sine blodige hender og truer England og Frankrike..." "Det groteske hykleri i russernes ord er likeså motbydelig som deres skammelige gjerninger." Det er liten tvil om hva forfatteren mener om hvem som truer verdensfreden og om hvor farlig situasjonen er når det mot slutten står: "Ennå synes alle ulykker å være mulige. Også den verste."¹⁸⁶

5.5 Konklusjon

Avisene hadde i denne perioden noen fellestrekk. Eksempelvis var de generelt positive til regjeringens utenriks- og sikkerhetspolitikk, de var lite opptatt av at Norge kunne være et potensielt angrepsmål, og de var dypt bekymret for Storbritannias og Frankrikes aksjon i Midt-Østen. For Nordlys sin del må det sies at grunnlagsmaterialet er litt tynt, men det generelle inntrykket av avisen kan antyde at de var omtrent på linje med de andre på disse områdene.

Samtidig som alle utenom Aftenposten var dypt bekymret over Storbritannias og Frankrikes handlinger, holdt tre av avisene fast på at det uansett var Sovjet og kommunismen og trusselen derfra som var det egentlige problemet. Fædrelandsvennen, Tromsø og til dels Nordlys fremhevet Sovjets rolle i forhold til krisen i Midt-Østen.

Konsekvensene ved bruk av atomvåpen ble tatt opp av noen av avisene, Sørlandet, Tromsø og Nordlys. Kontrasten blir relativt stor til Aftenpostens melding om at atombomber snart ville kunne bli enklere og billigere å bygge, slik at også små land skulle kunne ha mulighet til å skaffe seg dem.

Men Aftenposten hadde funnet plass til noe de andre avisene i liten grad hadde skrevet om, nemlig krigsfrykten hos folk flest, både i Norge og i andre land, og hvilke utslag dette gir.

¹⁸⁵ Fædrelandsvennen, 09.11.56, s. 2

¹⁸⁶ Fædrelandsvennen, 09.11.56, s. 1 og 9

Den avisen som skilte seg mest fra de andre, var Arbeiderbladet. Artikler om Sivilforsvarets fortreffelighet og om behovet for å prioritere FN og NATO kunne knapt være egnet til annet enn å berolige leserne og å støtte ensidig opp om regjeringens politikk.

6 1962

6.1 Innledning

Perioden jeg skal behandle her er, som i foregående kapittel, relativt kort, og meningen er å dekke tiden rundt Cuba-krisen. Cuba-krisen i oktober 1962 kan i hovedsak avgrenses til ca en uke i slutten av oktober, når vi ser på den mest intense, offentlige delen av den. I dette kapitlet tar jeg for meg avisene i denne svært intense uken, men også en liten periode i forkant og i etterkant. Avgrensningen har jeg gjort til perioden 15. oktober til 15. november. Tanken med det er å få med noe av den utviklingen som var i forkant, men spesielt i etterkant av krisen. Jeg vurderte også å forlenge perioden mer i etterkant men et grovsøk gjennom de påfølgende ukene tydet på at det ville gi lite nytt materiale, og jeg valgte derfor å avgrense som jeg nå har gjort.

6.2 Tidsbilde

Cuba-krisens korte og intense periode med spenning og frykt for konsekvensene av hendelser som foregikk på den andre siden av Atlanterhavet, kom etter at det politiske landskapet i Norge på mange måter var radikalt endret. Fra midten av 50-tallet hadde en gryende motstand mot atomvåpen begynt å vokse frem, spesielt med utgangspunkt i frykten for radioaktivt nedfall fra atomprøvesprengninger. Helsedirektør Karl Evang hadde tatt opp problemet i en radiotale i oktober 1956, og jevnlig rapporter om strålingsproblematikken fulgte i de neste årene. I 1958 gikk det første protesttoget mot atomprøvesprengninger i Oslo. Arrangørene av et folkemøte mot atomvåpen i 1960 ble beskyldt for å løpe kommunistenes ærend, men i mars 1961 var det likevel klart for det første protesttoget mot atomvåpen. Da Sovjetunionen gjenopptok prøvesprengningene høsten samme år, var motstanden mot prøvesprengninger og atomvåpen blitt ”stuerent” i Norge og protestene var mange, uten at det fikk noen betydning for de sovjetiske prøveseriene.¹⁸⁷ Men mentaliteten i Norge var endret, og grunnlaget lagt for den omprøvingen av norsk atompolitikk som ble foretatt i 1962-63.¹⁸⁸

Olav Njølstad har foretatt en studie av myndighetenes informasjon omkring strålingsnivåene som ble registrert på 1950 og -60 tallet. Den viser at i store trekk ble det informert godt og

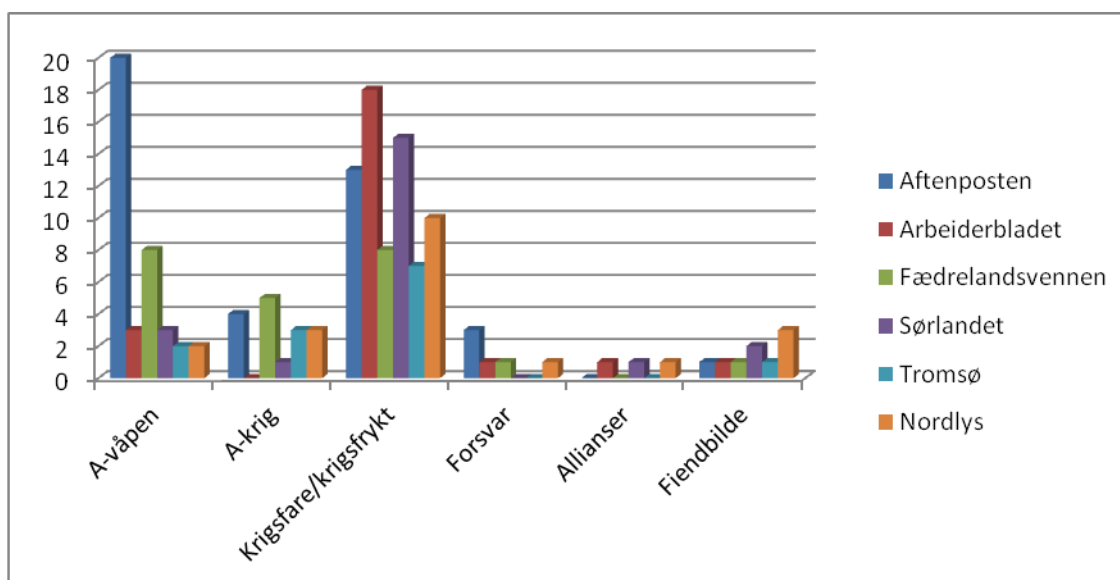
¹⁸⁷ (Ustvedt, 1979), s. 544ff

¹⁸⁸ Se kap. 1.3.3

gjort et betydelig opplæringsarbeid overfor befolkningen når det gjaldt radioaktiv stråling. Enkelte unntak påviser han riktignok, blant annet i forbindelse med de strålingsdosene som ble registrert i forbindelse med den sovjetiske prøveserien i 1961-62, da resultater ble tilbakeholdt for ikke å vekke den man anså som unødig bekymring for relativt lave stråledoser. Hovedkonklusjonen står likevel fast, at norske myndigheter i liten grad tilbakeholdt opplysninger om radioaktiv stråling som befolkningen kunne bli utsatt for.¹⁸⁹

6.3 Hovedtrekk

Figur 6.1 viser fordelingen av artikler etter tema. Der går det tydelig frem at det er stoff knyttet til *krigsfare* som utgjør hovedtyngden av materialet. Disse artiklene er hovedsakelig publisert i løpet av noen få dager i oktober, altså i direkte tilknytning til selve Cuba-krisen. 65 av 71 artikler er trykket i slutten av oktober, mens de øvrige 6 kom i etterkant, i november. Det betyr ikke at de derfor bringer et budskap om umiddelbar krigsfare. Flertallet av artiklene er skrevet med en nøytral eller beroligende vinkling.

Figur 6.1 Fordeling av artikler etter tema

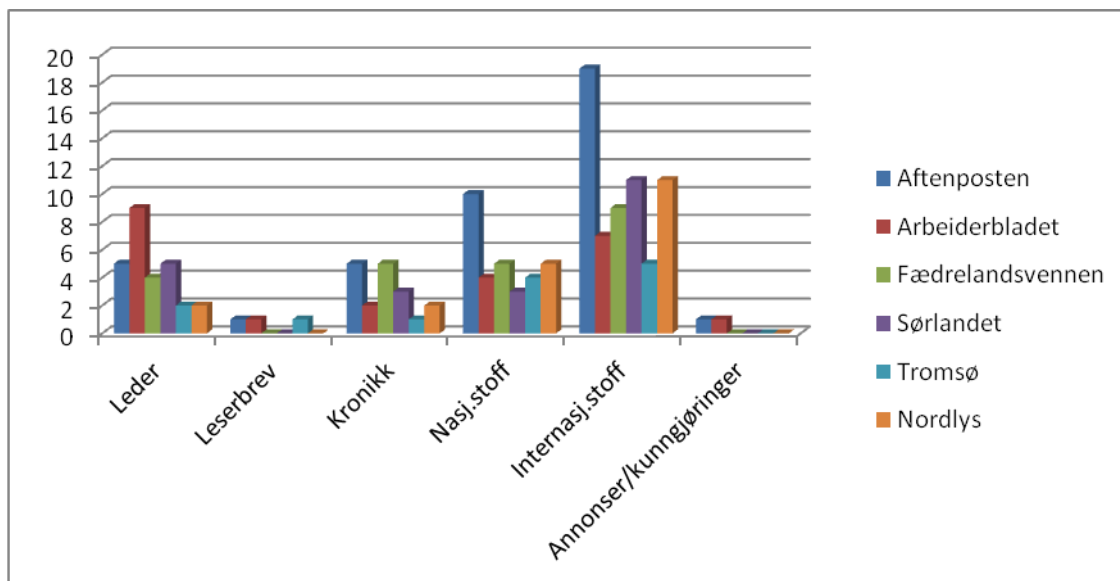
Atomvåpen er et tema som blir skrevet en del om i denne perioden. Heller ikke disse artiklene legger spesielt stor vekt på faremomentene. Hovedsakelig dreier det seg om korte notiser om prøvesprengninger, primært amerikanske prøvesprengninger i Stillehavet, og noe om forsøkene på å få til en avtale om stans i prøvesprengninger.

Også *atomkrig* er et tema som får litt oppmerksomhet i perioden, dels knyttet til Cuba-krisen og dels knyttet til den spente situasjonen rundt Berlin. De øvrige temaene er lite berørt men

¹⁸⁹ (Njølstad, 1996), s. 145ff og s. 159ff

jeg kommer nærmere tilbake til interessante aspekter ved dem under den tematiske gjennomgangen.

Figur 6.2 viser fordelingen av artiklene etter type materiale. Dominansen ligger i det internasjonale stoffet, noe som ikke er så unaturlig. Mye av dette er knyttet til Cuba-krisen men en stor del av det omhandler også atomvåpen, i første rekke prøvesprengninger. Det dreier seg da i hovedsak, som jeg tidligere har vært inne på, om mange korte artikler og notiser relatert til prøvesprengninger, i særlig grad amerikanske prøvesprengninger i Stillehavet.

Figur 6.2 Fordeling av artikler etter type

Øvrige artikkeltyper er mer blandet når det gjelder tema, selv om *krigsfare/krigsfrykt* naturlig nok har stor plass i de fleste typene, siden dette temaet dominerer i så stor grad hele materialet.

6.4 Tematisk gjennomgang

6.4.1 Atomvåpen

Dette er det nest største temaet i denne perioden, mye på grunn av stoff om atomprøvesprengning/våpenutvikling og arbeidet med en prøvestansavtale. Men det finnes også en del andre typer stoff i dette materialet, artikler som viser at atomvåpen og atomvåpenrelaterte emner var blitt en betydelig mer naturlig del av samfunnet og det folk, også journalister, var opptatt av og snakket om.

<u>Tema</u>	<u>Avis</u>	<u>Antall artikler totalt</u>	<u>Fare</u>	<u>Nøytral</u>	<u>Beroligende</u>	
Atomvåpen	Aftenposten	20	1	18	1	
	Arbeiderbladet	3	0	3	0	
	Fædrelandsvennen	8	2	5	1	
	Sørlandet	3	0	2	1	
	Tromsø	2	0	1	1	
	Nordlys	2	0	2	0	
	Totalt	38	3	31	4	

Tabell 6-1 Atomvåpen

Atomprøvesprengninger utgjør en stor del av materialet. Vinklingen var nøytral og det var hovedsakelig snakk om korte notiser og små artikler med overskrifter som *Ny atomeksplosjon over Johnston-øya*, *Atomprøver under jorden i USA ikke oppdaget i Sovjet*, *Amerikansk prøve med atombombe over Stillehavet*, *Tre nye kjernefysiske prøver lørdag – to i USA og en i Sovjet*, *Ny H-bombe-prøve over Johnston-øya i går* og *Sovjetisk A-prøve over Novaja Semlja*.¹⁹⁰ Overskriftene i disse notisene og artiklene er stort sett dekkende for innholdet, et innhold som generelt underbygget et inntrykk av at USA og den amerikanske teknologien hadde et godt forsprang i forhold til Sovjetunionen. En av prøvesprengningene ble annonsert med en litt mer spennende vri. Under overskriften *Nytt forsøk med ”regnbuebombe” planlagt lørdag* blir det fortalt om en prøvesprengning som skulle forgå i stor høyde.¹⁹¹

Regnbuebombe høres betydelig mer tiltalende ut enn atombombe. Navnet ble tillagt den fordi en atombombesprengning i stor høyde frembringer et fargespill som kan sees på lang avstand. Fenomenet ble nevnt i artikkelen som rapporterte om den nevnte ”regnbuebomben”, under overskriften *Ny atomeksplosjon over Johnston-øya*. ”De få innbyggerne på Hawaii som hadde holdt seg oppe i natt for å se på eksplosjonen, kunne så vidt skimte et svakt lysglimt bak de tunge skybankene, og dagens prøve frembød på langt nær det praktfulle og fargerike skue som den forrige amerikanske prøveeksplosjon i stor høyde, som ble gjennomført den 8. juli i år.”¹⁹²

Atomprøvesprengningene førte til bekymringer i samfunnet, også for myndighetene i Norge. Radioaktiv stråling som følge av prøvesprengninger ble overvåket av myndighetene og, som

¹⁹⁰ Aftenposten 22.10.62 – 02.11.62

¹⁹¹ Aftenposten morgen 18.10.62, s.7

¹⁹² Aftenposten morgen 22.10.62, s.7

Njølstad viser, i stor grad informert om overfor befolkningen.¹⁹³ I begynnelsen av november kom måleresultatene fra 3. kvartal og både Aftenposten og Tromsø rapporterte disse. I Aftenposten var overskriften *Nedfallssituasjonen er omtrent som ventet*, i Tromsø *Radioaktiviteten i luft og vann uendret*. Innholdet i artiklene var det samme men i noe forkortet form i Tromsø. De skrev at ”nedfallssituasjonen er omtrent som ventet, og synes å ligge gunstig an i forhold til den prognose som ble stilt opp først i januar i år av et sakkyndig nordisk utvalg.”¹⁹⁴ Det skulle altså ikke være noen stor grunn for befolkningen til å bekymre seg over strålingfare for øyeblikket.

Denne beskjeden til folk om at det var liten grunn til bekymring for radioaktiv stråling ble underbygget av en tidligere artikkel i Aftenposten den 20.10 med overskriften *Laveste konsentrasjon av radioaktivitet i fisk*. I denne artikkelen ble det meldt fra Havforskningsinstituttet at konsentrasjonen av radioaktivitet i fisk var liten, også i fisk fanget i nordområdene. Selv om de regnet med en liten økning i konsentrasjonen i det kommende året meldte de om at det ”er ingen grunn til å frykte for at radioaktiviteten i fisken tilnærmedesvis vil komme i nærheten av faregrensen.”¹⁹⁵

Ikke bare myndighetene, men også folk flest var klar over problemene som fulgte med atomprøvesprengningene. Dette ga seg utslag i kulturtilbudet. Aftenposten omtalte den 30. oktober et skuespill knyttet til atomvåpenutviklingen og farene med denne. Under overskriften *Aktuelt drama om atomprotest* skrev de om Tormod Skagestads nye skuespill som ble satt opp på Det Norske Teateret, et stykke som advarte mot å la atomvåpenutviklingen få gå sin gang uten at vanlige folk engasjerte seg.¹⁹⁶ Fædrelandsvennen hadde en forhåndsomtale av en film som skulle vises på Lillesand kino. Overskriften var *Atomprøve-konsekvenser og Roy Rogers på Teatret i Lillesand*. Cowboyhelten Roy Rogers er ikke så aktuell i denne sammenhengen men ”den britiske sjokkfilmen «Dagen da jorden ble satt i brann»” er et godt uttrykk for den usikkerheten folk følte i forhold til atomvåpen. Avisen skrev at filmen ”er en film om verdens undergang. [...] Handlingen utspilles hovedsaklig i den veldige London-avisen «Daily Express», og som de fleste vel kan gjette seg til, handler filmen om nåtidens atomprøver – og de følger disse prøver fører med seg.”¹⁹⁷ Det var altså selve prøvesprengningene som var fokus for uroen som filmen tok tak i, ikke så mye faren for at en atomkrig skulle bryte ut.

¹⁹³ Se kap. 6.2

¹⁹⁴ Aftenposten aften 05.11.62, s. 1+8 og Tromsø 06.11.62, s.1+8

¹⁹⁵ Aftenposten aften 20.10.62, s. 6

¹⁹⁶ Aftenposten morgen 30.10.62, s. 15

¹⁹⁷ Fædrelandsvennen 10.11.62, s. 2

Aftenposten og Fædrelandsvennen brakte også advarsler om mulige følger av atomprøvesprengningene. Begge avisene trykket et intervju med den amerikanske kjemiprofessoren Linus Pauling som, bekymret for det store antallet prøvesprengninger i den siste tiden, ble sitert i Aftenposten på at "16 millioner barn i generasjonene fremover vil bli sterkt lemlestet. Tallet er høyst usikkert. Noen opererer med 1 million, andre med 200 millioner."¹⁹⁸ I Aftenposten var likevel mye av fokuset lagt på forhåpningene om å få til en nedrustningsavtale mellom USA og Sovjetunionen, noe som ble reflektert i overskriften *Pauling ser lysere på situasjonen etter Cuba*. Fædrelandsvennens valg av overskrift på den litt forkortede utgaven av artikkelen, *16 mill. deformerte barn prisen for atom-prøvene*, viser en annen innfallsvinkel til professorens uttalelser, med større vekt på de problematiske sidene ved prøvesprengningene.¹⁹⁹

En annen bekymring knyttet til atomvåpen ble brakt frem i lyset i en artikkel i Fædrelandsvennen. Under overskriften "A-bombe over bondegård" omtalte de opplysninger fra boken "Kill and overkill" av den amerikanske kjernefysikeren dr. Ralph Lapp. I boken beskrev han hvordan atomvåpen "har vært innblandet i minst et dusin flyulykker omkring i verden", og mente det nærmest måtte regnes som et mirakel at ikke atomvåpen hadde blitt utløst ved et uhell.²⁰⁰

Sørlandet og Nordlys engasjerte seg lite i temaet *atomvåpen*. Nordlys brakte en liten notis om at den amerikanske prøveserien var fullført og at president Kennedy hadde tro på å få til en prøvestansavtale.²⁰¹ Sørlandets befatning med temaet dreide seg også om muligheten for en prøvestansavtale, i tillegg til en liten artikkel om britiske forsøk på å bestråle whisky. Under overskriften *Atom-whiskey uten lagring* ble leserne informert om lovende forsøk som tydet på at bestråling av whiskey kunne fjerne behovet for lagring for å få frem riktig kvalitet og smak på drikken. Om det ga noen andre fordeler eller overraskende egenskaper, kommer ikke frem.²⁰²

Arbeiderbladet brakte et av de ytterst få leserbidragene i forhold til atomvåpen, i form av et spørsmål til spalten *2 minutter* om betydningen av en prøvestansavtale. Avisen svarte med å klargjøre de to formålene med en slik avtale, etter at de hadde gjort det klart at våpenproduksjonen hos de etablerte atommaktene ville kunne fortsette. "For det første skal

¹⁹⁸ Aftenposten morgen 13.11.62, s. 13

¹⁹⁹ Fædrelandsvennen 13.11.62, s. 1

²⁰⁰ Fædrelandsvennen 22.10.62, s. 12

²⁰¹ Nordlys 06.11.62, s. 9

²⁰² Sørlandet 19.10.62, s. 4

den hindre radioaktivt nedfall, og for det andre er hensikten å hindre at det oppstår nye «atommakter», da uteksperimenteringen forutsetter prøver.»²⁰³

Den kanskje mest spesielle nyheten knyttet til *atomvåpen/atomkrig* ble også presentert i Arbeiderbladet. En liten notis som ikke inneholdt noe farlig eller skremmende, men som sier noe om at atomvåpen og atomvåpeneksplosjoner var i ferd med å bli en del av folks forestillingsverden. Overskriften var *Nifst smykke*. ”En brosjé i form av en atombombeeksplosjon med en soppsky av diamanter og jorden i form av en rubin, er nylig prisbelønnet som «årets smykke» i England. Utsalgsprisen er \$3400, skriver bladet «Gullsmedkunst»²⁰⁴

6.4.2 Atomkrig

Selv om *atomvåpen* hadde blitt et relativt vanlig tema å skrive om i denne perioden, så gjaldt ikke det samme for *atomkrig*, selv ikke i en så spent periode som tiden rundt Cuba-krisen. Men det som ble skrevet, vitner om til dels svært forskjellige innfallsvinkler til temaet.

<u>Tema</u>	<u>Avis</u>	<u>Antall artikler totalt</u>	<u>Fare</u>	<u>Nøytral</u>	<u>Beroligende</u>
Atomkrig	Aftenposten	4	1	2	1
	Arbeiderbladet	0	0	0	0
	Fædrelandsvennen	5	0	3	2
	Sørlandet	1	1	0	0
	Tromsø	3	2	1	0
	Nordlys	3	0	1	2
	Totalt	16	4	8	4

Tabell 6-2 Atomkrig

I særlig grad er det Tromsø som skiller seg klart fra de andre ved å beskrive farene og alvoret i en atomkrig, men de fikk til en viss grad følge av Fædrelandsvennen. I den motsatte enden av skalaen finnes Nordlys som fremhevet det usannsynlige i at en atomkrig skulle kunne oppstå. Arbeiderbladet hadde ingen artikler tilknyttet dette temaet.

Sørlandets ene artikkel i forbindelse med *atomkrig*, med overskriften *USA vil beskytte Berlin om nødvendig med a-bomber*, dreide seg om en uttalelse fra president Kennedys personlige rådgiver i nasjonale sikkerhetsspørsmål, McGeorge Bundy, der han sa at USA ville bruke

²⁰³ Arbeiderbladet 12.11.62, s.9

²⁰⁴ Arbeiderbladet 31.10.62, s. 3

atomvåpen for å beskytte tilgangen til Berlin dersom det skulle bli nødvendig. Den samme opplysningen finnes i Fædrelandsvennen og Aftenposten samme dag.²⁰⁵

Det var ikke bare USA som kom med trusler om mulig krig/atomkrig. Fædrelandsvennen skrev under overskriften *Sovjet stanser A-prøvene 20. nov.* om Khrustsjov som hadde gitt løfte til Cuba om at et amerikansk angrep på øya ville utløse krig.²⁰⁶

Ingen av artiklene innen dette temaet ble trykket under selve Cuba-krisen, men er for det meste fra dagene og ukene etter, og tar for seg hvilke effekter krisen ville kunne få.

Aftenposten skrev under overskriften *Nedrustningstanken vil få ny egenverdi* om et foredrag ekspedisjonssjef Georg Kristiansen fra UD holdt i Det Militære Samfunn, der han fremholdt at før atomvåpnenes tid: ”kunne krig under visse omstendigheter betraktes som et tjenlig middel til å fremme et lands interesser. I det øyeblikk man må regne med som en mulighet at atomvåpen blir brukt, er det ikke lenger slik. Krigen er ikke lenger et rasjonelt instrument for å nå visse nærmere definerte politiske mål.” Med det som utgangspunkt forventet han muligheter for fremgang i nedrustningsforhandlingene.²⁰⁷

Dagen før, den 12.11. publiserte Aftenposten en artikkel under overskriften *Bruk av taktiske atomvåpen betyr ikke total atomkrig, sier Norstad*, der Nato-sjefen, general Lauris Norstad, presenterte et annet syn på muligheten av å bruke atomvåpen i en konflikt. ”NATO-sjefen general Lauris Norstad erklærte i New York i går at han ikke tror at bruken av små taktiske atomvåpen i en fremtidig konflikt, nødvendigvis vil måtte føre til en total, kjernefysisk krig.” Han anerkjente likevel at bruk av slike våpen ville kunne øke risikoen for en eventuell eskalering av en konflikt.²⁰⁸

De to artiklene i Aftenposten viser den usikkerheten som fantes rundt hvordan atomvåpen ville kunne spille inn på konfliktsituasjonene i verden, og i særlig grad på situasjonen rundt Berlin. Hovedtendensen i avisene gikk likevel i retning av ekspedisjonssjef Kristiansens tanker slik de ble presentert i Aftenposten den 13.11. Fædrelandsvennen hadde tre artikler som faller inn i den samme ”folden”. 01.11. trykket de kronikken *Cuba-krisen og kjernefysisk krig* av Per Frydenberg.²⁰⁹ I sin gjennomgang av Cuba-krisen presenterte han to mulige konklusjoner. Den ene var at ”man kan øyne en løsning på den tillitskrise som har hersket mellom øst og vest i den kalde krigen, og som har vært helt gjensidig.” Den andre var ”at en

²⁰⁵ Sørlandet 17.10.62, s. 8, Fædrelandsvennen 17.10.62, s. 11 og Aftenposten aften 17.10.62, s. 1

²⁰⁶ Fædrelandsvennen 08.11.62, s. 1+10

²⁰⁷ Aftenposten morgen 13.11.62, s. 13

²⁰⁸ Aftenposten aften 12.11.62, s. 9

²⁰⁹ Per Frydenberg har skrevet flere bøker og artikler om norsk utenrikspolitikk og internasjonal politikk, både som forsker og som journalist.

kjernefysisk konflikt, begrenset eller full, ikke lenger er praktisk politikk, og at begge parter er klar over at også den annen part er klar over dette.”²¹⁰ At utenriksminister Lange i Stortingets utenriksdebatt, slik den ble referert i Fædrelandsvennen den 02.11. under overskriften *Cubakrisen og Fellesmarkedet hovedtemaene i Stortingets utenriksdebatt*, var enig med sin egen ekspedisjonssjef og argumenterte for at stormaktenes ledere erkjente nødvendigheten av å unngå en kjernefysisk krig, er ikke egnet til å overraske. Fædrelandsvennen hadde også en kronikk et par uker senere, med overskriften *Cuba-krisens lærdommer*. Forfatterens hovedanliggende var å vise at det var evnen til kjernefysisk gjengjeldelse som reddet verden fra konflikt om Cuba og at det var det at begge parter hadde denne evnen som ville kunne redde verden fra en storkrig i fremtiden.

Cuba-krisen har demonstrert for oss både atomalderens farer og dens sikkerhet. –Teoretisk visste vi at det var farlig å røre ved stormaktenes gjengjeldelsesevne. Nå har vi sett hvordan en av dem reagerer når det skjer. Teoretisk visste vi at så lenge denne evnen til å kunne slå igjen var intakt, kom ikke atomkrigen. Nå har vi også sett det demonstrert. Det er vår tro at stormaktenes gjensidige frykt for hverandre vil føre Cuba-krisen fredelig til ende. Og det er vårt håp at dens erfaringer vil bane vei for forhandlinger som kan styrke denne sikkerhetsbalansen og fjerne dens svakheter. Det er mulig å gjøre begge deler.²¹¹

Nordlys trykket den samme kronikken som Fædrelandsvennen, *Cuba-krise og en kjernefysisk krig* av Per Frydenberg, bare noen dager senere den 06.11.²¹² De hadde også en karikaturtegning den 02.11. som kunne være egnet til å støtte opp under den argumentasjonen som finnes i denne kronikken. Den fremstilte president Kennedy og statsminister Khrustsjov som begge stod klar til å tenne luntene til en atomrakett som ville utslette jorden, men ingen av dem ville være den første til å gjøre det. Slik kunne terrorbalansen, eller ”sikkerhetsbalansen” som det sto i en kronikk i Fædrelandsvennen²¹³, fremstilles. Ut over dette hadde Nordlys en artikkel med tilknytning til temaet *atomkrig*. Den 27.10., altså mens Cuba-krisen var på sitt mest intense, trykket de en artikkel om forbedringene i USAs våpenkontrollsystem som skulle sørge for at ingen amerikanske atomvåpen ville bli tatt i

Bilde 6-1 Nordlys 02.11.62, s. 12

²¹⁰ Fædrelandsvennen 01.11.62, s. 5

²¹¹ Fædrelandsvennen 14.11.62, s. 5

²¹² Nordlys 06.11.62, s. 5

²¹³ Fædrelandsvennen 14.11.62, s. 5

bruk uten autorisasjon fra høyeste hold. Amerikanerne hadde, i følge denne artikkelen, full kontroll på sine kjernefysiske våpen.²¹⁴

Det passive forholdet Nordlys hadde til temaet kontrasteres i stor grad av det som finnes i Tromsø om det samme emnet. Et leserinnlegg den 15.10 under overskriften *Hva er hendt siden siste verdenskrig* viser at i hvert fall enkelte var dypt bekymret for fremtiden. Som innsenderen skrev: ”Vi lever i en verden som rystes i sine grunnvoller.” Før han gikk videre til å beskrive følgene av et atomvåpenangrep.²¹⁵

I etterkant av Cuba-krisen brakte de en kronikk som i hovedsak var en hyllest til president Kennedy for måten han taklet krisen på. I kronikken understrekes alvorret i den krisen verden nettopp hadde stått overfor, der

”han – han alene – måtte ta beslutningen i et tilfelle da følgen av hans beslutning kunne bli krig – en slik krig som verden aldri før har kunnet tenke seg muligheten av, en krig hvor for å bruke hans eget uttrykk, «selv seierens frukter ville være aske i vår munn». Aske ville krigen føre til ikke bare for USA, men for størstedelen av kloden.”²¹⁶

Den mest alvorlige advarselen avisen brakte om atomkrigsfaren kom tre dager senere.

Overskriften var alarmerende: *Sivilbefolkningen kan umulig beskyttes ved kjernevåpenkrig.*

Innholdet stod i stil med overskriften og omhandlet en erklæring fra vesttyske vitenskapsmenns samorganisasjon som mente det ikke lenger ville være mulig å beskytte sivilbefolkningen mot de nye og mer ødeleggende kjernevåpnene. ”Nobelpristakerne Otto Hahn og Werner Heisenberg uttaler i et forord at sivilforsvaret kan gi befolkningen en falsk sikkerhetsfølelse.”²¹⁷

6.4.3 Krigsfare/krigsfrykt

65 av 71 artikler tilknyttet dette temaet er, som tidligere nevnt, publisert i første halvdel av perioden, hovedsakelig i siste uken av oktober, det vil si i tilknytning til selve krisen rundt Cuba. Mye av stoffet omhandlet hendelser og uttalelser knyttet direkte til denne konflikten og gikk i stor grad igjen i alle avisene, og de var alle klare på den alvorlige situasjonen verden befinner seg i.

²¹⁴ Nordlys 27.10.62, s. 9

²¹⁵ Tromsø 15.10.62, s. 5

²¹⁶ Tromsø 02.11.62, s. 3 Signert Nigels

²¹⁷ Tromsø 05.11.62, s. 2

<u>Tema</u>	<u>Avis</u>	<u>Antall artikler totalt</u>	<u>Fare</u>	<u>Nøytral</u>	<u>Beroligende</u>
Krigsfare/ krigsfrykt	Aftenposten	13	4	2	7
	Arbeiderbladet	18	4	7	7
	Fædrelandsvennen	8	5	1	2
	Sørlandet	15	8	4	3
	Tromsø	7	3	3	1
	Nordlys	10	3	2	5
	Totalt		71	27	19

Tabell 6-3 Krigsfare/krigsfrykt

Et lite apropos til det som skulle følge bare noen dager senere, er en artikkel i Arbeiderbladet med overskriften *Norstad: NATOs samlede forsvar det avgjørende*. Den omhandler avtroppende øverstkommanderende for NATO i Europa, general Norstads avskjedsbesøk i Norge. I den forbindelse uttalte han blant annet at: ”en lang rekke av de årsakene til frykt som vi hadde for 10 – 12 år siden, er nå eliminerte. I dag kan vi interessere oss for det som menneskene bør interessere seg for, nemlig velferd.”²¹⁸ Dette gir et inntrykk av hvor uventet Cuba-krisen måtte ha vært for folk flest, når selv ikke NATOs øverstkommanderende i Europa ser ut til å ha vært forberedt på at en krise var under oppseiling.

En uke senere trykket Arbeiderbladet artikkelen *Sovjets rakettbaser på Cuba en trussel mot verdensfreden*, der president Kennedys kunngjøring av mottiltak mot utplasseringen av raketter på Cuba ble gjengitt. Et av disse mottiltakene var at utskyting av ”en atomladet rakett fra Cuba mot et hvilket som helst land i den vestlige verden vil bli betraktet som et sovjetisk angrep mot De forente stater og krever som svar et fullt gjengjeldelsesangrep mot Sovjet-Samveldet.”²¹⁹ Leserne kunne knapt være i tvil om at en fullskala atomkrig med dette var en reell mulighet.

De neste dagene hadde alle avisene artikler som rapporterte om den alvorlige situasjonen og til dels med overskrifter som understreket hvor ille det var, som *Verden i våpen*²²⁰, *Alvorlig krise*²²¹, *I krisens tegn*²²², *Mottrekk: Russiske styrker i retning av Berlin*²²³ og *Mot en dyster bakgrunn*²²⁴. Enda mer samstemte var avisoverskriftene når de den 29.10. brakte statsminister

²¹⁸ Arbeiderbladet 16.10.62, s. 3

²¹⁹ Arbeiderbladet 23.10.62, s. 13

²²⁰ Tromsø 24.10.62, s. 4

²²¹ Sørlandet 24.10.62, s. 2

²²² Fædrelandsvennen 25.10.62, s. 2

²²³ Nordlys 25.10.62, s. 1

²²⁴ Aftenposten morgen 26.10.62, s. 2

Gerhardsens reaksjon på at Cuba-krisen fant sin løsning. Bortsett fra Nordlys siterte alle avisoverskriftene Gerhardsens utsagn om en lykkelig løsning, slik som Sørlandets *Utrolig lykkelig løsning på krisen*.²²⁵ Nordlys sin variant av overskriften til denne pressemeldingen var *Statsminister Gerhardsen: Vi er Kennedy og Krustsjøv stor takk skyldig*.²²⁶ Lettelsen over en fredelig løsning på krisen var til å ta og føle på i alle avisoverskriftene.

Krisen fikk flere av avisene til å vurdere stemningen i samfunnet rundt seg med tanke på frykt for en eskalering. I Fædrelandsvennen, under vignetten *I dag 26/10*, ble spørsmålet om hamstring tatt opp. Avisen henviste til meldinger om hamstring i Europa, blant annet i Vest-Berlin, men fant ikke klare tegn på at folk på Sørlandet la seg opp spesielt store matlagre, bortsett fra muligens en liten tendens til å kjøpe inn mel og sukker i store sekker. ”På Lista kunne en forretning opplyse at tendensen nok var der, særlig når det gjaldt kjøp av sukker i hele sekker, men ekstra-innkjøpet var meget lite. Derimot kunne forretningsmannen fortelle at det mann og mann imellom ble talt om at man nok snart måtte i gang med å kjøpe inn ekstra.”²²⁷

Krigsfare var tema for Sørlandets gateintervju *På stående fot: Cuba-krisen*. Fire menn var intervjuet på gaten, antakelig i Kristiansand. To av disse trodde ikke det ville bli noen krig av situasjonen. De to andre fryktet det ville ende med våpenbruk, med de konsekvensene det kunne komme til å føre med seg. Som en av de fire, Kjell Henriksen, sa: ”Men jeg er stygt redd for at det vil komme til våpenbruk, og da er det sannelig ikke godt å si hvordan det ender.”²²⁸ Bekymringen for at en krig kunne bli utløst, var der, men holdningen fremstår likevel som ganske avslappet foreløpig.

I Sverige kan det se ut til at situasjonen var litt mer anspent. Nordlys kunne under vignetten *I få ord* melde om en litt ”fornøyetlig” episode fra Mariestad, der ”befolkningen som ble vekket av ulende sirener ble nærmest grepet av panikk”. Det viste seg at sirenene ikke varslet krigsutbrudd men tilhørte brannbiler som midt på natten rykket ut for å slukke brann i en bygning der det hadde begynt å brenne.²²⁹

Det var for øvrig ikke bare i vest at folk bekymret seg for konfliktnivået. Sørlandet hadde en reportasje under overskriften *Den menige russer om dagens situasjon*. Her brakte de tanker og bekymringer fra folk på gata i Moskva til norske lesere. Enkelte visste lite eller ingenting om den aktuelle krisen, mens andre hadde holdt seg bedre informert. En ung student sa: ”Jeg

²²⁵ Sørlandet 29.10.62, s. 4

²²⁶ Nordlys 29.10.62, s. 12

²²⁷ Fædrelandsvennen 26.10.62, s. 3

²²⁸ Sørlandet 25.10.62, s. 2

²²⁹ Nordlys 27.10.62, s. 9

håper alle blir tilfreds. Krustsjov vil ikke krig, ingen ønsker krig og vi ønsker bare å bli latt i fred.” En eldre dame som ble intervjuet sa: ”Dere amerikanere skulle vite hvordan krigen er. Vi vet hvor grusom den er. Hvorfor har dere raketter overalt rundt oss? Og hvorfor lar dere tyskerne få våpen? Det er galskap ... de kommer til å begynne en krig igjen.”²³⁰ Flere av utsagnene ga tydelig inntrykk av en virkelighetsforståelse basert på forskjellig vinkling og informasjon enn den som folk i vestlige land satt med. Ellers var konklusjonene på mange måter ganske like. Vanlige folk ønsket ikke krig.

En helsides annonse i Aftenposten med overskrift *Til alle kommunister* ga for øvrig et klart svar på hvordan krigsfare kunne fjernes for godt. Det var organisasjonen Moralsk Opprustning som hadde løsningen, og de ba om at alle, spesielt kommunister skulle bli med i den store forvandlingen eller revolusjonen som de ville frem til. ”Kommunister styrt av Gud kan komme til å lede verden i historiens største revolusjon, en revolusjon som har bruk for alle og som ikke utbytter noen, og hvor de som leder og de som ledes, betaler prisen for et nytt samfunn ved å betale hva det vil koste selv å bli annerledes.”²³¹ For noen fremstod nok dette som et optimistisk og godt budskap, mens andre antakelig ristet på hodet av det hele.

6.4.4 Forsvar

Forsvarstemaet inneholder i denne perioden ingen artikler som antyder at det skulle være noen fare på ferde. Tvert imot gir artiklene inntrykk av at det meste var i sin skjønneste orden, og at det norske forsvaret var godt forberedt på de utfordringene det vil kunne stå overfor.

<u>Tema</u>	<u>Avis</u>	<u>Antall artikler totalt</u>	<u>Fare</u>	<u>Nøytral</u>	<u>Beroligende</u>
Forsvar	Aftenposten	3	0	3	0
	Arbeiderbladet	1	0	0	1
	Fædrelandsvennen	1	0	1	0
	Sørlandet	0	0	0	0
	Tromsø	0	0	0	0
	Nordlys	1	0	0	1
	Totalt	6	0	4	2

Tabell 6-4 Forsvar

Både Aftenposten og Arbeiderbladet refererte forsvarsminister Harlems uttalelser i Stortinget om at det norske forsvaret ikke deltok i noen kapprustning, men snarere hadde en liten reduksjon i sin aktivitet. Samtidig presiserte han at ”I dag har vi rimelig grunn til å tro at vi

²³⁰ Sørlandet 31.10.62, s.8

²³¹ Aftenposten morgen 27.10.62, s 13

skal kunne verge freden mens vi arbeider videre i retning av internasjonal solidaritet og samarbeid.²³² Uttalelsen fremstår som noe forsiktig men ga heller ingen spesiell grunn til bekymring. Snarere tvert imot.

Fædrelandsvennen tok i en lederartikkel under overskriften *Hva vi lærte* opp det de mente var den viktigste lærdommen for Norge av hendelsene rundt Cuba-krisen, nemlig behovet for hele tiden å holde vårt eget forsvar i god orden, samtidig som vi i samarbeid med andre måtte arbeide for nedrustning og avspenning.²³³ Dette fremstår mer som en påminnelse om at samfunnet måtte fortsette å prioritere dette, enn som en kritikk av noe som eventuelt ikke skulle vært tilfelle.

I Nordlys var det stortingsrepresentanten Alfred Henningsen, som representerte Arbeiderpartiet i Troms, som tok opp forsvarsspørsmålet. Hans budskap var at han ønsket å redusere tjenestetiden ved førstegangstjenesten i Forsvaret, blant annet begrunnet i at han mente vi ”har aldri før hatt et så godt og sterkt forsvar i Norge som det vi har i dag”. Han mente derfor at effektiviteten ikke ville bli redusert av en endring i tjenestetiden.²³⁴

6.4.5 Allianser

Alliansespørsmålet er lite berørt som eget tema i denne perioden Tre av artiklene er av en slik art at det er dette som fremstår som hovedtema, og som det fremgår av tabellen er det de tre Arbeiderpartiavisene som har disse.

<u>Tema</u>	<u>Avis</u>	<u>Antall artikler totalt</u>	<u>Fare</u>	<u>Nøytral</u>	<u>Beroligende</u>
Allianser	Aftenposten	0	0	0	0
	Arbeiderbladet	1	0	0	1
	Fædrelandsvennen	0	0	0	0
	Sørlandet	1	0	1	0
	Tromsø	0	0	0	0
	Nordlys	1	0	0	1
	Totalt	3	0	1	2

Tabell 6-5 Allianser

De tre artiklene, lederartikler i Arbeiderbladet og Sørlandet og en reportasje fra utenriksdebatten i Stortinget trykket i Nordlys, hadde som formål å vise at det politiske Norge støttet opp om regjeringens linje i utenriks- og sikkerhetspolitikken, spesielt tilknytningen til Nato og vesten, og satsingen på FN. Det eneste unntaket i så måte var Sosialistisk Folkeparti.

²³² Arbeiderbladet 18.10.62, s. 9. De samme uttalelsene finnes gjengitt i Aftenposten aften 17.10.62, s.1+7

²³³ Fædrelandsvennen 02.11.62, s. 2

²³⁴ Nordlys 08.11.62, s. 3

Sørlandet oppsummerte det slik: ”Summen av debatten blir igjen at om vår forsvars- og utenrikspolitikk er det stor enighet”.²³⁵

6.4.6 Fiendebilde

Den fienden som ble beskrevet i denne perioden, var Sovjetunionen. Bildet som tegnes var, ikke overraskende, entydig negativt. En sammenfatning av det avisene skrev, gir et bilde av en stat som var notorisk upålitelig, hadde ledere med dårlig vurderingsevne, behandlet folk brutalt og tilfeldig og hadde stor militær kapasitet som de til alt overmål hadde tenkt å bruke mot Vest-Europa og USA.

<u>Tema</u>	<u>Avis</u>	<u>Antall artikler totalt</u>	<u>Fare</u>	<u>Nøytral</u>	<u>Beroligende</u>
Fiendebilde	Aftenposten	1	1	0	0
	Arbeiderbladet	1	0	1	0
	Fædrelandsvennen	1	0	1	0
	Sørlandet	2	2	0	0
	Tromsø	1	1	0	0
	Nordlys	3	2	1	0
	Totalt	9	6	3	0

Tabell 6-6 Fiendebilde

Budskapet om Sovjetunionens upålitelighet ble fremmet av både Aftenposten, Sørlandet og Nordlys. Aftenposten analyserte den siste ukens hendelser under overskriften *Sovjets dobbeltspill foran Cuba-krisen*, der de skrev om ”et internasjonalt bedrageri uten like i verdenshistorien” som nær vippet maktbalansen i verden i Sovjetunionens favør.²³⁶

I samme retning gikk lederartikkelen *Russerne sa ”njet”* i Sørlandet, der de skrev om ”den kategoriske russiske avvisningen” av at Sovjetunionen var i ferd med å bygge rakettbaser på Cuba.²³⁷ De fulgte opp beskrivelsen av fienden i øst med en artikkel under overskriften *Tusener Sovjet-spioner opererer i Storbritannia*. Ikke bare dreide det seg om tusener av spioner som ble sendt inn i vestlige land, men i følge kilden for artikkelen, Dan Orr-Ewing, sjef for det britiske admiralitets administrative råd, var ”alle trenet til å utnytte menneskelige

²³⁵ Sørlandet 02.11.62, s. 2

²³⁶ Aftenposten aften 05.11.62, s. 2

²³⁷ Sørlandet 03.11.62, s. 2

svakheter hos sine ofre”.²³⁸ En slik fiende er det klart at man måtte være på vakt overfor. Det ble for øvrig ikke antydnet noe om hvor omfattende spionasjen var i motsatt retning.

Nordlys kunne opplyse om Sovjetunionens og kommunistenes overordnede mål for sin virksomhet, slik den britiske utenriksministeren, lord Hume, analyserte det. Hans konklusjon ligger i overskriften *Kommunistenes mål er fortsatt å beherske verden*, og den ble begrunnet med de sovjetiske handlingene på Cuba og kinesernes aksjoner mot India.²³⁹

Tromsø og Nordlys hadde hver sin artikkel som tok for seg en rapport om det militære styrkeforholdet mellom øst og vest. Innholdet i artiklene var i stor grad en gjennomgang av størrelsene på forskjellige militære elementer, spesielt på sovjetisk side, mens overskriftene ga klar beskjed om hvor farlig Norges nabo i øst er. Tromsø skrev *Russerne har 15000 fly operasjonsklare*, mens Nordlys hadde overskriften *Sovjet-raketter peker mot NATO's flybaser*.²⁴⁰ Begge overskriftene gir klart uttrykk for hvilken trussel Sovjetunionen representerte, og ikke minst hvor avhengig Norge var av å kunne støtte seg til en større allianse for å kunne ha en reell mulighet til å avverge et angrep.

6.5 Konklusjon

Det var i hovedsak Aftenposten og Fædrelandsvennen som skrev om atomvåpen. De andre avisene hadde noen få artikler tilknyttet temaet. Den avisen som skiller seg ut, er Fædrelandsvennen. De hadde flere artikler som betonet farene med atomvåpen, både ved at de kunne bli involvert i ulykker og ved at prøvesprengninger ga økt radioaktiv stråling. De andre avisene forholdt seg så godt som ikke til de problematiske sidene, utover Aftenpostens og Tromsøs artikler om at strålingsnivåene stort sett så ut til å være relativt lave. Arbeiderpartiavisene problematiserte ikke temaet i det hele tatt, men skrev litt om mulighetene for en prøvestansavtale.

Atomkrig er også et tema som i svært liten grad opptok Arbeiderpartiavisene. Et lite unntak i så måte var Nordlys, som reflekterte over at faren for at en konflikt ville kunne utvikle seg til en atomkrig, også ville kunne medføre at stormaktene kunne klare å unngå krig. Dette var et poeng som også Aftenposten og Fædrelandsvennen tok opp, hvordan atomkrigsfaren så ut til å ha endret dynamikken i de internasjonale konfliktene, slik at krig var et betydelig mindre tiltalende virkemiddel å ta i bruk. De som i størst grad fremmet bekymringen for farene ved en atomkrig var Fædrelandsvennen og, i særlig grad, Tromsø. Spesielt Tromsø la ikke skjul på alvorret ved en ny storkrig og atomkrig, spesielt for sivilbefolkningen. Kontrasten til Nordlys

²³⁸ Sørlandet 15.11.62, s. 1

²³⁹ Nordlys 02.11.62, s. 12

²⁴⁰ Tromsø 12.11.62, s. 5 og Nordlys 10.11.62, s. 4

blir stor, der de argumenterte for at en atomkrig var så usannsynlig at det var nærmest et utenkelig alternativ.

Når det gjelder krigsfare/krigsfrykt viser avisene en betydelig samstemthet. Alle avisene ga uttrykk for sterk bekymring under selve krisen, og stor lettelse over løsningen, som kanskje også kunne gi grunnlag for en avspenning. De som avvek litt fra de øvrige under dette temaet, var Fædrelandsvennen og Sørlandet. Disse to avisene ga rom for å undersøke litt av det som skjedde blant vanlige folk midt under krisen, både når det gjaldt eventuell hamstring og når det gjaldt hva folk tenkte om krigsfaren. Sørlandet brakte til og med intervjuer fra gata i Moskva, fra fiendens leir. Artikkelen i Nordlys om svenskene som våknet av brannbiler og trodde det var krig, kan også sees som et forsøk på å behandle krigsfrykttemaet på en litt annerledes måte, ved å fleipe det bort.

Om forsvar er det lite annet å si enn at de avisene som skrev noe om det viste en betydelig enighet, og for så vidt manglende vilje til, eller interesse for, å stille seg kritisk til situasjonen. Det kan enten bety at situasjonen for forsvaret av Norge var bra, eller at ingen ønsket å utfordre regjeringen på dette området i en ellers presset internasjonal situasjon. Fraværet av debatt rundt forsvarspolitiske spørsmål er på nytt tydelig.

Alliansespørsmålet fremstår i et liknende lys som forsvar. Arbeiderpartiavisene viste til at regjeringens utenriks- og sikkerhetspolitikk var bra, med tilknytning til det vestlige samarbeidet gjennom Nato, og med satsingen på FN. De øvrige avisene skrev ikke noe spesifikt om dette temaet, men viste også til Nato og FN i andre sammenhenger. Temaet bærer nok i stor grad preg av at alliansesituasjonen for Norges del var vel etablert og lite omdiskutert, til tross for at nettopp alliansetilknytningen ville kunne trukket Norge direkte inn i en krig med utgangspunkt i Cuba. Det fantes jo også kritiske røster til Natotilknytningen på denne tiden, blant annet i Sosialistisk Folkeparti, men disse fikk ikke plass i de avisene jeg har sett på. I hvert fall ikke i denne situasjonen.

Fiendebilde var i denne perioden klart knyttet til Sovjetunionen i alle avisene. I de fire sørlige avisene var hovedmotivet fremstillingen av Sovjet som en upålitelig og bedragersk stat, både ved at de løy, bedro og spionerte. I de nordlige avisene ble det lagt større vekt på et annet moment med fienden, den store militære styrken den var i besittelse av og den trusselen dette medførte for vesten.

7 Konklusjon/diskusjon

7.1 Innledning

Formålet med denne oppgaven har vært å studere hvordan atomkrigsforestillinger og krigsfrykt ble kommunisert i et utvalg norske aviser i perioden mellom 1948 og 1962, med vekt på hvordan dette endret seg gjennom perioden. Denne tidlige fasen av den kalde krigen var preget av en tiltakende politisk polarisering i to maktblokker basert rundt USA og Sovjetunionen, en polarisering som også fikk store konsekvenser for norsk politikk. De første etterkrigsårenes håp om en fredelig verdensutvikling var allerede gjort til skamme, og det er vanlig å snakke om en betydelig engstelse og krigsfrykt blant befolkningen på denne tiden. Det er også i denne perioden at de store atomvåpenarsenalene utvikles, våpensystemer som endret den militære tenkningen fullstendig, og som innebar at en krig i større grad enn noen gang før ville bli en total krig som ville kunne omfatte og ødelegge hele samfunnet. Hvordan ble disse problemstillingene behandlet i norske aviser i perioden? Ble det reflektert over hva en atomvåpenbasert krig ville bety for Norge og verden, og kom befolkningens krigsfrykt til orde i avisene?

7.2 Konklusjon

Med utgangspunkt i de periodene jeg har studert, finner jeg at konsekvensene av en atomkrig generelt ble lite diskutert, og for Norge spesielt, ikke ble behandlet i det hele tatt. Atomvåpen omtales hovedsakelig som uproblematiske og det ligger under at de er en del av det forsvarsfundamentet som Norges trygghet hviler på. Til dels i 1948, men i hovedsak først i 1962 finner jeg at de dramatiske konsekvensene av en eventuell atomkrig blir omhandlet, og da i generelle vendinger. Arbeiderpartiavisene avviser samtidig faren for en atomkrig som helt usannsynlig i 1962, på bakgrunn av de voldsomme konsekvensene en slik krig ville få. Det ble ikke gjort forsøk på å beskrive hva en atomkrig ville bety for Norge eller hva befolkningen kunne gjøre for å forberede seg på en slik krig, ikke en gang i form av en skjønmalende beskrivelse. Atomvåpnene var der, men de ble beskrevet og omtalt på måter som fjernet brodden fra det de stod for og dempet bevisstheten om hvor farlige de var som våpensystemer. Ikke minst ser jeg at atomvåpen som våpensystem, til tross for at de var en viktig del av det forsvarssystemet Norge baserte sin sikkerhet på gjennom mesteparten av perioden, ikke ble knyttet til Norge i det hele tatt.

Krigsfrykt er et tema som i større grad er omtalt i avisene, men behandlingen av det endres og utvikles gjennom hele perioden. Et gjennomgående trekk er likevel at avisene søker å dempe frykten blant befolkningen. Mens det rapporteres om panikktilstander i europeiske land,

skrives det artikler som skal hjelpe folk til å takle angst og uro i Norge. Både i lederartikler og i intervjuer med ledende politikere oppfordres folk til å ikke henfalle til panikk og overdreven frykt. I en rekke artikler forsikres leserne om at forsvarstilstanden i Norge er bra og at myndighetene har oversikt og kontroll, og setter i verk alle de tiltak som måtte være nødvendige. Faremomenter trekkes likevel frem, og i de to tidlige periodene jeg har studert, er det primært de norske kommunistene, potensielle femtekolonister, som sies å true landets fred og sikkerhet. I 1956 er det trusselen mot samholdet i NATO som avisene fremhever som en fare for verdensfreden, mens krigsfrykten i 1962 knyttes direkte og entydig til Sovjetunionen som en farlig og upålitelig motstander.

Jeg vil i det følgende diskutere mine funn med utgangspunkt i disse to temaene, atomkrigsforestillinger og krigsfrykt. Det vil være nyttig å se de to temaene hver for seg, fordi avisenes behandling av de to innebærer klare forskjeller, selv om det også finnes likhetstrekk.

7.3 Atomkrigsforestillinger

Mine funn viser som nevnt tidligere at atomvåpen og atomkrig i svært liten grad problematiseres på generelt grunnlag, samtidig som det aldri knyttes til faren for et angrep mot Norge. Bortsett fra noen få bekymrede artikler i 1948, tar ingen av avisene opp problematiske sider ved hverken atomvåpen som våpensystem for forsvar eller angrep, eller ved faren for en atomkrig i Europa eller andre steder i verden før i 1962. Atomvåpen fremstår i avisene som en del av det fundamentet Norges trygghet er tuftet på, og ikke minst som en sentral del av forsvaret av Europa mot øst og mot kommunismen. Likevel stilles ikke spørsmål ved faremomentene og mulige konsekvenser av en slik forsvarsstrategi. Først i 1962 finner jeg altså diskusjon av de dramatiske konsekvensene som vil følge av en atomkrig, men den foregår i hovedsak i generelle vendinger. Forestillingen om at en slik krig vil kunne ramme eller få noen direkte konsekvenser for Norge er fremdeles fraværende, det blir ikke kommunisert i avisene. Samtidig slår Arbeiderpartiavisene det klart fast at en atomkrig i det hele tatt er fullstendig usannsynlig. Forestillingen om atomkrig som en mulig trussel mot Norge er med andre ord fraværende i det materialet jeg har undersøkt. Jeg finner heller ingen direkte vurderinger av hvilke konsekvenser et angrep med atomvåpen fra sovjetisk side mot Vest-Europa ville fått, selv om det i 1962 skrives litt i generelle vendinger om hvor grusomme virkninger en atomkrig ville kunne ha på et samfunn. Men det ble altså gjort noen spede forsøk på å trekke frem en debatt om problemstillingen i 1948, i en situasjon der Norge ikke var knyttet til noen allianse, og der konsekvensene av den nye våpenteknologien og dens

utvikling var svært uklar. I 1950, i det Natotilknyttede Norge, ser problemstillingen ut til å være borte.

Norske avisers virkelighetsbeskrivelse befinner seg her svært langt fra de realitetene Joanna Bourke beskriver om amerikanske forhold når hun viser hvordan barn vokste opp i en atmosfære av frykt for en nærmest altødeleggende bombe som når som helst kunne eksplodere like ved. De amerikanske mediekampanjene som skulle lære opp befolkningen i hvordan den skulle reagere slik at de best mulig skulle klare seg gjennom et atomvåpenangrep, i tillegg til hele tenkningen rundt tiltak og virkemidler knyttet til atomvåpenfaren, fremstår som den fullstendige motsetningen til den tilnærmede tausheten rundt det samme temaet i Norge. Den frykten og usikkerheten som fulgte blant befolkningen ble i USA sett på som en nødvendig konsekvens av situasjonen, om enn kanskje beklagelig. Derfor ble det også satt inn tiltak for å berolige, blant annet ved å vise atomkraftens store muligheter for fremtiden.²⁴¹

Marie Cronqvists analyser av det svenske mediebildet og den svenske informasjonskulturen i den samme perioden, viser også et helt annet bilde enn det jeg finner i min undersøkelse, men betydelig mer i tråd med det bildet som vi finner i USA. Svenske medier gikk aktivt inn i et omfattende arbeid med å forberede befolkningen mentalt på at atomvåpen var en reell trussel som kunne ramme landet, og ikke minst med å vise folket hvordan de skulle gjøre seg klar til å kunne møte farene ved et atomangrep på en best mulig måte. Det vil likevel være misvisende å si at svenske medier bygget opp og presenterte realistiske forestillinger av hva et atomangrep mot Sverige ville ha betydd. Tvert imot var de forestillingene som kom til uttrykk svært idylliserende både når det gjaldt konsekvensene av et atomangrep, og når det gjaldt muligheten til å kunne takle konsekvensene ved hjelp av enkle forholdsregler. Svenske medier fulgte klart opp et myndighetsstyrt ønske og behov for å berolige befolkningen og avdramatisere farene ved et atomangrep mot landet. Cronqvist beskriver et Sverige der faren for et atomvåpenangrep offentlig ble vurdert som aktuell og reell, der myndighetene trakk befolkningen aktivt inn i forsvarsforberedelsene mot et atomangrep og der media aktivt tok del i prosessen med å forberede befolkningen på et atomangrep, men også der befolkningen ble servert et urealistisk bilde av konsekvensene av et slikt angrep og mulighetene til å unngå virkningene av det.²⁴²

Kontrasten til de norske avisene jeg har undersøkt er slående. De norske avisene var gjennomgående tause om faren for angrep med atomvåpen mot landet, de behandlet ikke

²⁴¹ (Bourke, 2006); (Winkler, 1999); kap. 1.3.5

²⁴² (Cronqvist, 2006, 2008, 2009); kap 1.3.5

spørsmålet om mulige forberedelser folk kunne gjøre for å takle et eventuelt atomangrep og de skrev ikke om hvilket omfang og hvilke konsekvenser et atomangrep mot landet kunne ha. På den annen side er det interessante likheter å finne. Der svenske medier avdramatiserte konsekvensene av et atomangrep, forutsatt at folk fulgte myndighetenes anvisninger og anbefalinger, prøvde de norske avisene å avdramatisere atomvåpen som sådan, sett fra norsk side. Dette gjorde de ved å unngå å omtale muligheten eller faren for et slikt angrep, samtidig som atomvåpen, i den grad de ble omtalt, gjennomgående ble omtalt i positive eller nøytrale vendinger og i sammenheng med forsvar av vesten og de demokratiske land, altså til bruk i en nødvendig og ”høyverdig” sammenheng. Betegnelser som ”regnbuebomben” knyttet til amerikanske prøvesprengninger, beskrivelser av det amerikanske arbeidet med å innføre sikrere kontrollsystemer med amerikanske atomvåpen og fokus på de store mulighetene atomkraften ville gi det vestlige samfunnet, kan bare ha vært egnet til å ufarliggjøre en teknologi og et ufattelig farlig våpensystem overfor befolkningen.

Beskrivelsene av atomvåpen og atomkrig, eller fraværet av slike beskrivelser, i både Norge og Sverige kan følgelig antas å ha hatt liknende målsetning med tanke på den virkningen det var ønskelig å oppnå hos leserne, om enn utgangspunktet var forskjellig. Fellesnevneren er beroligelse og trygghet. Som Cronqvist viser, hadde svenske medier en sentral rolle i å dempe bekymring i befolkningen, både gjennom informasjonskampanjer, ved å bidra til å trekke befolkningen inn i forberedelsene til en eventuell krig både praktisk og mentalt, og ved å ufarliggjøre de praktiske forberedelsene som myndighetene ønsket å trekke befolkningen med i. I USA er gjennomgangstonen betydelig mer aggressiv og truende, men også her finnes mye av den beroligelsesstrategien som finnes i Sverige, der befolkningen skal vises hvordan de ved å følge myndighetenes anvisninger, vil kunne være i stand til å takle de problemene som følger et atomvåpenangrep. Den samme beroligelsestanken finnes i norske aviser, der atomvåpen ble omtalt i hovedsak i positive vendinger, der de ble knyttet til den vestlige forsvarsstrategien, og derved til norsk sikkerhet, og der faren for at Norge skulle rammes av slike våpen ikke ble trukket frem i det hele tatt. Men spesielt i dette siste poenget ligger den store forskjellen i utgangspunkt mellom landene. Der man i Sverige, som i USA, valgte å forberede landet klart og tydelig for et mulig atomvåpenangrep, ble denne faren i Norge ikke kommunisert. Hvilke prioriteringer er det som ligger til grunn for at de norske avisene fullstendig valgte ikke å ta opp faren for, og konsekvensene av at atomvåpen kunne bli brukt mot Norge?

Den mest nærliggende tanken er at norske aviser bidro til å følge opp en konsensus og en informasjonsstrategi fra myndighetene. En konkret kobling mellom styringsverk og aviser er

vanskelig å påvise, men det finnes en rekke kontaktpunkter som antyder større eller mindre grad av påvirkning og samkjøring mellom myndigheter og aviser. Den klareste av disse kanalene mellom myndigheter og aviser, er partipressesystemet, som i varierende grad sørget for en sammenheng mellom partienes standpunkt og avisenes budskap. På saksområder der de politiske partiene stod for forskjellige meninger, gav dette systemet et variert mediebilde, fordi de forskjellige partitilknyttede avisene presenterte sine respektive partiers synsvinkler.²⁴³ Men innenfor sikkerhets- og utenrikspolitikken var partiene utad i hovedsak samstemte, og avisenes dekning av saksområdene ble følgelig tilsvarende ensrettet.²⁴⁴ I hovedsak er det dette bildet som viser seg i måten avisene forholder seg til atomvåpen og atomkrigsfaren, et sikkerhetspolitisk saksområde ingen i det politiske miljøet, og derved heller ikke i det partitilknyttede presse miljøet, snakket høyt om, eller hadde noe ønske om at det skulle snakkes høyt om. Så til tross for at faren for et atomvåpenangrep måtte ansees som reell, og ble tatt opp i offentligheten i vårt nærmeste naboland, valgte avisene å snu ryggen til hele sakskomplekset. Det er liten grunn for å begrunne dette med noe annet enn lojalitet til parti og myndigheter og de ønsker og prioriteringer som har blitt fremmet, eller i det minste antydnet fra disse.

Er det mulig å konkludere slik? I hovedsak, ja, men med noen modifiseringer. En forutsetning er at mulige konsekvenser av et atomvåpenangrep var kjent, og det var det i høyeste grad. Etter bruk av atomvåpen mot Hiroshima og Nagasaki, og de rapportene som hadde kommet i europeiske, og også norske, aviser om hvordan disse hadde virket på samfunnene der, var det knapt mulig å kunne hevde uvitenhet om virkningen av slike våpen. Det kan selvsagt innvendes at Sovjetunionen i 1948 ikke var i besittelse av atomvåpen, og at det i 1950 hersket en viss usikkerhet blant folk knyttet til i hvor store mengder Sovjetunionen var i besittelse av atomvåpen. Men det kunne ikke råde noen usikkerhet om at landet jobbet hardt for å skaffe seg, og bygge opp en slik kapasitet og at de ville kunne få dette til i løpet av relativt kort tid. I 1956 og 1962 var det sovjetiske atomvåpenarsenalet en velkjent realitet. Et europeisk, og norsk, forsvar som var sterkt avhengig av atomvåpen ville da med nødvendighet risikere å bli utsatt for angrep med atomvåpen ved en eventuell fremtidig konflikt. Likevel valgte avisene å være tause om denne trusselen mot landet, noe som ikke tyder på en fri og kritisk presse, men snarere om en presse som fulgte anvisninger fra myndighetene og støttet opp under deres interesser.

²⁴³ (Ottosen et al., 2012); kap 1.3.2

²⁴⁴ (Eriksen et al., 1997); kap. 1.3.1

Den tette tilknytningen mellom utenriksminister Lange og sentrale redaktører og journalister i Oslo-området som Ottosen, Østbye og Røssland beskriver i Norsk Pressehistorie, blant annet med jevnlig ”informasjonsmøter”, viser til en klar forbindelse mellom regjering og presse og hvordan avisene var villige til å viderebringe myndighetenes fortolkning av utenriks- og sikkerhetssituasjonen.²⁴⁵ En annen slik kobling er den sentrale rollen Aftenpostens sjefsredaktør på 50-tallet hadde som leder for arbeidet med å planlegge og organisere ”Statens informasjonstjeneste i krig”, og at den samme sjefsredaktøren senere, da denne organisasjonen ble aktivisert i 1956, ble utnevnt til leder.²⁴⁶ Dette skjedde altså uavhengig av politisk ståsted for både regjering og redaktør, og er et godt eksempel både på båndene mellom sentrale presseorgan og myndigheter, og på at partipolitikken ble mer eller mindre satt på sidelinjen når spørsmålet dreide seg om sikkerhets- og utenrikspolitikk.

Til tross for de redaksjonelle valg som ble foretatt i avisene i perioden, er det klart at det blant befolkningen fantes avvikende meninger og betydelig bekymring knyttet til atomvåpen som ikke ble reflektert i avisene, spesielt mot slutten av 50-tallet. At heller ikke de til dels kraftige folkebevegelsene som etter hvert oppstod i tilknytning til atomvåpenskepsisen kom til uttrykk i avisene, er en tydelig illustrasjon på den mangelen på yringsfrihet som Bastiansen og Dahl beskriver.²⁴⁷

Det er også godt dokumentert at det norske forsvaret på 1950-tallet drev aktiv trening på krigsscenarioer der atomvåpen var involvert, samtidig som det var en kjensgjerning at det norske forsvaret var dypt forankret i Nato, og følgelig i stor grad basert på planer der atomvåpen stod sentralt.²⁴⁸ Likevel kom ikke disse opplysningene ut i avisene, verken fra politiske kilder, gjennom journalistisk arbeid eller fra noen av de personene som var direkte involvert i planlegging eller øvelser. Delvis kan dette forklares med overholdelse av taushetsplikt og tilbakeholdenhet med å spre gradert materiale, men det kan vanskelig forklare hvorfor farene ved et atomvåpenbasert forsvarssystem og muligheten for at Norge kunne tenkes som et aktuelt mål for atomvåpen ikke ble behandlet og diskutert i avisene.

Hovedforklaringen ligger i den ukritiske holdningen de fleste norske avisene hadde til den norske ledelsen for utenriks- og sikkerhetspolitikken. Denne forklaringen bygger på et premiss om at de ledende politiske miljøene, og spesielt regjeringen og ledelsen i Arbeiderpartiet, har hatt et klart ønske om å unngå debatt knyttet til atomvåpenspørsmål og norsk avhengighet av atomvåpen i forsvarssammenheng. Den gjennomgående ensidige

²⁴⁵ (Ottosen et al., 2012)

²⁴⁶ (Sørli & Rønne, 2006); kap. 1.3.4

²⁴⁷ (Bastiansen & Dahl, 2000); kap. 1.3.2

²⁴⁸ (Berg & Eriksen, 2008; Gjeseth, 2011; Skogrand, 2004); kap. 1.3.3

dekningen av disse spørsmålene i de avisene jeg har undersøkt, underbygger i sterk grad en slik antakelse. En sannsynlig årsak til denne vegringen mot at atomvåpenspørsmålet skulle komme frem i offentligheten, finner vi i Ulriksens påpekning av at det norske forsvaret i perioden primært var et redskap for nasjonsbygging, fremfor å være et effektivt redskap for å forsvare landet.²⁴⁹ Nasjonsbygging, bygget på et sterkt nasjonalt samhold med utspring i erfaringene fra okkupasjonstiden, var avhengig av ro og samarbeidsholdning. Den frykten og usikkerheten som ville følge av en åpen debatt om atomvåpen, ville kunne rokke ved den forsvarsstrategien Norges sikkerhet var basert på, og den kunne også tenkes å sette landets forhold til USA på en kraftig prøve. For et lite land som Norge var det avgjørende viktig å vedlikeholde et godt forhold til den viktigste garantisten for landets sikkerhet.²⁵⁰

Det leserne satt igjen med, var en omtale av atomvåpen og atomteknologi som årsak til vakre lysfenomener, som subjekt for vår mektigste alliertes høyteknologiske kontroll, forskning og utvikling og som en lovende energikilde til fremtidig velstandsutvikling i samfunnet.

Riktignok var det også en del av det fundamentet Europas og Norges sikkerhet var tuftet på, men det er lite i det leserne ble presentert for som fremhevet de krigsforestillingene som kunne knyttes til bruk av atomvåpen.

7.4 Krigsfrykt

Krigsfrykten og forestillingene om hva en krig kunne innebære, var nok betydelig mer reelle størrelser blant befolkningen enn det atomkrigsforestillinger var, gitt den korte tiden som var gått siden andre verdenskrig. Selv om store deler av Norge hadde vært relativt lite rammet av krigen, var krig og krigens mulige konsekvenser velkjent for befolkningen. Den krigsfrykten som Ustvedt beskriver som stor i forbindelse med Koreakrigen²⁵¹, finner jeg likevel ikke tydelig igjen i avisene. De skrev i høyeste grad om krigsfrykt, men den fremstår på ingen måte som stor og dominerende i avisene i de periodene jeg har undersøkt. Den frykten som fremkommer i avisene virker generelt avdempet og kontrollert, men man sitter igjen med et klart inntrykk av at tilstanden ikke var så avslappet i samfunnet som det avisene søkte å gi inntrykk av. Fremstillingen av krigsfrykten endret seg også gjennom perioden, samtidig som den fremkommer i forskjellig form i de forskjellige avisene.

Noen generelle trekk går gjennom hele perioden. Mest fremtredende er forskjellen mellom hvordan temaet ble behandlet avhengig av om det gjaldt i Norge eller i andre land. Når det ble skrevet om krigsfrykt blant befolkningen i andre land, i hovedsak i Europa, ble det gjerne

²⁴⁹ (Ulriksen, 2002); kap. 1.3.3

²⁵⁰ (Bones, 2007); Kap. 1.3.1

²⁵¹ (Ustvedt, 1990a); kap 1

skrevet om hamstring og panikkartede tilstander, av og til i en humoristisk og nærmest litt latterliggjørende form. Temaet utbroderes ikke, men nevnes i korte notiser. Avisene brakte også en del artikler der europeiske og amerikanske politiske og militære ledere kommenterte og advarte om faren for krig. Omfanget av disse artiklene varierer etter hvem det er som har uttalt seg, men i stor grad dreier det seg om refererte intervjuer og taler.

Notisene som refererer mer eller mindre ekstreme utslag av krigsfrykt kan antakelig sees som nettopp det de fremstår som, litt oppsiktsvekkende episoder som oppstod ute i verden og som ble referert nærmest som kuriosa. Samtidig kan slike episoder tenkes å ha bidratt til å skape et inntrykk av at folket i Norge var roligere, mer avbalansert og ikke lot følelsene løpe av med seg slik de gjorde i andre land. Et eksempel kan være de svenske brannbilene som ble mistolket som flyalarm og utbrudd av krig av befolkningen i Mariestad i Sverige.²⁵² Ved å legge til en slik ”tilleggstolkning” av disse notisene, kan de være med å underbygge en beroligelsesstrategi som avisene mer eller mindre systematisk kan ha bidratt til.

Artiklene som omtaler politiske/militærpolitiske uttalelser har betydelig større omfang. Innholdet er ikke tilfeldig, men gjennomtenkte vurderinger som presenteres for å fremme et mål fra avsenderens side. Men også avisene gjør en vurdering av hvorvidt artikkelen har et innhold de ønsker å viderebringe, eventuelt velger de å viderebringe de delene av den opprinnelige artikkelen som de mener fremmer det budskapet de ønsker å presentere.²⁵³ De fleste av disse artiklene er tydelige både på at det finnes en betydelig fare for at en konflikt kan bryte ut og hvor denne faren kommer fra. Vinklingen er ensidig. Det er nesten utelukkende snakk om britiske og amerikanske politikere og militære som peker på faren fra kommunistene og fra Sovjetunionen. De få eksemplene som finnes på uttalelser fra sovjetiske ledere, gir et helt annet inntrykk. Uttalelser fra østblokken har gjerne karakter av noe lett uforståelig, kuriøst eller latterlig. De innehar generelt ingen autoritativ styrke, men fremstiller lederskapet i ”fiendeland” som intellektuelt underlegne sine vestlige motparter. Den underliggende målsettingen i artiklene som er basert på vestlige ledere ser stort sett ut til å være å stimulere til og legitimere vestlig militært samarbeid og egne og felleseuropeiske militære opprustningsbehov. Slike artikler, som det finnes en overvekt av i de borgerlige avisene, er nok en stor del av grunnlaget for krikken mot pressen fordi enkelte mente de blåste opp krigsfrykten i den norske befolkningen i perioder. De inneholder ikke direkte beskrivelser av krigsfrykt slik som de tidligere nevnte notisene, men har et innhold som kunne bidra til å

²⁵² Kap. 6.4.3

²⁵³ Kap. 1.4

underbygge en slik frykt og usikkerhet blant leserne, spesielt fordi en del av de personene som uttalte seg var mennesker som hadde en betydelig autoritet i samfunnet.

Debatten om hvorvidt avisene stimulerte krigsfrykten med sine vinklinger på sikkerhetsstoffet, finner jeg i mitt materiale primært i 1948. Det var ikke mye av debatten som gikk i de avisene jeg har undersøkt, men det er tydelig at debatten gikk andre steder i samfunnet, det være seg andre aviser enn de jeg har undersøkt, eller i miljøer utenfor pressen. Det politiske miljøet var et sted der saken ble debattert, blant annet av Arbeiderpartipolitikerens Jakob Friis som tok opp sin bekymring om avisenes uansvarlighet i Stortinget. På den andre siden av debatten fantes Aftenposten, som på lederplass imøtegikk kritikken, uten å konkretisere hvor og fra hvem den var kommet. Sett i ettertid kan det synes som om debatten blåste opp en problemstilling som i realiteten ikke var så stor. Avisenes dekning av sikkerhets- og utenrikspolitikken fremstår som generelt ganske avdempet og forsiktig, men det er likevel klare forskjeller mellom avisene som kan knyttes til partitilhørighet, spesielt tidlig i perioden. Disse forskjellene stemmer godt overens med de argumentene jeg har funnet på trykk i denne debatten.

De borgerlige avisene var generelt mer villige til å omtale og diskutere faren for at krig skulle bryte ut som en reell mulighet, både gjennom lederartikler og annet stoff i avisene, enn det Arbeiderpartiavisene ser ut til å ha vært. Arbeiderpartiavisene, spesielt Arbeiderbladet var svært tilbakeholdne med å beskrive faren for krig, men de forholdt seg til temaet på en annen måte, gjennom en rekke artikler som gav råd og skulle hjelpe folk til å forholde seg til frykt og uro på en fornuftig måte, eller som skulle dempe angst og uro blant leserne. Dette skillet, der Arbeiderbladet og til dels Nordlys og Sørlandet valgte bort stoff som viste direkte til at krig kunne true freden i Europa og Norge, kan vanskelig tolkes som annet enn et forsøk på å støtte opp om regjeringens arbeid ved å gi et bidrag til å berolige leserne og stabilisere samfunnet i størst mulig grad. De borgerlige avisenes utvalg av stoff som i langt større grad tok opp mulighetene av krig, ville i en slik sammenheng kunne fremstå som destabiliserende og undergravende på samfunnet ved å nøre opp under frykt og uro i stedet for å fremme fremtidstro og langsiktig gjenoppbygging. Slik sett er det en forståelig debatt som dukket opp, men den ser ikke ut til å ha fortsatt utover i perioden, til tross for at forskjellene mellom avisene i stor grad vedvarte.

Ut over "selvhjelpsstoffet" som var mest fremtredende i Arbeiderpartiavisene, ble det også skrevet om andre ting knyttet til en eventuell krigsfare. Oppbygging av forsvars- og sivilforsvarskapasiteten var en gjenganger gjennom hele perioden, bortsett fra i 1962. Frem til dette ble det jevnlig skrevet om bevilgninger til forsvaret, behovet for kapasitetsøkning og

investeringer i forsvaret og liknende emner. I tillegg var utbygging av Sivilforsvaret viet en del plass. Det budskapet som dominerte dette stoffet var, nesten uten unntak, at regjeringen/myndighetene hadde god kontroll og oversikt over situasjonen, og at de innførte de nødvendige tiltak med den nødvendige fremdriften for å møte de truslene som var tenkelige. Enkelte kritiske artikler kan finnes i materialet, men de er få, og de kommer utelukkende fra de borgerlige avisene. Det som ved enkelte anledninger ble kritisert var at fremdriften kunne være for liten. Tiltak og tilstand for øvrig ble knapt debattert, utover at det stadig ble slått fast hvor god tilstanden var på det norske forsvaret og hvor velfungerende og godt forberedt Sivilforsvaret var.

I 1962 ser det ut til å ha skjedd en endring. Det var lite stoff om forsvaret i den perioden jeg har dekket, men det lille som var, innebærer en karakteristisk ny vinkling. Fra Arbeiderpartihold og fra regjeringen ble det gitt tydelige signaler om at forsvarstilstanden nå var god nok, at aktiviteten i forsvarsarbeidet til og med kunne reduseres noe, og at Norge dermed ikke deltok i noen slags kapprustning.

Denne endringen kan ha vært basert på to grunnlag. Det ene alternativet er at man fra myndighetenes side mente å ha fått gjennomført det som forsvarsminister Harlem sa i Stortinget, at Norge nå skulle ”kunne verge freden”²⁵⁴ gjennom det forsvarssystemet som var på plass. Det andre alternativet er at Arbeiderpartiet og regjeringen hadde tatt inn over seg det stemningsskiftet som hadde skjedd i hvert fall i deler av samfunnet fra 1957-58 og utover, både når det gjaldt atomvåpen spesielt og forsvars- og rustningsspørsmål spesielt.²⁵⁵ Det er nærliggende å tro at begge deler spilte inn. Det var gjennom 1950-tallet gjort store organisasjonsmessige, anleggsmessige og utstyrsmessige løft for å gjøre landet klart til å holde stand og fortsette å fungere ved en sovjetisk invasjon, frem til alliert hjelp kunne settes inn gjennom Nato. Samtidig gjorde den sterke avhengigheten av Nato i forsvaret av Norge at landets sikkerhet i realiteten var basert på atomvåpen og deltakelse i et rustningskappløp som de siste årene vakte stadig økende kritikk i befolkningen. Det ville derfor være viktig for norske myndigheter å søke å dempe inntrykket innad av at Norge var en del av rustningskappløpet som preget den internasjonale situasjonen. Og igjen var avisene på linje med myndighetene, i den grad de skrev om emnet.

Et av de mest fremtredende eksemplene på pressens støtte og til dels ukritiske holdning til regjeringen innenfor sikkerhetspolitikken, var fremleggelsen av beredskapslovene i 1950. Alle avisene gikk helhjertet og ukritisk inn for regjeringens fremlagte forslag da det kom i august,

²⁵⁴ Kap. 6.4.4

²⁵⁵ (Ustvedt, 1979); kap. 6.2

til tross for at det dreide seg om forslag som kunne gi betydelige innskrenkninger i ytringsfriheten i en krisesituasjon, for ikke å snakke om at de ville innebære et kraftig press på rettssikkerhetsprinsippene. Mine funn korresponderer i stor grad med det Bastiansen og Dahl skriver om denne saken, mens Meyer gir et annet og mer nyansert bilde av den debatten som ble ført i avisene omkring dette lovforslaget.²⁵⁶ Det er ikke dermed sagt at det er motstrid mellom det jeg ser og det Meyer har vist, da hun har et noe annet utvalg av aviser, og ikke minst følger debatten fra fremleggelse av forslaget til det ble vedtatt i desember. At hun viser at det foregikk en debatt som i hvert fall delvis var åpen og fri i månedene mellom fremleggelse og endelig vedtak, endrer ikke de funnene jeg sitter med fra de periodene jeg har samlet inn materiale, som dekker tiden rett etter fremleggelsen og rett før vedtaket. Alle avisene støttet på lederplass opp om det opprinnelige lovforslaget fra regjeringen og, i hvert fall for hovedstadsavisenes del, kan man spørre seg om ikke de før lovforslaget ble lagt frem var med å forberede grunnen for forslaget med et betydelig fokus på faren fra kommunistene og spesielt fra kommunistene som femtekolonister, slik nasjonalsosialistene var det i 1940. Enkelte av lederartiklene fra juli/august kan peke i den retningen.

Trusselen mot fred og frihet, for Norge og for verden for øvrig, defineres forskjellig gjennom perioden. I den første delen av perioden, i 1948 og 1950, er det hovedsakelig to trusselbilder som tegnes i avisene. Det klareste og farligste er ikke en internasjonal trussel, men den indre trusselen fra de hjemlige kommunistene, de potensielle femtekolonistene. Dette går igjen i alle avisene, men Arbeiderpartiavisene er generelt noe mer aggressive, til dels sammen med Aftenposten. Likheten mellom kommunistenes og nazistenes handlingsmåter ble fremhevet for alt det var verdt, for å vise hvor farlige og upålitelige kommunistene var. Denne agitasjonen ble også brukt til å fremheve befolkningens plikter og ansvar, både til å ruste seg moralsk til å klare å stå imot den fordekete påvirkningen kommunistene drev med, til å styrke samholdet i befolkningen for å kunne stå imot fienden, og til å være årvåkne og på vakt mot de som ville samfunnet ille. Et noe mer nyansert bilde ble riktignok fremmet av noen av avisene, med Tromsø og Fædrelandsvennen, og til dels også Sørlandet. Fremfor en ensidig fordømmelse av kommunistene, åpnet de for at også kommunister kunne ønske det beste for landet, og at ikke alle nødvendigvis var underlagt kommando fra Moskva, mens det var Sovjetunionen og kommunismen som system som var den store faren for freden og sikkerheten.

²⁵⁶ (Bastiansen & Dahl, 2000; Meyer, 2006); kap. 1.3.2

Presset mot kommunistene etter statsminister Gerhardsens tale på Kråkerøy 29. februar 1948 var massivt i avisene, og var fremdeles stort i 1950.²⁵⁷ Enten dette var en del av en maktkamp mellom Arbeiderpartiet og kommunistene om kontroll over arbeiderbevegelsen, et oppgjør med kommunistene for å betrygge USA om at Norge stod trygt på vestlig side i det internasjonale makspillet, eller om det var en del av en felles vestlig strategi for å marginalisere kommunistene, så er det viktigste poenget i denne sammenhengen at avisene støttet opp om regjeringens linje overfor kommunistene. Den noe mer forsonlige linjen fra tre av avisene kan muligens forklares med deres posisjonering i relativt små og oversiktlige lokalsamfunn, der kjennskap og vennskap kunne dempe en del motsetninger som i Oslo kunne fremstå som betydelig større og skarpere. Nordlys fremstår som et unntak i forhold til en slik forklaring, da de i hovedsak støttet opp om Arbeiderbladets linje overfor kommunistene, men det kan stemme godt med at de i denne perioden i stor grad fremsto som relativt lojale overfor Arbeiderbladet og partilinjen. Overfor kommunistene førte de en uforsonlig kamp og fremsto som ”et sentrum for kampen mot kommunistene” fra 1948 og fremover.²⁵⁸ Sørlandet, som jo også hadde sin Arbeiderpartitilknytning blir slik sett en utbryter fra konsensusen, om enn ikke avvikene er større enn at de godt kan forstås ut fra en politisk plassering mot venstresiden i Arbeiderpartiet.

I 1956 var også Sovjetunionen den store militære trusselen, men det var fremdeles ikke der avisene så den store trusselen mot fred og sikkerhet. Selv ikke ved den sovjetiske innmarsjen i Ungarn, ble dette i særlig grad knyttet til krigsfare. Mens befolkningen ifølge Ustvedt fryktet en krig og var reagerte kraftig mot Sovjetunionens overgrep i Ungarn²⁵⁹, var det som fremstod i avisene som den store trusselen mot sikkerheten, Storbritannias og Frankrikes handlinger på tvers av sine allierte når de gikk inn militært i Egypt, og derved satte hele det vestlige sikkerhetssamarbeidet under kraftig press. Det var selvsagt ingen tvil om at dersom situasjonen skulle ha utviklet seg til en krig, så ville det vært snakk om en krig med Sovjetunionen som ville ha involvert hele Nato, inkludert Norge, noe som går tydelig frem av at regjeringen aktiviserte store deler av sin kriseberedskap. Men dette kom ikke frem i avisene, bortsett fra enkelte meldinger, blant annet om inndragning av permisjoner i Forsvaret. Det som ble hovedsaken i avisene var faren ved at Storbritannia og Frankrike gikk mot sine egne allierte, og underforstått risikerte å sprengte hele Nato-samarbeidet, med de følgene det ville kunne fått for Norges mulighet til å fremby et troverdig forsvar.

²⁵⁷ (Bergh & Eriksen, 1998; Eriksen et al., 1997); kap. 3.3; kap. 4.2

²⁵⁸ (Christensen & Tjelmeland, 2003), s. 254

²⁵⁹ (Ustvedt, 1979); kap. 5.2

Først i 1962 knyttet fiendebildet og krigsfaren klart og entydig til Sovjetunionen som en notorisk upålitelig og løgnaktig stat. Det var likevel lite som ble skrevet om en mulig krig i Norge eller et mulig angrep på Norge. Unntaket her er Tromsø og Nordlys som begge tok opp problemstillingen rundt Sovjetunionens store militære styrke.

Krigsfrykten og krigsfaren ble skrevet om i avisene, men skrev de noe om hvorvidt en krig ville ramme Norge, og eventuelt hvordan? I forbindelse med Tsjekkoslovakia i 1948 og Korea i 1950 ble det trukket enkelte paralleller til hvordan Tyskland i sin tid hadde gått frem i 1939-40, og til hvordan Sovjetunionen kunne tenkes å gå frem overfor Norge og Europa dersom de ikke møtte motstand. I disse periodene ble det altså fremmet klare forestillinger om hvordan Norge ville kunne bli et offer for sovjetisk ekspansjonsvilje, uten at temaet ble utbrodert kraftig. Fokuset på de hjemlige kommunistene kan ha bidratt til å ta oppmerksomheten bort fra de rent militærstrategiske vurderingene og over mot det som skjedde innenfor landets grenser. Fremfor å skrive om truende militæravdelinger og invasjonsscenarioer, ble det skrevet om kommunistene som befant seg midt blant befolkningen, og om hvor viktig det var at folk var mentalt forberedt på en krise og dyrket det samholdet som hadde holdt landet samlet under krigen. På sett og vis kan det se ut til at frykt for en ytre fiende ble søkt endret til å stimulere et indre samhold, dels for å bygge samfunnstilhørighet, og dels for å kamuflere en truende situasjon. I 1950 er mer av fokuset på krigsfare rettet mot Europa enn det var i 1948, da Norge så ut til å kunne være direkte truet. Spesielt var det et angrep på Tyskland etter mønster av Korea som ble fryktet, men den indre trusselen i Norge var fremdeles like fremtredende i avisene.

I 1956 var frykten for en storkrig i Europa stor, og de norske avisene gav uttrykk for sjokk over hvordan Storbritannia og Frankrike gikk frem i Midt-Østen. Men skal vi tro avisenes dekning av temaet krigsfrykt i Norge, var denne betydelig mindre fremtredende enn i Europa. Mens det ble skrevet om hamstring og panikk i andre land, var det i Norge mest snakk om hvordan man skulle takle frykten på best mulig måte og hvor viktig det var å bevare roen. Dette bildet finnes igjen i 1962, under Cuba-krisen der flere av artiklene viser frem vanlige folks ro og relativt ubekymrede livsførsel, til tross for den spente internasjonale situasjonen og faren for krig. I Norge var det få tegn til hamstring og panikk, selv om folk var bekymret for hvordan krisen ville utvikle seg.

Avisene er, som jeg allerede har skrevet, i stor grad samstemte om de store linjene i sikkerhets- og utenriksspørsmål, men det finnes synlige skillelinjer, om enn til tider litt utydelige. Det går frem av det materialet jeg har samlet at Arbeiderpartiavisene er mer opptatt av å fremheve den gode tilstanden på Forsvaret, selv i perioder der dette befinner seg i en oppbyggingsfase. Et

annet moment som disse avisene er flinke til å fremheve er, ikke overraskende, hvor god oversikt og kontroll regjeringen har på beredskapssituasjonen i landet og hvor godt de følger med på den internasjonale arenaen. De blir bare i liten grad motsagt på disse tingene av de borgerlige avisene, i høyden går meningsforskjellene på fremdrift og omfang av investeringer, men de borgerlige avisene knytter mer av de positive sidene i beredskapsarbeidet til hva Stortinget, eller det mer diffuse uttrykket ”myndighetene”, bidrar med.

Arbeiderpartiavisene, og i særlig grad Arbeiderbladet, er de som klarest søker å dempe krigsfrykten blant leserne, både ved å skrive lite om emnet, og ved en aktiv bruk av artikler om hvordan leserne kan og bør dempe tanker og følelser knyttet til krig både hos seg selv og andre. De borgerlige avisene rapporterer betydelig friere om utslag av krigsfrykt, om enn mest fra utlandet.

Alliansespørsmålet i 1948 fulgte tydelige politiske skillelinjer. Der Arbeiderpartiavisene fremsto som preget av en pågående indre debatt i partiet, var de borgerlige avisene tydelige på at de ønsket en vestvending raskt, gjerne med følge av Sverige og Danmark, men at en rask tilknytning til USA var viktig.

De geografiske skillelinjene fremstår som like viktige som de politiske. På flere områder fremstår nærhet eller avstand til hovedstaden og det maktpolitiske sentrum som et betydningsfullt element for hvordan avisene forholder seg. Jeg har vært inne på debatten om kommunisttrusselen som et slikt område, der distriktene ser ut til å ha hatt et mindre ideologisk preget syn på sine lokale kommunister. Avisene i nord er også mer opptatt av styrken til den sovjetiske militærmakten enn de andre avisene, og i større grad tilbøyelige til å være kritiske til hvordan forsvarsutbyggingen drives frem.

Hovedinntrykket er likevel, på tross av politiske og geografiske skillelinjer, at dekningen av disse emnene er relativt samstemt. Variasjonene var små og avisene fulgte i hovedsak de samme linjene. Årsakene til dette finnes i stor grad i partiloyalitet og den sterke ensrettingen som var innen tema knyttet til sikkerhetspolitikk i denne perioden. Dels finnes årsaken i at mye av det stoffet avisene brakte, var basert på materiale som de fikk fra de samme kildene, de samme pressebyråene, slik at enkelte artikler går igjen i nesten identiske utgaver.

Litteratur

- . 125-årsjubileum 3. Juli 1875-2000: Fædrelandsvennen : Avisen for sørlandet. (2000)Fædrelandsvennen 125 årfra: Reprint Edition)|. Hentet.
- . Barbro alving. (2014). *Wikipedia*. fra http://no.wikipedia.org/wiki/Barbro_Alving
- Bastiansen. (2014). Fra konflikt til konsensus? Partipressens fall og konsekvensene for journalistikken. *Pressehistorisk tidsskrift*, 21, s. 16-45.
- Bastiansen, & Dahl, H. F. (2000). *Hvor fritt et land?: Sensur og meningstvang i norge i det 20. Århundre*. Oslo: Cappelen.
- Bastiansen, H. G., Høst, S., & Østbye, H. (2010). Partipressen gjenreises. *Imperiet vakler : 1945-2010*.
- Berg, R. r., & Eriksen, K. E. (2008). *Selvstendig og beskyttet: Det stormaktsgaranterte norge fra krimkrigen til nato*. Bergen: Fagbokforl.
- Bergh, T., & Eriksen, K. E. (1998). *Den hemmelige krigen: Overvåking i norge 1914-1997*. Oslo: Cappelen akademisk forl.
- Bones, S. (2007). *I oppdemningspolitikens grenseland: Nord-norge i den kalde krigen 1947-70*. Tromsø: Universitetet i Tromsø.
- Borring Olesen, T., & Pharo, H. (2004). *The cold war - and the nordic countries: Historiography at a crossroads* (Vol. vol. 284). Odense: Heraldisk Selskab.
- Bourke, J. (2006). *Fear: A cultural history*. Emeryville, CA: Shoemaker Hoard.
- Bull, E. (1979). *Norge i den rike verden: Tiden etter 1945* (Vol. 14). Oslo: Cappelen.
- Christensen, P., & Tjelmeland, H. (2003). *Flammende budbringer: Nordlys gjennom 100 år*. Tromsø: Nordlys.
- Cronqvist, M. (2004). *Mannen i mitten*. Stockholm: Carlsson Bokförlag.
- Cronqvist, M. (2006). Bilder från nollpunkten. I E. L. C. Österberg (Red.), *Våld representation och verklighet: Nordic Academic Press*.
- Cronqvist, M. (2008). Utrymning i folkhemmet. *Historisk tidskrift*, 2008(3), 451-476.
- Cronqvist, M. (2009). Det befästa folkhemmet. Kallt krig och varm välfärd i svensk civilförsvarskultur. I M. Jerneck (Red.), *Fred i realpolitikens skugga*.
- Dahl, H. F. (2004). *Mediehistorie: Historisk metode i mediefaget*. [Oslo]: Damm.
- Engerman, D. C. (2010). Ideology and the origins of the cold war, 1917-1962. I M. P. Leffler & O. A. Westad (Red.), *The cambridge history of the cold war* (Vol. 1, Origins, s. 20-43). Cambridge: Cambridge University Press.

- Eriksen, K. E., Pharo, H., & Jensen, T. B. (1997). *Kald krig og internasjonalisering, 1949-1965* (Vol. B. 5). Oslo: Universitetsforl.
- Flo, I. A. (2010). *Norske aviser fra a til å* (Vol. B. 4). Oslo: Universitetsforl.
- Fonn, B. K. (2011). *Orientering: Rebellenes avis*. Oslo: Pax.
- Friis, J., Maurseth, P., & Friis, A. (2011). *Bevegelsen og målet: Mitt liv i arbeiderbevegelsen*. Oslo: Res publica.
- Gaddis, J. L. (2006). *The cold war*. S.l.: Allen Lane.
- Gjeseth, G. (2011). *Landforsvarets krigsplaner under den kalde krigen*. Bergen: Fagbokforl.
- Harbutt, F. J. (2002). *The cold war era* (Vol. 6). Malden, Mass: Blackwell.
- Hershberg, J. G. (2010a). The cuban missile crisis. I M. P. Leffler & O. A. Westad (Red.), *The cambridge history of the cold war: Vol 2: Crisis and détente* (s. 65-87). Cambridge: Cambridge University Press.
- Hershberg, J. G. (2010b). The cuban missile crisis. I M. P. Leffler & O. A. Westad (Red.), *The cambridge history of the cold war* (Vol. 2, Crisis and Detente, s. 65-87). Cambridge: Cambridge University Press.
- Hirsti, R. (1991). Partipisken: Kampen om det frie ord i arbeiderbladetfra: Reprint Edition)|. Hentet.
- Holloway, D. (2010). Nuclear weapons and the escalation of the cold war, 1945-1962. I M. P. Leffler & O. A. Westad (Red.), *The cambridge history of the cold war* (Vol. 1, Origins, s. 376-397). Cambridge: Cambridge University Press.
- Lange, E. (2005). *Samling om felles mål: 1935-1970* (Vol. B. 11). Oslo: Aschehoug.
- Little, D. (2010). The cold war in the middle east: Suez crisis to camp david accords. I M. P. Leffler & O. A. Westad (Red.), *The cambridge history of the cold war* (Vol. 2, Crisis and Detente, s. 305-326). Cambridge: Cambridge University Press.
- Mastny, V. (2010). Soviet foreign policy, 1953-1962. I M. P. Leffler & O. A. Westad (Red.), *The cambridge history of the cold war* (Vol. 1, Origins, s. 312-333). Cambridge: Cambridge University Press.
- Meyer, S. (2006). Debatten om beredskapslovene i norsk presse høsten 1950: Et forsvar for meningsfriheten, ytringsfriheten og for demokratiets verdi? Oslo: S. Meyer.
- Njølstad, O. (1996). *Under en radioaktiv himmel: Norge og atomprøvesprengningene, 1955-63* (Vol. 3/1996). Oslo: Senteret.
- Njølstad, O. (2008). *Jens chr. Hauge : Fullt og helt*. Oslo: Aschehoug.
- Olstad, F. (1999). *Einar gerhardsen: En politisk biografi*. Oslo: Universitetsforl.
- Ottosen, R., Østbye, H., & Røssland, L. A. (2012). *Norsk pressehistorie*. Oslo: Samlaget.

- Pharo, H. (2004). Post-cold war historiography in Norway. I T. Borring Olesen & H. Pharo (Red.), *The cold war - and the nordic countries: Historiography at a crossroads* (Vol. 284). Odense: Heraldisk Selskab.
- Riste, O. (2004). *Norway's foreign relations: A history* ([2nd ed.]. utg.). Oslo: Universitetsforl.
- Schwebs, T., & Østbye, H. (1995). *Media i samfunnet*. Oslo: Samlaget.
- Skogrand, K. (2004). *Alliert i krig og fred: 1940-1970* (Vol. B. 4). Bergen: Eide.
- Skogrand, K., & Tamnes, R. (2001). *Fryktens likevekt: Atombomben, Norge og verden : 1945-1970*. Oslo: Tiden.
- Stueck, W. (2010). The Korean War. I M. P. Leffler & O. A. Westad (Red.), *The Cambridge history of the cold war* (Vol. 1, Origins, s. 266-287). Cambridge: Cambridge University Press.
- Sverdrup, J., & Jensen, T. B. (1996). *Inn i storpolitikken : 1940-1949* (Vol. B. 4). Oslo: Universitetsforl.
- Sørli, S. C., & Rønne, H. K. (2006). *Hele folket i forsvar: Totalforsvaret i Norge frem til 1970*. [Oslo]: Unipub.
- Tamnes, R. (1986). Eitpartistat, småstat og særinteresser. *Nytt norsk tidsskrift*, 1986(3).
- Tjelmeland, H. (2006). *Den kalde krigen*. Oslo: Samlaget.
- Ulriksen, S. (2002). *Den norske forsvarstradisjonen: Militærmakt eller folkeforsvar?* Oslo: Pax forl.
- Ustvedt, Y. (1979). *Velstand - og nye farer 1952-61* (Vol. 2). Oslo: Gyldendal.
- Ustvedt, Y. (1990a). *1945-1952 vi bygger landet og samler oss rundt radioen* (Vol. 2). Stabekk: Den norske bokklubben.
- Ustvedt, Y. (1990b). *Det skjedde i Norge*. [Stabekk]: Den norske bokklubben.
- Winkler, A. M. (1999). *Life under a cloud: American anxiety about the atom*. Urbana, Ill: University of Illinois Press.

Aviser

Alle aviser er lest for periodene:

01.02.48 - 30.04.48

25.06.50 - 31.08.50 og 01.12.50 - 31.12.50

01.11.56 - 15.11.56

15.10.62 - 15.11.62

Aftenposten - digitalt arkiv

Arbeiderbladet - mikrofilm

Fædrelandsvennen - papirutgave

Sørlandet - papirutgave

Tromsø - mikrofilm

Nordlys - mikrofilm